

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

ВИДАННЯ ЗДІЙСНЕНО ЗА УЧАСТЮ ГАЛЕРЕЇ «АКАДЕМІЯ» (м. ХАРКІВ)

ГРОШОВІ
ЗНАКИ
ТА МОНЕТИ
УКРАЇНИ

ББК 65.26
Г89

У підготовці альбому брали участь харківські колекціонери
В. М. Абросимов, І. О. Кіржнер, С. В. Халатов

Редактор-укладач Т. П. Мартиняк

Дизайн В. І. Лесняка

Рецензент — С. І. Посохов, *кандидат історичних наук, професор ХНУ ім. В. Н. Каразіна*

Г89   **Грошові** знаки та монети України: Альбом. — Х.: Колорит, 2005. — 184 с.: іл. — (Серія «Українська колекція»).
ISBN 966-85 36-07-X.

Ілюстративний матеріал альбому із серії «Українська колекція» відображає історію грошових знаків та монет України від найдавніших часів до сьогодення. Особливу увагу приділено створенню національної валюти за добу правління трьох урядів України 1917—1920 рр., а також проведенню грошової реформи 1996 р., випуску НБУ ювілейних і пам'ятних монет. Окремий розділ скла/щє додатно повна колекція так званих місцевих і приватних «грошей», які функціонували в різні роки в Харкові.

Призначається нумізматам, боністам, історикам, усім, хто цікавиться історичним минулим України.

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Історичні джерела, зокрема й археологічні матеріали, свідчать про те, що перші гроші у вигляді переважно мідних монет з'явилися у VIII ст. в Китаї, на межі VIII–VII ст. до н. е. — у стародавній державі Лідія на узбережжі Малої Азії, а дещо пізніше їх почав карбувати аргоський цар Фейдон на острові Егіна. Хоча є й інші версії. До кінця VII — початку VI ст. до н. е. вже багато грецьких міст мали свої монети, на яких стояв державний штемпель, що підтверджував вагу і доброякісність металу.

Перший монетний двір у стародавньому Римі був встановлений і на Капітали' при храмі богині Юпопи-Монети (<<наставниці>>). Отже металеві гроші, що карбувалися тут римлянами, називалися монетами. Вони виконували роль універсального еквівалента вартості різноманітних товарів, а тому ставали «посередником» між народами й державами. З розвитком торгівлі металеві гроші розповсюджувалися в Європі, Малій Азії, на Близькому Сході, в Північній Африці, на півострові Індостан, поступово перетворюючись із невеликих злитків срібла й золота на знайому всім округлу форму монети, на якій було викарбувано релігійні символи, атрибути державності, літери тощо.

Проходили століття, і з економічним зростанням виникла необхідність нового, більш зручного засобу здійснення мінових відносин: людство винаходило паперові гроші, в оформленні яких відображалися історія й доля народів.

Історичне минуле українського народу — це століття палкої боротьби за створення своєї незалежної держави. Перші карбовані монети Київської Русі, що виникли на межі X–XI ст., — красномовна пам'ятка розквіту давньоруської державності. У подальшому вони отримали назву «златник» і «срібліяник». У художньому оздобленні цих монет проглядався вплив візантійських металевих грошей. На них карбувалися портрети великих князів, славнозвісний тризуб — «знак Рюриковичів». Перші золоті і срібляні монети князя Володимира Великого було знайдено у Києві в 1796 р., пізніше, у 1815 р., поблизу міста в селі Бориспіль. Ніжинський (1852 р.) та Київський (1876 р.) скарби склали основу давньоруських нумізматичних колекцій, що зберігаються у музеях Росії та України, деяких приватних зібраннях дотепер.

Як і її історична попередниця Київська Русь, незалежна Україна з 1995 р. карбує свою монету. Перша ювілейна монета була присвячена 50-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні. Через два роки у Києві з ювілейної золотої 100-гривневої монети «Київський псалтир» почав діяти Монетний двір, сьогодні на базі сучасних технологій він, окрім грошей масового обігу, випускає пам'ятні та ювілейні монети. З більшістю з них можна ознайомитися в першому розділі альбому:

Другий розділ видання присвячено паперовим грошим, перш за все — українським банкнотам, які були в обігу в період між відміною грошових знаків Російської імперії до введеїї її єдиної валюти СРСР. У березні її 1918 р. Товариство українських поступовців разом з іншими громадсько-політичними організаціями у Києві сформувало політичний центр — Центральну Раду, яка 7 (20) листопада своїм III Універсалом проголосила Українську Народну Республіку у складі Федеративної Росії. 9 (22) січня 1918 р. відбулося урочисте проголошення IV Універсалу⁷, згідно з яким «Україна ставала самостійною, ні від кого незалежною державою». Перший уряд молодої держави одним з актуальніших завдань визначав створені я власі юї грошо-

вої системи. Було прийнято тимчасовий Закон про випуск державних кредитових білетів УНР у вигляді карбованців. Грошовій емісії приділяли багато уваги й наступні уряди Української держави гетьмана П. Скоропадського, а потім Директорії. У жорстокій боротьбі більшовики взяли владу у свої руки. 8 грудня 1920 р. між РСФРР та УРСР було підписано Союзний договір. Україна ще на довгі сімдесят років втратила суверенітет...

Акт проголошення незалежності України відкрив дорогу для запровадження в нашій молодій державі повноцінної національної валюти. Такою валютою мала стати, згідно з традиціями як доби Київської Русі, так і періоду визвольних змагань 1917-1920 рр., гривня.

У вересні 1996 р. згідно з Указом Президента України урядом і НБУ було проведено грошову реформу, що стало надзвичайною подією, яка свідчила про стабілізаційні процеси в економіці країни. В обіг уведено національну валюту України - гривню та її соту частку — копійку (Код валюти літерний — UAH, код валюти цифровий — 980, скорочена назва — грн. Емісійний інститут — Національний банк України.) В. А. Ющенко, тоді голова правління НБУ, зазначав: «Гривня надійно увійшла у життя кожного громадянина України і є важливим стимулятором економічного і соціального розвитку».

Третій розділ «Міські бони» становить інтерес не тільки для харків'ян, які цікавляться історією свого 350-літнього міста. Так звані «міські гроши», бони або цінні папери як платіжні засоби випускалися різними недержавними емітентами — установами й товариствами в періоди, коли країна відчувала «грошовий голод». У Харкові такою діяльністю займалося близько 80 установ, тому й досить повна колекція їхніх грошей без перебільшення — унікальна,

Видавництво висловлює подяку професору ХДАДМ В. І. Лесняку за допомогу у підготовці цього альбому із серії «Українська колекція», галереї «Академія», а також харківським колекціонерам В. Абросимову, І. Кіржнеру, С. Халатову, співробітникам Харківського історичного музею, Музею археології та етнографії Слобідської України ХНУ ім. В. Н. Каразіна за наданий ілюстративний матеріал, що став його основовою.

МОНЕТИ

Грошовий обіг на теренах сучасної України (кінець XII ст. до н. е. — XI ст.)

Територія сучасної України в певні історичні періоди входила до складу різних держав — Візантії, Хазарського каганату, Київської Русі, Литви, Польщі, Московії, Кримського ханства і була населена безліччю племен і народностей. Відомо, що у стародавні часи з розвитком матеріальної і духовної культури розширявалося коло людських потреб і як наслідок встановлювалися міжові відносини, а точніше — відбувався обмін продуктів праці. Цей процес поступово ускладнювався, вимагав пошуку зручних еквівалентів для купівлі-продажу, якими й стали гроші. Отже, судити про зростання товарного виробництва і пожавлення торгівлі можна по знайдених скарбах з іноземними монетами — єдиними артефактами, що досить точно вказують час і народ, з яким торгували паші прабатьки. Про це красномовно свідчить й археологічна спадщина Харківщини.

Грошовий обіг в Україні розпочинається ще в айтичну добу, коли на Й південі із територією переселилися греки з Малої Азії. Основу їх господарства становили ремесла й торгівля. Перші «гроші» у вигляді наконечників стріл були поширені па межі VIII—VII ст. до н. е. у Північному Причорномор'ї. У VI ст. до н. е. у грецькій колонії Ольвія з'являються монети, що нагадували дельфінів. Перші срібляні монети карбують Пантикопей — столиця Боспорського царства. Упродовж наступних століть майже всі грецькі міста Північного Причорномор'я карбують власні монети зі срібла й бронзи, а Ольвія і Пантикопей ще й із золота. У грошовий обіг включаються монети Західного і Південного Понта, інших грецьких міст-держав і, як припускають, скіфських царів.

На початку I ст. н. е., коли Боспорське царство попадає під вплив Римської імперії, тут карбують золоту, бронзову і мідну монети із зображенням римських імператорів та боспорських царів. В обіг активно залишаються римські денарії. У першій чверті III ст. монети з портретами римських імператорів карбують Ольвія і Херсонес, але до середини століття вони припиняють виготовлення цих грошей, на думку науковців, у зв'язку із захопленням міст-держав варварськими племенами.

Загальний кризис античної системи Північного Причорномор'я поглибився спустошливими нападами гунів у IV ст. Лише Херсонес (слов'янська назва Корсунь) продовжує карбування монету VI—VII ст. від імені її візантійських імператорів Юстиніана I, Юстиніна II та ін. У той час, коли на півдні населення користується монетами візантійської імперії, на решті території сучасної України грошовий обіг практично завмирає.

З колекції Музею археології та етнографії
Слобідської України ХНУ

Римські монети — найбільш ранні гроші, які зустрічаються серед археологічних пам'яток, знайдених на території Харківської області. Вченими зареєстровано тут понад 160 таких знахідок. Наприклад, у 1863 р. селянин із Старих Валок, ораючи поле, побачив глечик, наповнений срібними денаріями імператорів Августа, Тіберія, Нерона... Вони поповнили колекцію мюнцкабінету Харківського університету. Пізніше, у 90-х роках XIX ст., університету було передано 34 золотих візантійських солідів імператора Феодосія II із скарбу, що був знайдений у Богодухівському повіті. Нумізматичні артефакти свідчать про інтенсивну грошову торгівлю населення басейну (тверського Дінця) із Римом.

Треба зазначити, що римські монети, які з'явилися після III ст. н. е., у скарбах майже не зустрічаються. Це пов'язано з пониженням проби срібла після правління імператора Септімія Севера, що вплинуло на розповсюдження римських денаріїв.

На зміну римській монеті прийшли драхми іранської династії Сасанідів карбування V—VI ст. Наприкінці VIII ст. на території України розповсюджувалися куфічні дирхеми різних східних держав — Омейядів, Аббасидів, Сасанідів та ін. Назву «куфічні» дирхеми отримали від арабського письма («куфа»), що використовувалося для написів (легенд) на монетах і виникло, як і самі гроші, наприкінці VII ст. у містах аль-Курі та аль-Басра.

Арабські монети на території Східної Європи з'явилися в VIII ст. і до XI ст. обслуговували населення, в якого була відсутня власна грошова система. їх інтенсивне проникнення пов'язане з розвитком торгових шляхів, що вели з країн Арабського халіфату. На українських землях була знайдена велика кількість як одиничних арабських монет, так і скарбів, наприклад, у 1912 р. на Полтавщині знайшли глиняний глек із 5325 дирхемами IX—XI ст. Лише в одному могильнику', розташованому поблизу села Верхній Салтів на Харківщині, з 1901 до 1948 р. було знайдено майже 100 арабських дирхемів. 11 є не диві ю, бо тут у давні часи по Сіверському Дінцю проходив південно-східний («хазарський») шлях, яким арабські гроші надходили у Схід із Сиропу. I Іерідко дирхеми входили до намиста, яке прикрашало жінок. Частина з цих грошей знову поверталася в обі г.

Величезна кількість арабських монет, заритих у скарбах, пізніше — західноєвропейських (німецьких, англійських, чеських, італійських та і і.) X—XI ст., що були разом з арабськими, а з XII ст. повністю змінили їх, свідчить про відсутність міцної сировинної бази і технічних можливостей монетного карбування у народів, які населяли Україну.

У скарбах арабських грошей досить часто вміщують рубані або ламані монети, а також «резани» — обрізки куфічних дирхемів. Це було особливістю торгівлі Схід-

Римський дециарій. Імператор Траян (112—117 рр.). Срібло. Діаметр 18 мм

Драхма. Іран. Сасаніди. Хосров II (591—628 рр.). Срібло. Діаметр 34 мм

Дирхем. Аббасиди. Мадінат-ас-Салам. 770 р. Срібло. Діаметр 20 мм

Динар. Омейяди. VIII ст. Золото. Діаметр 20 мм

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

ду з Північчю: при нестачі дрібної срібної монети ними оплачували товар вартістю менше дирхема або як додаток, коли дирхеми приймалися па вагу.

Скарби з рубаними дирхемами в Азії, Африці, на Піренейському півострові та Сицилії не зустрічаються, цей факт указує на те, що дроблення дирхемів відбувалося у певному місці перед безпосередньою їх відправкою до північно-східної Європи.

Окрім дирхемів, араби привозили коштовні камені, бісер, срібло в ломі (як товар) і виробах — ланцюжках, намисті, тканинах, прикрасах для кінської збрію тощо. На які ж гроши наші предки купували ці товари? Одним зі стародавніх еквівалентів обміну була худоба, яка мала значення грошей, на що є вказівка в «Руській Правді» та інших писемних джерелах. У Лаврентіївському літописі під 1018 р. при звітці про набір найманіх воїнів у допомогу князю Ярославу говориться: «начаша худоба собирати оть чоловіка по 4 куни, а оть старость по 10 гривень». Слово «скот», очевидно, такого ж походження, що й римське «pecunia», не збереглося в значенні грошей у давньоруських пам'ятках. Його замінило слово «куни», що пережило навіть ту грошову систему, в якій куни займали основне місце і яка по праву може називатися «кунною» на відміну від пізньої «рубльової».

Слово «куни» зустрічається в «Руській Правді» та інших писемних джерелах, причому вживается з кількісним показником і без нього. Це дає змогу тлумачити його двояко: або як «хутро, шкури», або як загальну назву всіх тих цінностей, котрі служили засобом обміну: хутро, металеві злитки, монети, шкіряні гроши.

Про хутро неодноразово йдеться в літописах, проте іноді важко зрозуміти, що мається на увазі: звірині шкури або металеві монетні знаки, які їх замінили. Наприклад, в Іпатіївському літописі, де розповідається про сплачування дані у 859 і 883 рр., під «чорною куною», «близною» і «виверицею» треба розуміти хутро. У текстах, присвячених подіям, що відбувалися пізніше за IX ст, де згадуються хутряні і щ шості, під останніми слід мати на увазі металеву монету, на яку були перенесені назви хутра.

Поряд з арабськими дирхемами в грошовому обігу українських земель перебували візантійські: срібний міліарисій, золотий солід, рідко — мідний фоліс.

Давньоруські гроши

С9 IX і до початку XII ст. відбувалося формування грошової системи першої східнослов'янської держави — Київської Русі. До середини Х ст. вона ґрунтувалася переважно на арабських, візантійських, західноєвропейських срібних монетах, які пристосувалися до грошово-вагових норм Давньоруської держави.

З другої половини Х ст. в економіці Київської Русі відчувався недолік срібних імонет у зв'язку зі зменшенням надходження арабських дирхемів. Це пояснювалося рядом обставин: вичерпання родовищ срібла в країнах Арабського халіфату, псування монет (обрізання, сточування монетного срібла), а згодом — припинення їх карбування і поява у внутрішньому обігу мідних грошей. Це був серйозний удар по грошовому обігу Київської Русі, оскільки впродовж двох століть куфічні монети завозилися по торговому волзькому шляху в необме-

женій кількості, за що і отримали у сучасних нумізматів зневажливу назву «середньовічне сміття». А ввезення західноєвропейських і візантійських монет було досить мізерним, щоб компенсувати відсутність арабського дирхема в грошовому обігу. Але мета випуску власних грошей була насамперед політичною — проголосити світу сувереність Київської Русі.

Наприкінці Х — на початку XI ст великої князівською владою в Києві і Новгороді зроблена спроба карбування власних монет — *златників* та *срібляників*, причому спочатку з'явилися золоті. Зразком для них послужили візантійські монети — соліди.

Перші давньоруські монети карбувалися за часів Володимира Святославича та його сина Ярослава. Це одна з найзагадковіших пам'яток історії Київської Русі. Дотепер невідомо, де саме знаходилися монетні двори у Києві та Новгороді Великому, бо писемні джерела зовсім не згадують про них. Назви давньоруських монет придумали вчені-нумізмати у XIX ст.: срібні вони назвали срібляниками, скориставшись терміном із київського літопису під 1115 р., хоча з цього тексту неясно, про які саме монети йшлося. У славнозвісному літописі «Повість временних літ» у договорі київського князя Ігоря з Візантією 944 р. соліди названо «златники». Учені дотримуються різних думок щодо започаткувати! Володимиром Великим монетної емісії. Однак усі сходяться на тому, що одруження Володимира з візантійською принцесою Анною й запровадження християнства тією чи іншою мірою вплинули на появу златників і срібляників.

Першу знайдену давньоруську монету — срібляник Ярослава до наукового обігу було введено наприкінці XVIII ст. Належала вона відомому відкривачу «Слова о полку Ігоревім» графу О. І. Мусіну-Пушкіну. Золоту монету Володимира випадково купив у козака київський аптекар Г. Ф. Бунге в листопаді 1796 р., а срібну — знайшли поблизу Борисполя 1815 р. Монети з ім'ям Володимира були дуже схожі з візантійськими знаками: златник — із солідом, а срібляник — із міліарисієм.

Давньоруські монети Х—XI ст. є не тільки пам'яткою вітчизняної культури, але й писемності. На перших златниках є напис: «Владимир, а се его злато». Та незабаром ця легенда була замінена іншою: «Владимир на столе». Поки що не всі написи на монетах прочитані, але вивчення їх продовжується. На відміну від західноєвропейських монет,

Златники великого князя Володимира

Срібляник князя Ярослава

Зображення родових знаків князів Рюриковичів

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Срібліяники великого князя Володимира

Срібліяник князя Святополка

де написи в наслідування римським друкувалися латиницею, давньоруські викарбовувалися рідною мовою.

Монети Київської Русі відрізнялися одна від одної за композицією. Перші випуски повторювали тип візантійських монет на аверсі було зображення князя, а на реверсі — Христа з написом «Ісус Христос». Але вже в XI ст. замість зображення Христа з'явився великий родовий знак Рюриковичів.

Срібні монети карбувалися й сином Володимира Великого, тоді ще княжичем Ярославом (у подальшому названим Мудрим), коли він перебував намісником свого батька у Новгороді Великому Доводячи свою незалежність, він випускає монети з власним ім'ям. На лицьовому боці монет вміщено зображення святого й напис «Св. Георгій», християнського покровителя Ярослава. На зворотному боці Ярославового сріблянина — київський родовий знак — тризуб, оточений легендою «Ярославле сребро». Проте, коли Ярослав Мудрий посідає місце на батьківському троні в Києві, він припиняє карбування монет. Вчені вважають, що причиною тому було прагнення князя утвердити державний суверенітет перш за все будовою міст, успішною зовнішньою та внутрішньою політикою.

Останніми за часом і послідовністю емісій були монети з іменами Святополка і Петра (чи Петроса). На аверсі срібліяників з ім'ям цього князя, язичницьким «Святополк» чи християнським «Петро», викарбувано його портрет. Деякі нумізмати вважають, що на срібліяниках із легендою «Петро» зображено Святого Петра, християнського покровителя Святополка. На реверсі бачимо родовий знак — двозубець, що однозначно належить його батьку — князю Ярополку. Срібліяники Святополка стали останніми давньоруськими монетами в класичному розумінні. Дослідники дійшли висновку, що усі відомі сьогодні 11 златників і 340 срібліяників карбувалися в період, що не перевищував 30 років.

Із середини XI ст. поступово функції засобу купівлі-продажу і накопичення скарбів стали виконувати монетні гравні.

У давнину слово «гравня» мало кілька значень: лічильна означала певну кількість срібних монет, вагова — точну вагу срібла чи золота. Сам термін «гравня» походить від шийного срібного обруча, що носили знатні люди. За іншою версією, назва «гравня» виникла тоді, коли вартість срібного злитка для зручності й за звичаєм дорівнювала одному коню, «граві». Із поширенням в Європі з VIII ст. арабських срібних монет — дирхемів — певну їх кількість за вагою стали дорівнювати до такої гравні. Історикам невідомо, якою була вага тієї гравні VIII—IX ст. З «Руської Правди» дізнаємося, що в XI—XIII ст. вагова гравня дорівнювала трохи більше як 50 грамам. Причина появи монетних гриневінь у грошовому обігу сьогодні не з'ясована. Вона

ймовірно полягала у збільшенні масштабів економічного життя, по-живленні землеробства, ремесел, промислів, що стимулювало торгівлю, призвівши до багаторазового збільшення її обсягів. Розширилася також економічні зв'язки між окремими землями, між Півднем та Північчю. Монетні гривні можна без перебільшення назвати економічним феноменом. Існує кілька типів гривні: київські, новгородські, чернігівські. Середня вага київської гривні становить 161 — 164 грами. В основу виготовлення цих монетних зливків поклали поширену і в півні Давній Іоруської держави візантійську вагову одиницю, що було спричинено давніми традиціями та інтенсивністю русько-візантійської торгівлі.

Новгородські гривні з'явилися у XII ст. Це видовжені та тонкі паличикоподібні зливки срібла середньою вагою трохи більше 204 грамів, що становило половину поширеного на півночі Русі та в усій Європі західноєвропейського фунта. Вони є найчисленнішими серед усіх гривень узагалі, їх досі знаходять практично на всій території Давньоруської держави, зокрема у Києві.

Завдяки спробам об'єднати південну та північну гривневі системи наприкінці XII ст. на Русі почали виготовляти так звані псевдокиївські гривні: вони були тієї самої шестикутної форми, що й справжні, але північної (тотожної новгородській) ваги: близько 204 грамів.

З тієї ж причини з'явився ще один тип гривень, відомих як чернігівські. Поверхня чернігівських гривень майже завжди розплющена за допомогою молота. В їхній основі лежав інший ваговий стандарт — приблизно 197 грамів. На давньоруських землях такої вагової одиниці не знали, тому можна припустити, що у виробництві чернігівських гривень спиралися на вагову одиницю (марку) у 197 грамів, яка у XII—XIII ст. була в обігу в країнах Скандинавії.

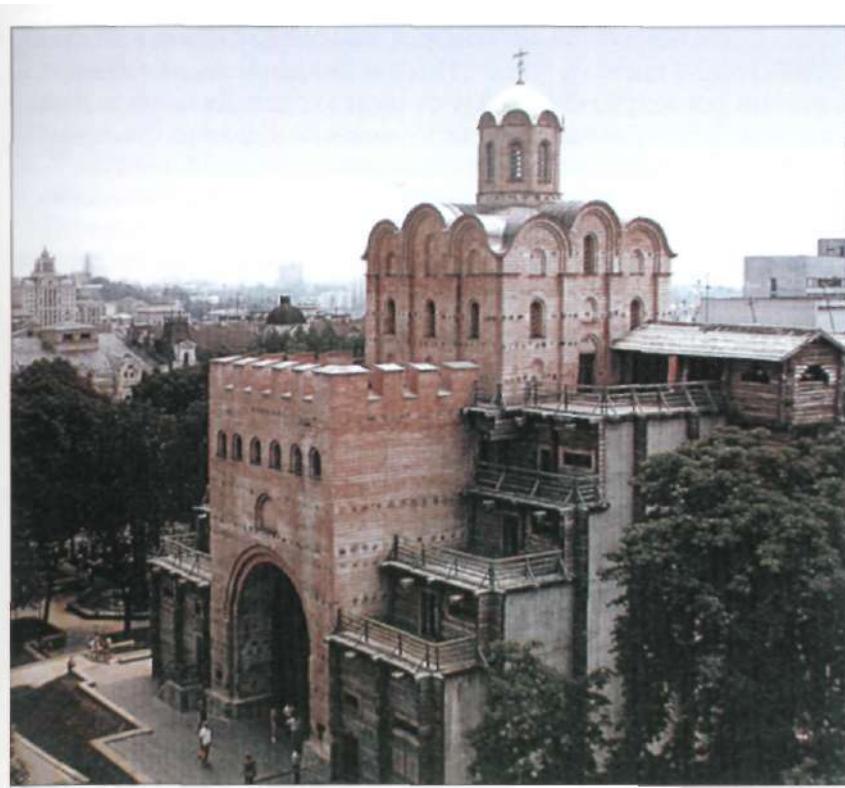
Київська гривня

Чернігівська гривня

Татарська гривня

Золоті ворота в Києві

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Денарій. Регенсбург. Герцог Генріх V (1017-1026 рр.).
Срібло. Діаметр 21 мм

Окрім основної грошової одиниці Київської Русі — гривні, в обігу XII — початку XIII ст. були європейські денарії, візантійські срібні та мідні монети, а також монети мусульманських держав. Через постійні війни з половнями і міжусобну боротьбу князів грошовий обіг замінюються товарообміном. Після монголо-татарської навали 1240 р. на Київську Русь він зовсім завмирає. Землі України було поділено між загарбниками і великими сусідніми державами, тому й система грошового обігу складалася з трьох сфер впливу: татаро-монгольської, литовської, польської. У XIV ст. на українському ринку ходили нові, так звані «татарські» гривні. Це човникоподібні зливки срібла, за вагою близькі до новгородських гривень. Учені вважають, що ними Південна Русь сплачувала данину Орді. Тому й прозвали їх татарськими. Хто відливав ці гривні — місцеві феодали чи татарські баскаки-намісники — невідомо.

Монетний обіг на українських землях (XIV — початок ХХ ст.)

Монетне карбування відновлюється на українських землях із середини XIV ст. В історії середньовічної України є небагато достовірних даних про карбування грошей. Вважається, що Галицька Русь мала розвинуте грошове господарство ще у допольські часи, на що вказують знахідки монет, а також система кредитних відносин, яка виникла на основі зовнішньої і внутрішньої торгівлі. Після окупації Польщею у 1349 р. Казимир III розпочав карбування у Львові срібних напівгрошей — «монету руську» та мідних монет, які не входили у польську грошову систему. За часи правління Владислава Ягайла (кінець XIV ст.), коли Галичина втратила свою певну автономію, карбуються низькопробні львівські гроши, які поширилися на всій території Польщі, а також на Волині, Поділлі, Київщині завдяки жвавим торговим зв'язкам. У 60-ті рр. XIV ст. після входження Києва до Литви з'являються срібні денарії київського князя Володимира Ольгердовича і його родича — чернігівського князя Дмитра Корибута. У XV—XVI ст. після прийняття Люблінської унії (1569 р.) литовські і польські монети поступаються чеським — «празьким грошам». З поширенням торговельних відносин з країнами Західної і Східної Європи на українські землі надходять золоті дукати, венеціанські цехіни, голландські та італійські срібні таляри, які насамперед використовуються для великих фінансових операцій. У 1656—1663 рр. на площі Ринок у Львові був монетний двір, що карбував тільки польську (коронну) монету. Великий інтерес істориків і нумізматів викликала гіпотеза відомого у 20-х рр. ХХ ст. вченого-економіста М. Слабченка, що Богдан Хмельницький карбував свою «власну українську монету» емісії 1649 р. І дійсно, монети гетьмана згадуються в трьох документальних джерелах, проте в жодному зі скарбів XVII ст. таких монет не знайдено. Отже, питання залишається й досі відкритим...

Починаючи із середини XVI ст. і особливо після угод Переяславської ради 1654 р. на Лівобережну Україну у великій кількості проникають срібні копійки з Московії. Знахідки монет XVI—XVII ст. на Харківщині пов'язані з будівництвом на південному кордоні Російської держави фортець та появою тут служилих людей — переселенців з Правобережної України, що була під владою Польщі. Про це нагаду-

ють срібна копійка, карбована за Івана Грозного, що була знайдена у Зміївському повіті в XIX ст., як і скарб польських монет із села Павлівна на Нововодолажчині — 1083 екземпляри, карбовані 1551 р. при королі Сигізмунді II Августі. У тому ж місці 1894 р. розкопали скарб, в якому налічувалося 405 срібних польських полтораків 20-х рр. XVII ст. Жителі Слобідської України користувалися монетами західноєвропейських країн, зокрема талерами.

Після утворення Кримського ханства його срібні акче поступово витісняють інші монети на півострові. У Кафі (Феодосії) карбують спільну генуезько-татарську монету з кінця XIV до 70-х років XV ст., коли Кримське ханство стає васалом Османської імперії. Після цього турецькі гроші відіграють провідну роль у грошовому обігу Криму. Наприкінці XVIII ст. у результаті російсько-турецьких війн Кримська територія стає частиною Російської імперії. Тут карбують монети із срібла, міді, білону (алтмишлик, піастр, ігірміліктошо) відповідно до російської грошової системи. З 1802 р. у Таврійській губернії російський рубль став головною одиницею.

Російський цар Петро I, як зазначалося у літописі С. Велична, «после баталії Полтавської зо шведом, монету староверную Польскую зо всей Малой России... вывел». За часів його правління було введено десяткову монетну систему: рубль, гривенник, копійка. Упродовж XVIII ст. проводилися реформи, спрямовані на стандартизацію грошового обігу Російської держави. Вже у 30—40-х рр. російська монета стала пануючою на Лівобережній та Слобідській Україні. Монетна система, що склалася з часів Петра I, з невеликими змінами збереглася до 1917 р. Тривалий час основу грошової системи Росії становить срібло. Мідні гроші залишаються розмінною монетою. Після проведення Олександром III грошової реформи в країні встановлюється золотий монометалізм. Уведення в обіг золотого рубля мало забезпечити сталість національної валюти. Наприкінці XIX — на початку ХХ ст. випускаються срібні медальйон монети, присвячені пам'ятним подіям.

У 1918—1920 рр. Україна, яка проголосила свою незалежність, зробила кілька випусків власних паперових грошей.

Під час правління Центральної Ради, яку очолював М. С. Грушевський, були підготовлені проекти золотих монет — гривень із портретами Т. Г. Шевченка і срібних — із зображенням будинку Центральної Ради.

Згідно із Законом «Про грошову одиницю, биття монети та друк Державних Кредитових білетів», прийнятим Центральною Радою 18 березня 1918 р., монети мали карбуватися такої вартості: золота — на 20 гривень, срібна — на одну, іншого металу — на 1,2,5,20 та 50 шагів. Хоча намірам урядовців щодо випуску монет так і не судилося здійснитися, спроба запровадити в обіг монети у гривнях була важливим історичним фактом.

Україна, окрім західних її областей, із 1922 р. входила до складу СРСР, і на її території мали обіг загальнодержавні радянські монети. У перші постреволюційні роки у зв'язку з інфляцією деякі українські установи випускали грошові сурогати — металеві бони, що використовувалися досить обмежено. У період Великої Вітчизняної війни в районах тимчасової окупації України вводилися німецькі, румунські, угорські гроші.

M. С. Грушевський

Грошова реформа незалежної України

З дня проголошення незалежності в 1991 р. Україна розпочала будівництво суверенної держави, однією з головних ознак якої є власна валюта. Такою мала стати, згідно з традиціями як доби Київської Русі, так і періоду визвольних змагань 1917–1920 рр., гривня, яка і була затверджена 10 грудня 1991 р. Президією Верховної Ради України.

Щодо майбутньої назви розмінної монети, то тут було багато пропозицій. Дехто вважав, що «копійка» — слово російське і незалежній Україні не підходить. Пропонували назвати розмінну монету «списівкою», «сотим» чи «резаном». Навіть у 1992 р. були випущені пробні монети номіналами «один шаг» і «п'ятдесят шагів», але вони не були затверджені. Врешті-решт було віддано перевагу звичній «копійці». Що і було затверджено 2 березня 1992 р. Президією Верховної Ради України.

Перші зразки української національної валюти виготовила канадська фірма «Canadian Banknote» в 1992 р. за ескізами В. І. Лопати, заслуженого художника України, лауреата Національної премії ім. Тараса Шевченка.

У тому ж році розпочалося карбування українських монет на Луганському верстатобудівному заводі, на якому були створені всі умови для виконання замовлення держави. Луганчани не тільки задовольнили поточну потребу в монетах, а й зробили запас на декілька років вперед. На це знадобилося понад 5 тисяч тонн монетного металу. Однак в обіг в Україні з 1 січня 1992 р., паралельно з радянським карбованцем, було введено купонокарбованець.

1996-й став знаменним у житті України: в обіг надійшла національна валюта — гривня. Національним банком України випущені розмінні монети достоїнством 1,2, 5 копійок із металу білого кольору і вартістю 10,25 та 50 копійок — із металу бронзового кольору 1 і 2 гривні — з металу на основі міді жовтого кольору.

Основні характеристики монет:

- 1 копійка — діаметр 16,0 мм, товщина 1,2 мм, вага 1,5 г, нержавіюча сталь;
- 2 копійки — діаметр 17,3 мм, товщина 1,2 мм, вага 0,64 г, алюмінієвий сплав;
- 5 копійок — діаметр 24,0 мм, товщина 1,5 мм, вага 4,3 г, нержавіюча сталь;
- 10 копійок — діаметр 16,3 мм, товщина 1,25 мм, вага 1,7 г, сплав на основі міді;
- 25 копійок — діаметр 20,8 мм, товщина 1,35 мм, вага 2,9 г, сплав на основі міді;
- 50 копійок — діаметр 23,0 мм, товщина 1,55 мм, вага 4,2 г, сплав на основі міді;
- 1 гривня — діаметр 26,0 мм, товщина 1,85 мм, вага 7,1 г, сплав на основі міді жовтого кольору.

На лицьовому боці (аверсі) монет у центрі розміщено зображення малого Державного Герба України — тризуба, облямованого з обох боків орнаментом із двох дубових листків і двох колосків. Від кожного колоска вертикально вгору виходять по три остюки. Над гербом зроблено напис «Україна», а під гербом — рік карбування монети.

На зворотному боці (реверсі) в центрі монети розміщене цифрове позначення номіналу а під ним — відповідний напис «копійка», «копійки», «копійок», «гривня». Верхній рівень літер назви номіналу — горизонтальний, а нижній має форму випуклої донизу дуги. Номінал облямований стилізованим вінком із листя та ягід. По периметру лицьовий та зворотний боки монети мають суцільний випуклий кант. Бічна поверхня монет (гурт) номіналом 1 та 2 копійки — гладка, а номіналом 5, 10, 25 та 50 копійок — рифлена; по гурту монети номінальною вартістю 1 гривня зроблено написи «ОДНА ГРИВНЯ» і «1996», відокремлені один від одного крапками.

10 вересня 1996 р. Указом Президента України майбутньому Банкнотно-монетному двору НБУ було надане виключне право на діяльність із забезпеченням потреб країни в банкнотах і монетах масового обігу, карбування і реалізації ювілейних та інвестиційних монет, виготовлення банкнот на замовлення іноземних держав. Наприкінці квітня 1998 р. у Києві відбулося урочисте відкриття Монетного двору.

Це державне підприємство, яке займається карбуванням монет і виготовленням орденів, медалей та інших державних металевих відзнак, а також різноманітних карбувальних і штамгувальних виробів із металу із застосуванням золочення, сріблених та ювелірних емалей.

Сьогодні Банкнотно-монетний двір НБУ, оснащений найсучаснішим, розрахованим на перспективу техніко-технологічним устаткуванням, забезпечує всі потреби, і що немаловажно — конкурентоспроможність не лише за ціною, а й за якістю. Знавці справедливо вважають його гордістю України. Першою відкарбованою в Україні монетою була золота ювілейна «Київський псалтир» номіналом 100 гривень, присвячена 600-річчю видатної пам'ятки національної культури.

Ювілейні та пам'ятні монети України

Питання про організацію випуску Україною власних пам'ятних і ювілейних монет виникло ще на початку 1994 р. Такі програми існують у більшості країн світу. Реалізація пам'ятних і ювілейних монет колекціонерам і населенню як в Україні, так і за її межами має велике політичне і культурно-представницьке значення для нашої держави. Перша ювілейна монета, яка надійшла в обіг 7 травня 1995 р., присвячувалася 50-річчю Великої Перемоги. Вона була виготовлена з мельхіору (діаметр 33 мм, номінал 200 000 крб, тираж 250 000 шт.).

До 400-річчя з дня народження видатного державного, політичного і військового діяча України Богдана Хмельницького 19 липня 1995 р. тиражем 250 000 шт. була випущена мельхіорова ювілейна монета.

У серпні того ж року з'явилися мельхіорові монети, присвячені містам-героям Києву, Одесі, Севастополю і Керчі (іхні тиражі — 100 000, 75 000, 75 000 і 50 000 шт. відповідно).

Уже перші випуски ювілейних монет України викликали підвищений інтерес до них колекціонерів і нумізматичних товариств як у країні, так і за її межами. Для більш повного задоволення попи'ю було організовано аукціони з продажу монет серед членів Української міжбанківської валютної біржі.

Тематичними планами на наступні роки було передбачено випуск монет із дорогоцінних металів — золота і срібла. Протягом 1996 р. у карбованцевих номіналах надійшли в обіг:

- монети «50-річчя ООН»: срібна 925 проби (номіналом 2 млн крб, вагою в чистоті 31,1 г, тиражем для України 10 000 шт.) і мельхіорова (номіналом 200 000 крб, тиражем для України 100 000 шт.);

- срібна (номіналом 1 млн крб, вагою в чистоті 15,55 г) і мельхіорова (номіналом 200 000 крб) монети «Леся Українка» (тиражем 10 000 і 100 000 шт. відповідно);

- срібна (номіналом 2 млн крб, вагою в чистоті 31,1 г) і мельхіорова (номіналом 200 000 крб) монети «10-річчя Чорнобильської катастрофи» (тиражем 10 000 і 250 000 шт. відповідно);

- срібні монети «Богдан Хмельницький» (також мельхіорова номіналом 200 000 крб, тиражем для України 250 000 шт.) і «Григорій Сковорода» (кожна номіналом 1 млн крб і тиражем по 10 000 шт.).

Велика увага приділялася спортивній тематиці. У 1996 р. світова громадськість широко відзначала 100-річчя сучасного олімпійського руху, а в Атланті (США) відбулися XXVI літні Олімпійські ігри (1996), в яких Україна вперше взяла участь як незалежна держава. Ці події

Богдан Хмельницький

Леся Українка

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Козак Мамай

зняли відображення у випуску 10 липня 1996 р. срібної (номіналом 2 млн крб) і мельхіорової (номіналом 200 000 крб) монет «100-річчя Олімпійських ігор сучасності» (тиражем 10 000 і 100 000 шт.) і однакових із ними за технічними характеристиками, номіналами і тиражем срібної і мельхіорової монет «Перша участь у літніх Олімпійських іграх».

До 5-ї річниці прийняття Акта проголошення Незалежності України 1 серпня 1996 р. була випущена срібна монета «Незалежність» номіналом 2 млн крб і тиражем 10 000 шт.

Випуском ювілейних монет була відзі йачена 130-та річниця з дня народження видатного вченого і політичного діяча, первого Президента України М. С. Грушевського. Тираж мельхіорової монети — 75 000 шт, срібної номіналом 1 млн крб — 10 000 шт.

Після здійснення грошової реформи і введення в обіг національної грошової одиниці першою ювілейною монетою з гривневим номіналом стала мельхіорова номіналом 2 гривні (тираж 30 000 шт), присвячена 200-річчю Уманського дендрологічного парку «Софіївка».

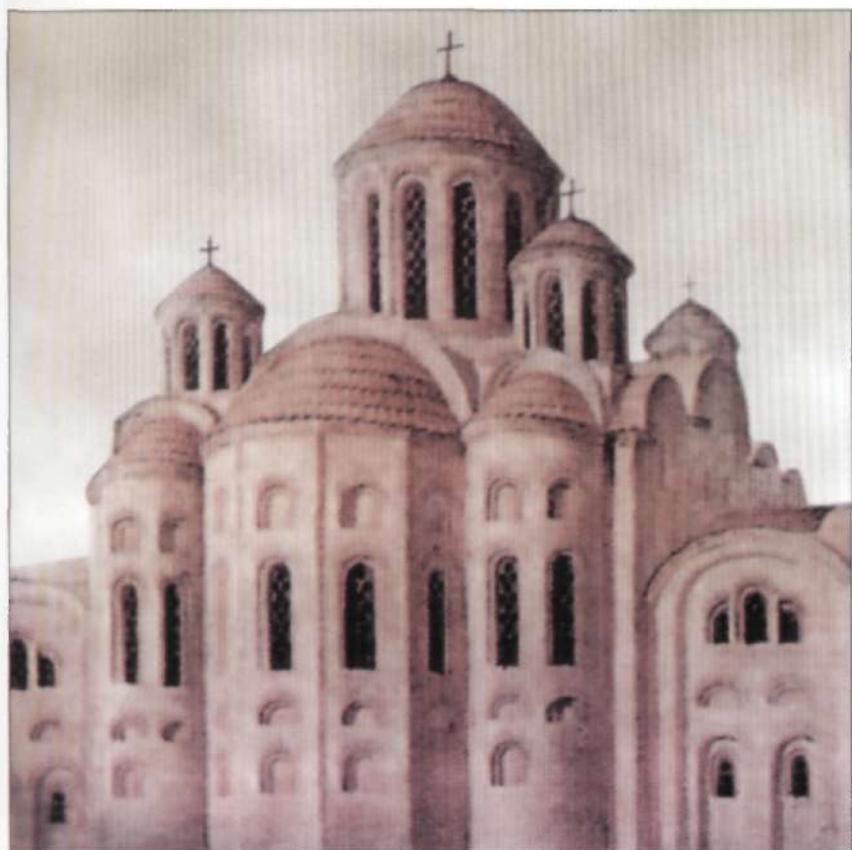
26 листопада 1996 р. було здійснено випуск ювілейних монет, присвячених 1000-річчю спорудження первого кам'яного храму Київської Русі — Десятинної церкви у Києві (срібної номіналом 20 гривень, тиражем 5 000 шт. і мельхіорової номіналом 2 гривні, тиражем 30 000 шт).

На початку 1997 р. Правління Національного банку України затвердило довгострокову програму випуску пам'ятних і ювілейних монет, присвячених становленню і розвитку української державності, її мета — ознайомити світову громадськість мовою нумізматики з більш як тисячолітньою історією України, зародженням державницької ідеї, багатовіковою героїчною і трагічною боротьбою нашого народу за створення власної незалежної держави.

Серію «Духовні скарби України», започатковану монетою «Десятина церква», у 1997 р. продовжив випуск срібної пам'ятної монети номіналом 20 гривень «Спаський собор у Чернігові» (тираж 5 000 шт.).

Парк «Софіївка»

Десятинна церква у Києві

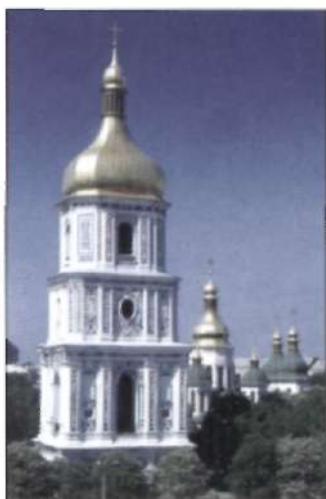
Уведенням в обіг срібної пам'ятної монети «Козак Мамай» (номіналом 20 гривень, тиражем 5000 піт.) Національний банк України відкрив велику серію «Герої козацької доби», присвячену уславленим синам нашої держави XVI—XVIII ст.

У 1997 р. в обіг надійшли і перші золоті монети, які були виготовлені із золота 900 проби (вага кожної в чистоті 15,55 г, номінал 200 гривень). 12 березня того року на честь видатного українського поета, художника і мислителя Тараса Григоровича Шевченка випущено пам'ятну монету «Т. Г. Шевченко» (відкарбована у 1996 р., тираж 10 000 шт), а у квітні — пам'ятну монету «Києво-Печерська лавра» (відкарбована у 1996 р., тираж 20 000 шт).

У липні 1997 р. колекція українських золотих монет поповнилася відразу чотирма новими екземплярами: «Оранта» із золота 999,9 проби (рік карбування — 1996), присвяченими перлині давньоруської архітектури XI ст. — собору Святої Софії Київської. Монети мають номінали 500, 250, 125 і 50 гривень, вагу в чистоті 31,1; 15,55; 7,78 і 3,11 г, діаметр 32,25, 20, і 16 мм, тираж 1 000, 3 000, 4 000 і 2 000 шт. відповідно.

У 1998 р. НБУ представив ювілейну монету на честь 100-річчя визначного поета, лауреата Державної премії України В. М. Сосюри (нейзильбер, номінал 2 гривні, тираж 20 000 шт). Серію «Герої козацької доби» продовжила пам'ятна срібна монета із зображенням Северина Наливайка — ватажка козацько-селянського повстання 1594—1596 рр. проти польського панування (номінал 20 гривень,

Собор Святої Софії Київської

ГРУПОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Оранта

вага у чистоті 31,1г, тираж 5 000 шт.). Пам'ятні срібні монети номіналом 10 гривень «Лижі», «Біатлон», «Фіурне катання» присвячені XVII зимовим Олімпійським іграм у Нагано (Японія) (1998), учасницею яких була збірна України (вага в чистоті 3 1Д г, тираж 7 500 шт.).

Пам'ятна монета, приурочена до Шорічних зборів Ради керуючих ЄБРРу Києві 1998 р., номіналом 2 гривні виготовлена з нейзильберу тиражем 10 000 штук.

До 100-річчя біосферного заповідника «Асканія-Нова» випущені ювілейні монети номіналами 10 і 2 гривні. Перший в Україні степовий заповідник «Асканія-Нова» був заснований Фрідріхом Фальц-Фейном. Монета номіналом 10 гривень зроблена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г, тираж 10 000 шт. Монета номіналом 2 гривні виготовлена з нейзильберу (тираж 100 000 шт.).

Ювілейна монета «Визвольна війна середини XVII століття» перебуває в обігу з 25 червня 1998 р. Вона присвячена 350-річчю початку Визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького за незалежність і створення національної держави. Ця монета продовжує серію «Герої козацької доби». Монета виготовлена зі срібла 925 проби, номіналом 20 гривень, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г, тираж 10 000 шт.

У цій же серії вийшла пам'ятна монета «Данило Галицький» номіналом 10 гривень, присвячена галицько-волинському князю і полководчу Данилу Романовичу (1201 — 1264 рр.)- Монета виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1г, тираж 10 000 шт.

Ювілейна монета «Енеїда» номіналом 100 гривень випущена до 200-річчя першого видання «Енеїди» — поеми основоположника нової української літератури І. П. Котляревського. Вона входить

І. П. Котляревський

до серії «Духовні скарби України». Виготовлена із золота 900 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 15,55 г, тираж 2000 шт.

До серії «Духовні скарби України» належить і пам'ятна монета «Михайлівський Золотоверхий собор» номіналом 10 гривень. Присвячена відродженню Михайлівського Золотоверхого собору — історико-архітектурному пам'ятнику Русі-України XII—XVIII ст. Монета виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31Дг, тираж 10 000 шт.

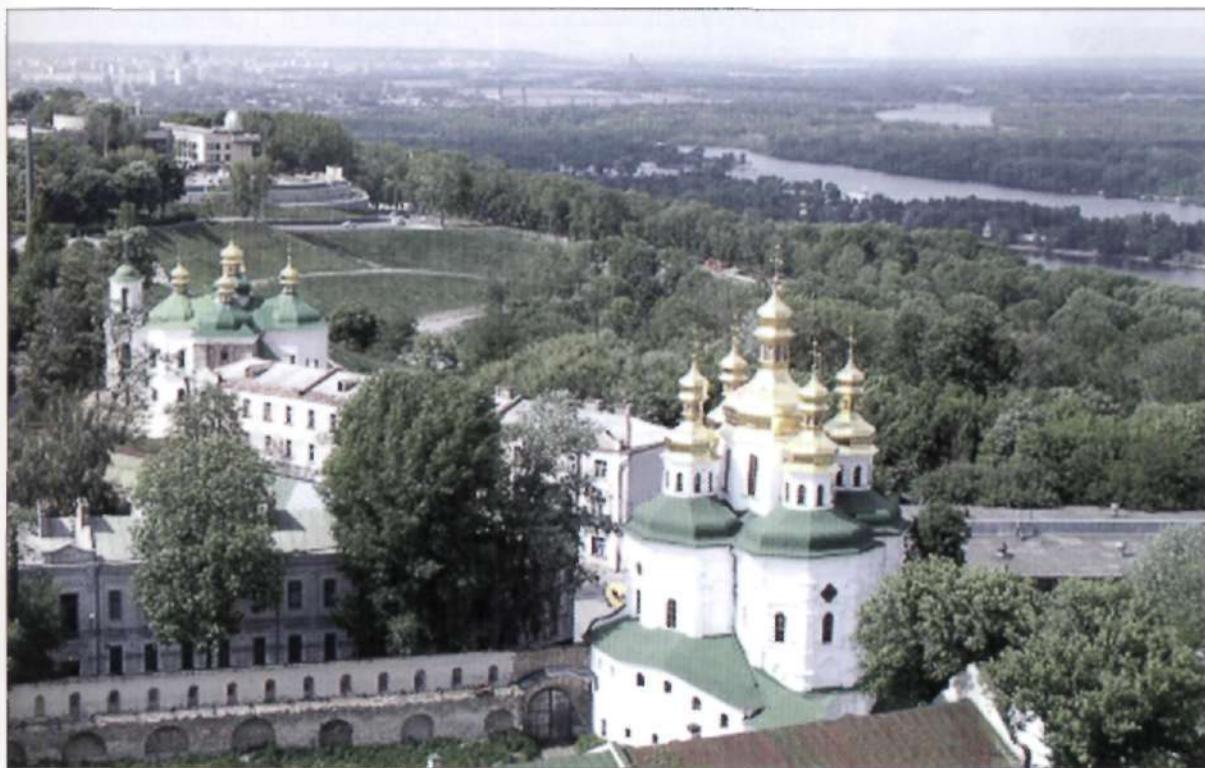
У 1998 р. надійшла в обіг ювілейна монета «50-річчя Загальної декларації прав людини» номіналом 2 гривні. Декларацію «як завдання, до виконання якого мусять прагнути всі народи і всі держави», прийняла Генеральна Асамблея ООН на своїй 3-й сесії, що відбулася в Парижі 10 грудня 1948 р. У підготовці проекту Декларації брала участь Україна, яка була в складі Комісії ООН з прав людини. Обігова монета виготовлена з нейзильберу, тираж 100 000 шт.

Завершується рік випуском золотої пам'ятної монети «Успенський собор Києво-Печерської лаври» номіналом 100 гривень, присвяченої відродженню історико-архітектурного пам'ятника Русі-України XI—XVIII ст. Ця монета із серії «Духовні скарби України» виготовлена із золота 900 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 15,55 г, тираж 3 000 шт.

Срібна пам'ятна монета «Орел степовий» є в обігу з січня 1999 р. Вона присвячена рідкісному в цілинному українському степу виду родини Яструбових — орлу степовому найбільше поголів'я якого утримується і репродукується в зоопарку «Асканія-Нова». У 1980 р. орел степовий занесений до Червоної книги України. Ця монета продовжує серію «Флора і фауна України». Монета виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1г, тираж 5 000 шт.

У серії «Відродження української державності» вийшла ювілейна монета «80 років проголошення соборності України», присвячена 80-річчю історичного акта про-

Києве -Печерська лавра

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

голосеппя в Києві 22 січня 1919 р. Декларації про злуку (об'єднання) Української Народної Республіки (УНР) із Західноукраїнською Народною Республікою (ЗУНР). Монета виготовлена з нейзильберу, тираж 50 000 шт.

Пам'ятна монета «Дмитро Вишневецький (Байда)» номіналом 10 гривень присвячена князю і козацькому отаману Дмитру Вишневецькому який у 1556 р. спорудив укріплення на дніпровському остріві Мала Хортиця, поклавши початок Запорозькій Січі. Ця монета продовжує серію «Герої козацької доби». Монета виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г, тираж 10 000 шт.

Спортивну серію поповнили пам'ятні монети «Потрійний стрибок» та «Паралельні бруси» номіналом 10 гривень. їх випущено до XXVII літніх Олімпійських ігор 2000 р., що проходили в Сіднеї (Австралія). Монети виготовлені із срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г, тираж кожного найменування — 15 000 шт.

Ювілейна монета «Панас Мирний» номіналом 2 гривні вийшла до 150-річчя від дня народження видатного письменника-демократа Панаса Мирного (П.Я. Рудченко, 1849—1920 рр.) — автора відомих реалістичних творів «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Лимерівна», «Голодна воля», «Повія» та ін. Ця монета продовжує серію «Видатні діячі України», виготовлена з нейзильберу поліпшеної якості, тираж 50 000 шт.

Немеркнучому подвигу нашого народу у Великій Вітчизні ІІІ ій війні 1941—1945 рр., вшануванню учасників бойових дій і ветеранів трудового фронту, світлій пам'яті всіх полеглих у боротьбі з фашизмом присвячена ювілейна монета «55 років Перемоги у Великій Вітчизняній війні». Монета номіналом 10 гривень виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г; тираж 3 000 шт.

Ювілейна монета номіналом 2 гривні «Катерина Білокур» передуває в обігу з листопада 2000 р. Присвячена 100-річчю народної художниці України — Катерини Василівни Білокур (1900—1961 рр.), яка все своє життя віддала живопису. Монета виготовлена з нейзильберу (діаметр 31,0 мм, вага 12,8 г; гурт рифлений, тираж 30 000 штук).

Серія «Пам'ятки давніх культур України» започаткована пам'ятною монетою «Палеоліт», яка з'явилася в обігу в грудні 2000 р. Монета номіналом 20 гривень присвячена найдавнішій епосі в історії людства — палеоліту (в Україні: бл. 1 млн — 10 тис. років тому), що був фундаментом для розвитку світової цивілізації та культури. Наприкінці палеоліту люди освоїли майже всю територію України. Пам'ятки культури того часу свідчать про зародження мистецтва та виникнення первісних релігійних вірувань, зокрема Кам'яна Могила в Запорізькій області. Відкарбована з використанням сучасних технологій виготовлення біметалевих монет із дорогоцінних металів. Загальна вага монети — 14,7 г. Метал вставки — золото 916 проби, вага в чистоті — 5,74 г; метал кільця — срібло 925 проби, вага в чистоті — 7,8 г. Тираж - 3 000 шт.

Одночасно надійшла ще одна пам'ятна монета «Трипілля» номіналом 20 гривень, яка відтворює одну із найскравіших землеробсько-скотарських культур епохи енеоліту (IV—III тис. до н. е.) — трипільську, пам'ятки якої є важливим джерелом для вивчення історії стародавньої Європи. Назва походить від дослідженого наприкінці XIX ст. одноіменного поселення на Київщині. Монета має ті самі характеристики, що й «Палеоліт».

*Меморіал Слави
у Харкові*

Третя з цієї серії — пам'ятна монета «Ольвія» номіналом 20 гривень — присвячена важливому центру античної матеріальної і духовної культури Північного та Північно-Західного Причорномор'я — місту-державі Ольвії. Воно було засноване на початку VI ст. до н. е. у Нижньому Побужжі (тепер городище поблизу с. Парутине Миколаївської обл.) і проіснувало близько 1000 років. Місто мало своєрідне монетне виробництво і випускало мідних литих дельфінчиків та стрижи як грошові знаки.

Ювілейна монета, випущена до 2600-річчя міста Керч, поповнила серію «Стародавні міста України». Керч була заснована в VI ст. до н. е. давніми греками і мала на зву Пантикапей (столиця Боспорського царства у V—IV ст. до н. е.). Місто завдяки своєму вдалому геополітичному розташуванню було торговельним, культурним і ремісницьким центром, карбувало свої монети. Монета номіналом 5 гривень виготовлена з нейзильберу, вага — 16,54 г; тираж 50 000 шт.

Пам'ятна монета «На межі тисячоліття» (2000) номіналом 5 гривень приурочена до початку третього тисячоліття, з яким людство пов'язує свої сподіваї після на мир, порозуміння, краще життя, в якому пануватимуть злагода та добробут. Монета відкарбована з використанням сучасних технологій виготовлення біметалевих монет: зовнішнє кільце — мельхіор, а внутрішня вставка — нордекс. Монета з такої комбінації металів карбується в Україні вперше, якість — звичайна, діаметр 28,0 мм, вага 9,5 г; тираж 50 000 шт.

У 2000 р. у серії «Герої козацької доби» випущено пам'ятну монету «Іван Мазепа» номіналом 10 гривень. Присвячена гетьману Лівобережної України (1687—1708), відомому суспільно-політичному діячу України, меценату освіти і мистецтва, людині драматичної долі — Івану Мазепі (1644—1709), який намагався проводити обережну, але послідовну політику, спрямовану на здобуття Україною незалежності. Монета виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г, тираж 3 000 шт.

У серії «Княжа Україна» вийшла пам'ятна монета «Ярослав Мудрий», присвячена державному діячу, великому князю київському Ярославу Мудрому (1015—1054 рр.), за часів правління якого Київська Русь укріпила та розширила свої кордони, зміцнилося міжнародне становище держави, було засновано Київську митрополію, розроблено збірник законів давньоруського права, досягла найвищого розвитку давніо-

Пам'ятник Ярославу Мудрому в Києві

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

руська культура. Монета номіналом 10 гривень виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогої цінного металу в чистоті 31,1 г; тираж 3 000 шт.

Ювілейні монети «10-річчя Національного банку України» номіналами Юта 5 гривень перебувають в обігу з березня 2001 р. Вони присвячені головному банку України — єдиному емісійному центру держави, що проводить послідовну монетарну політику?, забезпечує ефективне функціонування банківської системи країни і стабільність національної грошової одиниці — гривні. Продовжують серію «Відродження української державності». Монета номіналом 10 гривень виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 Г; тираж 3 000 шт. Монету номіналом 5 гривень зроблено з нейзильберу тиражем 50 000 шт.

У серії «Флора і фауна» з'явилися нові пам'ятні монети «Рись звичайна» номіналами 10 та 2 гривні. Цінний хутровий звір пошириений переважно в українських Карпатах. Невеликі популяції його збереглися у важкодоступних ділянках лісу в Маневичському районі Волинської області. Занесений до Червоної книги України. Монета номіналом 10 гривень виготовлена із срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31Д г; тираж 3 000 шт. Монета номіналом 2 гривні виготовлена з нейзильберу тиражем 30 000 шт.

Ювілейна монета «Острозька академія» номіналом 5 гривень присвячена першій українській школі вищого рівня — Острозькій академії, заснованій В. К. Острозьким у 1576 р. У цій школі викладалися слов'янська, грецька, латинська мови і так звані вільні науки (граматика, арифметика, риторика, логіка тощо). Першим її ректором був письменник Г. Д. Смотрицький, а вихованцями — відомий вчений і письменник М. Смотрицький, гетьман Петро Сагайдачний та ін. Острозька академія тісно пов'язана з друкарнею, в якій виходили твори наставів інків школи, а 1581 р. Іван Федоров надрукував тут Острозьку біблію. Продовжує серію «Духовні скарби України». Монета виготовлена з нейзильберу тираж 30 000 шт.

Серію «Стародавні міста України» продовжує ювілейна монета «1100 років Полтаві» номіналом 5 гривень. Вона присвячена старовинному місту, яке вперше згадується в Іпатіївському літописі під назвою Лтава. Про час виникнення міста у IX ст. свідчать новітні археологічні знахідки. Із сучасною назвою місто вперше згадується у 1430 р. У XVII ст. йому було надано магдебурзьке право. Монета виготовлена з нейзильберу тиражем 50 000 шт.

Національний банк. України

Ювілейні монети «10 років незалежності України» (золото, срібло) знаходяться в обігу з 20 серпня 2001 р. Монети номіналами 20 та 10 гривень присвячені 10-й річниці прийняття Верховною Радою України 24 серпня 1991 Р-Акта про незалежність України. Виходять у серії «Відродження української державності». Монета номіналом 20 гривень виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 62,2 г, тираж 1 000 шт Монета номіналом 10 гривень виготовлена із золота 900 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 3,88 г; тираж 3 000 шт.

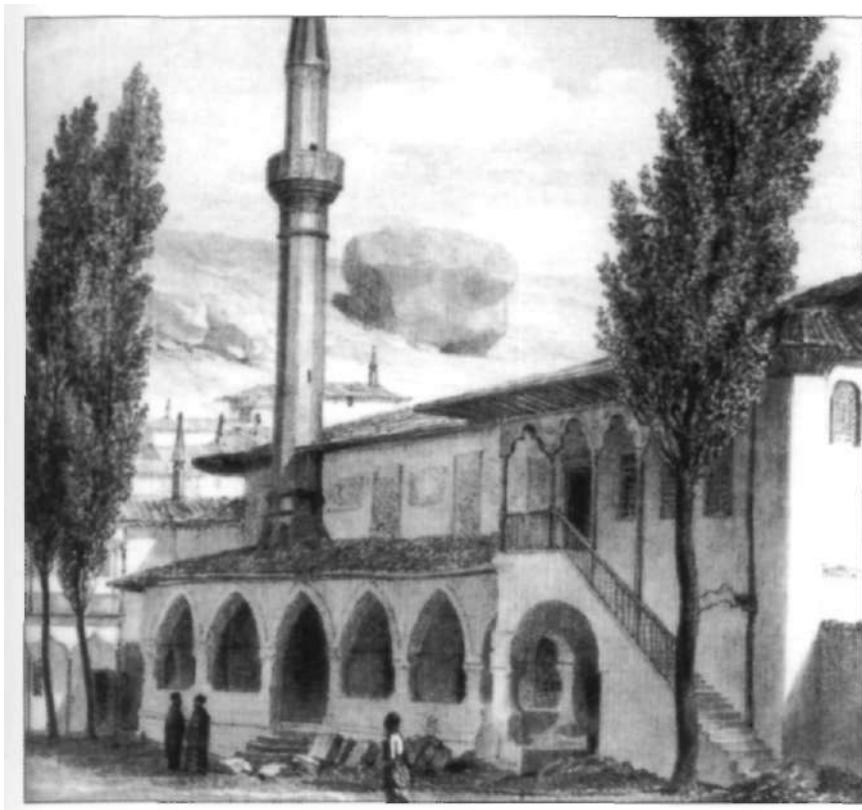
До серії «Видатні діячі України» належить ювілейна монета «Михайло Драгоманов». Монета номіналом 2 гривні присвячена 160-річчю з дня народження видатного українського політичного діяча, вченого-історика, літературознавця та етнографа М. П. Драгоманова (1841 — 1895 рр.), який народився в Гадячі на Полтавщині. Монета виготовлена з нейзильберу, вага 12,8 г; тираж 30 000 шт.

Пам'ятна монета «Скіфія» продовжує серію «Пам'ятки давніх культур України». Монета номіналом 20 гривень присвячена великому союзу кочово-осілих племен скіфів (VII ст. до н. е. — III ст. н. е.), які населяли територію степової та лісостепової частини сучасної України. Політичне об'єднання скіфів відігравало значну роль у житті Південно-Східної Європи та Північного Причорномор'я. Монета відкарбована з використанням сучасних технологій виготовлення біметалевих монет із дорогоцінних металів. Загальна вага монети — 14,7 г. Метал вставки — золото 916 проби, вага в чистоті — 5,74 г, метал кільця — срібло 925 проби, вага в чистоті — 7,8 г. Тираж — 2 000 шт.

«Ханський палац у Бахчисараї» — пам'ятна монета номіналом 10 гривень присвячена пам'ятнику архітектури XVI—XVIII ст. — знаменитому палацовому комплексу з легкими галереями, мармуровими

Скіфське золото

Бахчисарайський палац

фонтанами та розкішними покоями, в якому розміщувалася резиденція кримсько-татарських ханів (нині — Державний історико-архітектурний музей у м. Бахчисараї). Монета номіналом 10 гривень виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г; тираж 3000 піт.

Серію «Флора і фауна» поповнили пам'ятні монети «Модрина польська» номіналами 10 та 2 гривні, присвячені зникаючому виду хвойних дерев із цінною деревиною, що поширеній в українських Карпатах і занесений до Червоної книги України. Вирощують модрину польську в лісах, парках і ботанічних садах, зокрема в Кедринсько-мута Скит-Манявському заповідниках. Монета номіналом 10 гривень виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г; тираж 3 000 шт. Монета номіналом 2 гривні виготовлена з нейзильберу тиражем 30 000 шт.

До 10-річного ювілею Збройних Сил України випущено монету «10-річчя Збройних Сил України». Знаходиться в обігу з листопада 2001 р. Монета номіналом 5 гривень відкарбована з використанням сучасних технологій виготовлення біметалевих монет: зовнішнє кільце — мельхіор, а внутрішнє коло — пордик, тираж 50 000 шт.

У 2001 р. серія «Пам'ятки давніх культур України» поповнилася пам'ятною монетою «Київська Русь». Монета номіналом 20 гривень присвячена одній із найбільших в Європі ранньофеодальних держав (IX — середина XII ст), яка виникла шляхом об'єднання східнослов'янських племен навколо Києва і Середнього Подніпров'я, що створило сприятливі умови для розвитку суспільно-економічного, політичного та культурного життя наших предків. Відкарбована з використанням сучасних технологій виготовлення біметалевих монет із дорогоцінних металів. Загальна вага монети — 14,7 г. Метал вставки — золото 916 проби, вага в чистоті — 5,74 г; метал кільця — срібло 925 проби, вага в чистоті — 7,8 г. Тираж — 2 000 шт.

Пам'ятні монети «Ковзанярський спорт» номіналами Юта 2 гривні перебувають в обігу із січня 2002 р. Вони присвячені XIX зимовим Олімпійським іграм у Солт-Лейк-Сіті (США). Продовжують серію «Спорт». Монета номіналом 10 гривень виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогої щінного металу в чистоті 31,1 г; тираж 3 000 шт. Монета номіналом 2 гривні виготовлена з нейзильберу тиражем 30 000 шт.

Серію «Герої козацької доби» продовжує пам'ятна монета «Іван Сірко» номіналом 10 гривень. Вона присвячена видатному козацькому воєначальнику та активному учаснику Визвольної війни 1648—1654 рр., славетному кошовому отаману Запорізької Січі, який здійснював успішні походи на Кримське ханство і причорноморські турецькі фортеці. Монета виготовлена із срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г; тираж 3 000 шт.

У серії «Видатні діячі України» вийшла ювілейна монета «Микола Лисенко» номіналом 2 гривні, присвячена 160-річчю з дня народження видатного українського композитора, засновника вітчизняної класичної музики, піаніста, педагога, хорового диригента, громадського діяча, етнографа М. В. Лисенка, який народився в с. Гриньках на Полтавщині. Значення творчості композитора в історії української музики виняткове. Він автор 9 опер («Наталка-Полтавка», «Тарас Бульба», «Енейда», «Різдвяна ніч», «Утоплена», «Коза-дереза» та ін.), багатьох творів, під його безпосереднім впливом сформувалася плеяда таких українських композиторів, як К. Стеценко, Я. Степовий, М. Леонтович, С. Людкевич, Л. Реву щкий та ін. Монета виготовлена із нейзильберу тиражем 30 000 шт.

Микола Лисенко

Пам'ятні монети «Літак Ан-225 "Мрія"» розпочинають нову серію «Літаки України», мета якої відобразити понад ніж піввікову діяльність Авіаційного науково-технічного комплексу ім. О. К. Аітонова та значні досягнення сучасного українського літакобудування. Монети присвячені унікальному широкофюзеляжному падважному літаку, що призначений для транспортування великовагових вантажів до 250 тонн, перший політ якого відбувся в грудні 1988 р. На рахунку літака — 214 національних аніарекордів та 124 світових. Монета номіналом 20 гривень виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 62,2 г; тираж до 2 000 шт. Монета номіналом 5 гривень виготовлена з нейзильберу тиражем 30 000 шт.

Пам'ятна монета «Пилип Орлик» включена до серії «Герої козацької доби». Монета номіналом 10 гривень присвячена представникам українського шляхетського роду сподвижників І. Мазепи, який став гетьманом у вигнанні, — Пилипу Орлику (1672—1742 рр.). Він був автором першої української конституції «Пакти та конституції законів та вольностей Війська Запорозького...» (1710), яка є історичною пам'яткою політично-правової думки України початку XVIII ст., що регламентувала основні питання державного будівництва в Україні. Виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г; тираж 3 000 шт.

Ювілейна монета «Місто Ромни (Ромен) — 1100 років» номіналом 5 гривень присвячена стародавньому місту-фортеці, що захищала східні кордони Київської Русі від нападів половців. Перша згадка про місто з'являється у Лаврентіївському літописі під 1096 р. Нині це районний центр Сумської області, розташований на правому березі річки Сули. Продовжує серію «Стародавні міста України». Монета виготовлена з нейзильберу тиражем 30 000 шт.

Спортивну тематику продовжують пам'ятні монети «Плавання» номіналами 10 гривень та 2 гривні, присвячені XXVIII Олімпійським іграм 2004 р. в Афінах (Греція). Монета номіналом 10 гривень виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г; тираж 15 000 шт. Монета номіналом 2 гривні виготовлена з нейзильберу, якість виготовлення — звичайна, тираж — 30 000 шт.

У 2002 р. серію «Княжа Україна» поповнили пам'ятні монети «Святослав» і «Володимир Мономах». Пам'ятна монета номіналом 10 гривень присвячена київському князю Святославу Ігоровичу (964—972 рр.), правління якого ознаменувало ранню геройчу добу в історії Київської Русі. Унаслідок безперервної боротьби з хозарами, волзькими булгарами, Візантією та могутнім Болгарським царством він значно розширив та зміцнив давньоруську державу. Монета виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г, тираж 3 000 шт.

Інша пам'ятна монета номіналом 10 гривень присвячена великому київському князю Володимиру Мономаху (1113—1125 рр.) — видатному давньоруському державному та політичному діячу, автору низки законів і славнозвісного «Повчання», адресованого дітям, організатору успішних походів проти половців, за часів правління якого в Київській Русі припинилися князівські міжусобиці, почався новий етап розв'їду культури і мистецтва. Монета виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г; тираж 3 000 шт.

Пам'ятна монета «Собор Різдва Богородиці в Козельці» відкриває серію «Пам'ятники архітектури України». Монета номіналом 10 гривень присвячена витонченому п'ятиверхому храму, одній із найкращих споруд українського бароко середини XVII ст., збудованій за проектом В. В. Растреллі архітекторами А. В. Квасовим та І. Г. Григоровичем-Барським у 1752—1763 рр. у місті Козелець (Чернігівська область). Монета виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г; тираж 3 000 шт.

Ще одна нова серія «Обрядові свята України» починається пам'ятними монетами «Свято Різдва Христового в Україні». Монети номіналами 10 та 5 гривень присвячені одній із головних подій в історії християнства, у святкуванні якої до нашого часу збереглося багато давніх народних звичаїв, традицій, обрядів. Монета номіналом 10 гривень виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

31,1 г. Тираж — 3 000 шт. Монета номіналом 5 гривень виготовлена з нейзильберу тиражем 30 000 шт.

Продовжує серію «Герої козацької доби» пам'ятна монета «Павло Полуботок», що перебуває в обігу із січня 2003 р. Монета номіналом 10 гривень присвячена на-казному гетьману Лівобережної України Павлу Полуботку (бл. 1660—1724 рр.), який очолював верхівку української старшини та виступав проти обмеження автономії України, за відновлення гетьманства та ліквідацію Малоросійської колегії. За організацію опозиційної діяльності був ув'язнений у Петропавлівській фортеці, де й помер. Похований у Петербурзі. Монета виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г; тираж 3 000 шт.

У тій же серії «Герої козацької доби» випущено пам'ятну монету «Кирило Розумовський» номіналом 10 гривень. На ній зображене останнього гетьмана Лівобережної України графа Кирила Розумовського (1728—1803 рр.) — високоосвічену людину, президента Петербурзької академії наук, фельдмаршала, камергера і сенатора. За часів його гетьманства було здійснено судову та військову реформи, проведено перепис населення, відстоювалися старовинні українські права та привілеї. Монету виготовлено зі срібла 925 проби, вага в чистоті 31,1 г; тираж 3 000 шт.

Пам'ятна монета «В'ячеслав Чорновіл» номіналом 2 гривні надійшла в обіг з лютого 2003 р., присвячена видатному державному та громадському діячу, відомому журналісту, депутату Верховної Ради України першого — третього скликань, Герою України В. М. Чорноволу. Продовжує серію «Видатні діячі України». Монета виготовлена з нейзильберу тиражем 30 000 шт.

У серії «Пам'ятники архітектури України» вийшла пам'ятна монета «Почаївська лавра» номіналом 10 гривень, присвячена великому православному монастирю, перша згадка про який датується ХІ ст. Нині її архітектурний комплекс включає 16 церков. Почаївська лавра відіграє значну роль у східній церковній традиції. Моне'ю виготовлено із срібла 925 проби, вага в чистоті 31,1 г, тираж 8 000 шт.

Ювілейна монета «Володимир Вернадський» номіналом 2 гривні випущена на честь відомого природознавця, мислителя, дослідника, основоположника комплексу сучасних наук про Землю — геохімії та біохімії, першого президента ВУАН (1919 р.), академіка В. І. Вернадського (1863—1945). Його ідеї відіграли значну роль у становленні сучасної наукової картини світу, а вчення про взаємовідносини природи і суспільства вплинуло на формування сучасної екологічної свідомості. Монета виготовлена з нейзильберу тиражем 30 000 шт.

Національний банк України у серії «Найменші монети світу» ввів в обіг 8 грудня 2003 р. пам'ятну монету «Саламандра» номіналом 2 гривні, присвячену представникам ряду Хвостатих земноводних, єдиному виду роду саламандр у фауні Україні — саламандрі плямистій, ареал поширення якої охоплює гірські та передгірні райони Карпат. Монету виготовлено із золота 999,9 проби, якість підвищена, маса — 1,24 г, діаметр 13,92 мм, тираж — до 10 000 шт.

У грудні 2003 р. започатковано нову серію «Народні музичні інструменти» пам'ятною монетою «Бандура» номіналом 5 гривень. Бандура — один із найпоширеніших українських народних струнно-щипкових інструментів — відома з XV ст.

Випуск ювілейних і пам'ятних монет 2004 р. розпочинає монета «350-річчя Переяславської козацької ради 1654 року» номіналом 10 гривень із серії «Герої козацької доби». Вона присвячена важливій події періоду національно-визвольної війни українського народу — військовій Переяславській раді 8 січня 1654 р., коли збори генеральної старшини, козацтва, міщан та селян проголосували за входження України до складу Росії на правах політичної автономії. Положення відповідної угоди пізніше були затверджені у вигляді Березневих статей 1654 р. Монету виготовлено зі срібла 925 проби, вага в чистоті 31,1 г; тираж до 8 000 шт.

Національний банк України ввів у обіг 30 січня 2004 року пам'ятну монету «Не вмирає душа наша, не вмирає воля» номіналом 20 гривень. Монета випущена з нагоди 190-ї річниці з дня народження видатного українського поета Т. Г. Шевченка

(1814—1861 рр.) і створена за мотивами його творів. Тарас Григорович Шевченко підніс українську літературу до найвищого світового рівня. Монету виготовлено зі срібла, вага в чистоті 62,2 г, діаметр 50,0 мм, тираж до 4 000 шт.

28 квітня 2004 р. НБУ ввів в обіг пам'ятну монету «Героїчна оборона Севастополя 1854—1856 рр.» номіналом 10 гривень. Вона приурочена до 150-річчя від початку героїчної оборони Севастополя, яка тривала 349 днів, під час Кримської війни — найбільшої з воєн, що відбувалися на українських землях у XIX ст. У ній взяли участь сформовані в Україні Чернігівський, Полтавський, Житомирський, Подільський, Одеський, Волинський та Кременчуцький полки, а також загони Чорноморського парусного флоту (який був затоплений, щоб перешкодити доступу ворожим паровим кораблям до Севастопольської гавані) В. Корнілова, П. Нахімова, В. Істоміна та ін. Справжній героїзм виявили разом із російськими солдатами та матросами українці — Ф. Зайка, І. Демченко, Д. Горленко, М. Шульга, А. Гіденко, Г. Шевченко, І. Даниленко та легендарний розвідник матрос П. Копіка. Монету виготовлено зі срібла 925 проби, вага в чистоті 31,1 г, тираж до 8 000 шт.

У березні 2004 р. надійшла до обігу ювілейна монета «2500 років Балаклаві» номіналом 5 гривень. Вона присвячена стародавньому місту, розташованому поблизу Севастополя. На місці нинішньої Балаклави, за свідченнями Страбона, Плінія Старшого та інших античних авторів, було поселення племені таврів — Палакіон (VII—VI ст. до н. е.), у IV ст. до н. е. ним заволоділи греки, у V ст. н. е. — візантійці. Бухта, надійно прихована від моря високими скелями, постійно привертала увагу — у 1357 р. місто завоювали генуезці, збудувавши фортецю Чимбало, у 1457 р. захопили турки, і з цього часу місто звуться Балаклава («місто риб»). Продовжує серію «Стародавні міста України». Монета виготовлена з нейзильберу, маса 16,54 г; тираж — 30 000 шт.

Ще одна монета із цієї ж серії присвячена одному з найбільших індустриальних наукових і культурних центрів України — Харкову. Місто засноване близько 1654 р. переселеннями з Правобережної України як фортеця для захисту Слобідської України від грабіжницьких нападів завойовників. Ювілейна монета «350 років Харкову» номіналом 5 гривень виготовлена з нейзильберу, вага 16,54 г; тираж 30000 шт.

Пам'ятник Т. Г. Шевченку у Харкові

Губернаторський будинок. З 1805 р. — головний корпус Харківського університету

Нині у цьому будинку НЮАУім. Ярослава Мудрого

З Харковом пов'язані також дві ювілейні монети, що увійшли до серії «Виші навчальні заклади України», — «200 років Харківському національному університету ім. В. Н. Каразіна» та «Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Обидві ввійшли в обіг жовтні 2004 р.

Монета, присвячена одному з провідних центрів освіти і науки — Харківському національному університету, заснованому у 1804 р. за ініціативи та завдяки зусиллям видатного просвітителя В. Н. Каразіна, номіналом 5 гривень виготовлена із срібла 925 проби, вага у чистоті 15,55 г; тираж до 7 000 шт.; номіналом 2 гривні — з нейзильберу, вага 12,8 г; тираж 50 000 шт.

Ювілейна монета приурочена до 200-річчя Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого в Харкові, яка готує висококваліфікованих фахівців для органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів, різних сфер юридичної практики. Монета номіналом 2 гривні виготовлена з нейзильберу, вага 12,8 г, тираж 30 000 шт.

У лютому 1954 р. Кримську область було передано до складу УРСР. Цій події присвячена ювілейна монета «50 років входження Криму до складу України» номіналом 5 гривень. 12 лютого 1991 Р- Верховна Рада України прийняла Закон України «Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки». 24 квітня 1992 р. перейменована на Автономну республіку Крим, яка є автономною адміністративно-територіальною одиницею України, її невід'ємною складовою. Монету відкарбовано з використанням сучасних технологій виготовлення біметалевих монет: зовнішнє коло — мельхіор, внутрішнє — нордик, діаметр 28,0 мм, вага 9,4 г; тираж 30 000 шт.

Срібна пам'ятна монета «Чемпіонат світу з футболу (2006)» номіналом 10 гривень присвячена чемпіонату світу з футболу на кубок FIFA 2006 р., який відбудеться в Німеччині. Продовжує серію «Спорт». Монета виготовлена зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу в чистоті 31,1 г, тираж 50 000 шт.

Ювілейна монета «50 років КБ "Південне"» номіналом 5 гривень присвячена конструкторському бюро «Південне», яке було засноване 10 квітня 1954 р. у Дніпропетровську. Близько 70 типів космічних апаратів, розроблених у КБ «Південне», дали

можливість успішно проводити космічні дослідження в рамках як національних, так і міжнародних проектів, що сприяє розвитку науки та народного господарства. Належить до серії «Інші». Монета виготовлена з нейзильберу, маса — 16,54 г; тираж 30 000 шт.

До серії «Видатні особистості України» належить ювілейна монета «Олександр Довженко», що перебуває в обігу з липня 2004 р. її випущено до 110-річчя фундатора української національної школи кінематографії, письменника, художника — Олександра Петровича Довженка (1894—1956 рр.). Монету номіналом 2 гривні виготовлено з нейзильберу, вага 12,8 г, діаметр 31,0 мм; тираж 30 000 шт.

До 100-річчя від дня народження одного із найяскравіших митців ХХ ст. — живописця і графіка, педагога і культурного діяча Михайла Гордійовича Дерегуса (1904—1997 рр.) випущено ювілейну монету номіналом 2 гривні. В обігу з жовтня 2004 р. Виготовлено з нейзильберу вага 12,8 г; тираж 30 000 шт.

У вересні 2004 р. НБУ представило пам'ятну монету «Володимир Великий», присвячену Великому князю Київському, державному діячу, за часів правління якого завершилося формування Давньоруської держави і введено християнство. Продовжує серію «Княжа Україна». Монету виготовлено зі срібла 925 проби, вага чистоті 31,1 г; тираж 5000 шт.

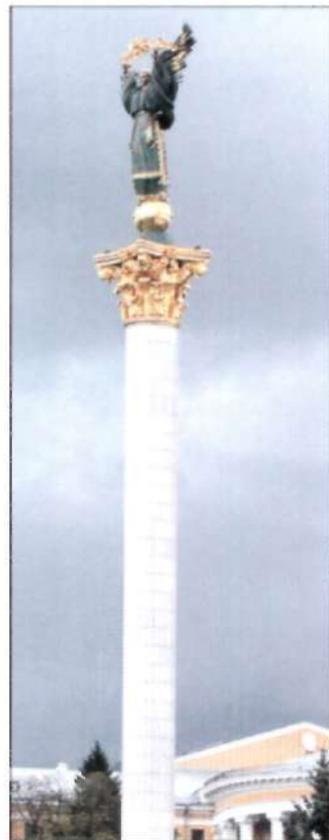
У 2004 р. НБУ випустив у продаж найменшу колекційну золоту монету «Лелека» із серії «Найменші монети світу» номіналом 2 гривні. На ній зображене представника ряду лелекоподібних, одного з двох видів цього роду фауни України — лелеку білу, ареал поширення якої — майже вся Україна. У народній традиції лелеку вважали провісником весни і птахом сонця, символом родинного благополуччя. Монету виготовлено із золота 999,9 проби, якість підвищена, вага 1,24 г; тираж до 10 000 шт.

Свідченням цілісності банківської ідеології, монетної політики центрального банку держави є сучасне монетне виробництво. Закарбовані в металі теми, сюжети українських монет викликають зростаючий у світі інтерес до них.

Успіх національної нумізматичної колекції привів до того, що в 2000 р. інформацію про українські монети було вміщено в «Паспорт монетних дворів світу» — видання Конвенції Американської нумізматичної асоціації (ANA), в якому презентуються лише ті установи, продукція яких має значний попит.

Наприкінці 2000 р. Український монетний двір первім серед дворів країн СНД став дійсним членом Конференції монетних дворів світу. Ця асоціація нараховує 39 дійсних членів, які представляють 37 держав. Відтепер НБУ має можливість брати участь в обміні інформацією з юридичних, економічних, технічних, адміністративних і нумізматичних питань, пов'язаних з виготовленням грошей; вивчення та прийняття спільного вирішення проблем монетного виробництва; знайомитися з результатами наукових досягнень у цій галузі.

Першим міжнародним нумізматичним форумом, до роботи якого запрошений Національний банк України, була 25-та Базельська Європейська монетна конвенція, що відбулася в лютому 1996 р. у Швейцарії. Це — авторитетний нумізматичний форум, в якому беруть участь державні та приватні монетні двори країн світу, нумізматичні клуби

та організації, фірми-дистриб'ютори та дилери, нумізматичні видавництва тощо. НБУ експонував свої перші монети, випущені на честь 50-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні, а також ювілейні монети «Богдан Хмельницький» і «50 років ООН». Незважаючи на те, що українська експозиція була невеликою за обсягом, вона викликала неабиякий інтерес. І це закономірно, вперше на світовому нумізматичному небосхилі з'явилися монети нової незалежної держави. Наступною віхою визнання України в нумізматичному світі стала участь НБУ в 105-й Конвенції ANA, що проходила в липні 1996 р. у Денвері. На цей нумізматичний форум прагнути потрапити знані банки й монетні двори всього світу

У січні 1997 р. на 26-й Європейській монетній конвенції в Базелі вперше для демонстрації перед широкою публікою були подані золоті монети України: «Оранта», «Т. Г. Шевченко», «Києво-Печерська лавра».

Участь Національного банку України в нумізматичних форумах є корисною і доцільною не тільки для налагодження прямих контактів із зарубіжними фірмами, найважливішим аспектом таких міжнародних зборів є їх методично-організаційна роль, визначення головних тематичних тенденцій у нумізматиці та координація роботи монетних дворів світу і центральних банків у цих напрямах.

Отже, ринок монет із дорогоцінних металів в Україні тільки починає розвиватися, його можливості та обсяги ще не вивчені, але, на думку фахівців, він є досить перспективним.

*Ювілейна монета
«50-річчя Перемоги
у Великій Вітчизняній
війні. 1941-1945р.»
200 000 крб. Мельхіор*

*Ювілейна монета
«Богдан Хмельницький».
200 000 крб. Мельхіор*

*Ювілейна монета
«50-річчя ООН».
2 мли крб. Срібло*

1995

*Ювілейна монета
«Місто-герой Київ».
200 000 крб. Мельхіор*

*Ювілейна монета
«Місто-герой Одеса».
200 000 крб. Мельхіор*

*Ювілейна монета
«Місто-герой Севастополь».
200 000 крб. Мельхіор*

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Пам'ятна монета
«Т. Г. Шевченко».
200 грн. Золото

Пам'ятна монета
«Києво-Печерська лавра».
200 грн. Золото

Пам'ятна монета
«Оранта».
500 грн. Золото

1996

Ювілейна монета
«Незалежність».
2 млн крб. Срібло

*Пам'ятна монета
(Чорнобиль. 1986-1996.
Трагедія. Подвиг.
Застереження).
200 000 крб. Мельхіор*

*Ювілейна монета
«Софіївка - 200 років».
2 грн. Мельхіор*

*Ювілейна монета
«100-річчя Олімпійських
ігор сучасності».
2 млн крб. Срібло*

*Ювілейна монета
(Григорій Сковорода).
1 млн крб. Срібло*

*Ювілейна монета
«Леся Українка».
1 млн крб. Срібло*

*Пам'ятна монета
«Десятинна церква».
20 грн. Срібло*

1996

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Ювілейна монета
«Київський псалтир».
100 грн. Золото

Пам'ятна монета
«Спаський собору Чернігів».
20 грн. Срібло

Пам'ятна монета
«Козак Мамай».
20 грн. Срібло

1997

Ювілейна монета
«Соломія Крушельницька».
2 грн. Мельхіор

Ювілейна монета
«Юрій Кондратюк».
2 грн. Мельхіор

Пам'ятна монета
«Успенський собор
Києво-Печерської лаври».
100 грн. Золото

Ювілейна монета
«Енеїда»
І. Котляревського.
100 грн. Золото

Пам'ятна монета
«Михайлівський
Золотоверхий собор».
10 грн. Срібло

Пам'ятна монета
«Данило Галицький».
10 грн. Срібло

Ювілейна монета.
«Визвольна війна середини XVII століття».
20 грн. Срібло

Пам'ятна монета
«Северин Наливайко».
20 грн. Срібло

1998

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Пам'ятна монета
«Лижі».
10 грн. Срібло

Пам'ятна монета
«Біатлон».
10 грн. Срібло

Пам'ятна монета
«Фігурне катання».
10 грн. Срібло

1998

Ювілейна монета
«50-річчя Загальної
декларації прав людини».
2 грн. Нейзильбер

Пам'ятна монета
«Шорічні збори Ради
керуючих СБРРу Києві».
2 грн. Нейзильбер

Ювілейна монета
«Володимир Сосюра».
2 грн. Нейзильбер

Ювілейна монета
«Асканія-Нова. 100 років».
10 грн. Срібло

1998

Ювілейна монета
«80 років проголошення
соборності України.
22 січня 1919».
2 грн. Нейзильбер

Пам'ятна монета
«Дмитро Вишневецький
(Байда)».
10 грн. Срібло

Ювілейна монета
«Паїас Мирний».
2 грн. Нейзильбер

1999

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

1999

Пам'ятна монета
«Потрійний стрибок».
10 грн. Срібло

Пам'ятна монета
«Орел степовий».
2 грн. Нейзильбер

2000

Пам'ятна монета
«Палеоліт».
20 грн. Золото, срібло

Пам'ятна монета
«Трипілля».
20 грн. Золото, срібло

Нам'ятна монета
«Ольвія».
20 грн. Золото, срібло

Ювілейна монета «55 років Перемоги у Великій Вітчизняній війні». 10 грн. Срібло

Ювілейна монета «Керч. 2600». 5 гри. Нейзильбер

Ювілейна монета «Катерина Білокур». 2 гри. Нейзильбер

Ювілейна монета «10-річчя Національного балку України». 10 грн. Срібло

Пам'ятна монета «Рись звичайна». 10 грн. Срібло

Ювілейна монета «Острозька академія». 5 грн. Нейзильбер

2000

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

2000

Пам'ятна монета
«На межі тисячоліть».
5 грн. Мельхіор, інордік

Пам'ятна монета
«Іван Мазепа».
10 грн. Срібло

Пам'ятна монета
«Ярослав Мудрий».
10 грн. Срібло

2001

Пам'ятна монета
«Скіфія».
20 грн. Золото, срібло

Пам'ятна монета
«Київська Русь».
20 грн. Золото, срібло

Ювілейна монета
«Полтава. 1100 років».
5 грн. Нейзильбер

*Ювілейна монета
«10-річчя Збройних
Сил України».
5 грн. Мельхіор, нордік*

*Ювілейна монета
«10 років Незалежності
України».
20 грн. Срібло*

*Ювілейна монета
«Михайлі Драгоманов».
2 грн. Нейзильбер*

*Пам'ятні монета
«Ханський палац
у Бахчисарая».
10 грн. Срібло*

*Пам'ятна монета
«Модрина польська».
10 грн. Срібло*

2001

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Пам'ятна монета
«Літак Ан-225 "Мрія"».
5 грн. Нейзильбер

Пам'ятна монета
«Пилип Орлик».
10 грн. Срібло

Ювілейна монета
«Місто Ромни (Ромен) -
1100 років».
5 грн. Нейзильбер

2002

Пам'ятна монета
«Ковзанярський спорт».
10 грн. Срібло

Пам'ятна монета
«Плавання».
10 грн. Срібло

Ювілейна монета
«Микола Лисенко».
2 грн. Нейзильбер

*Пам'ятна монета
«Собор Різдва Богородиці
в Козельці».
10 грн. Срібло*

*Пам'ятна монета
«Свято Різдва Христового
в Україні».
10 грн. Срібло*

*Пам'ятна монета
«Святослав».
10 грн. Срібло*

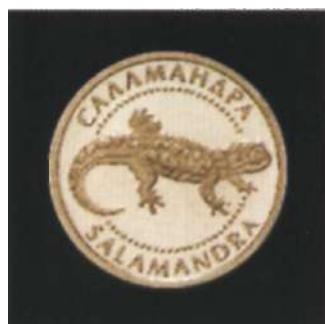
*Пам'ятна монета
«Володимир Мономах».
10 грн. Срібло*

*Пам'ятна монета
«Іван Сірко».
10 грн. Срібло*

2002

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Пам'ятна монета
«Саламандра».
2 грн. Золото

Пам'ятна монета
«Пектораль».
100 грн. Золото

Пам'ятна монета
«Бандура».
5 грн. Мельхіор, нордік

Пам'ятна монета
«Павло Полуботок».
10 грн. Срібло

Пам'ятна монета
«В'ячеслав Чорновіл».
2 грн. Нейзильбер

Ювілейна монета
«Володимир Вернадський».
2 грн. Нейзильбер

*Пам'ятна монета
«Почаївська лавра».
10 грн. Срібло*

*Пам'ятна монета
«Кирило Розумовський».
10 грн. Срібло*

*Ювілейна монета
«Володимир Короленко».
2 грн. Нейзильбер*

*Пам'ятна монета
«Лівадійський палац».
10 грн. Срібло*

*Пам'ятна монета
«Літак Ан-2».
5 грн. Нейзильбер*

2003

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

*Ювілейна монета
«50років входження Кри-
му до складу України».
5 грн. Мельхіор, нордік*

*Ювілейна монета
«50років України
вЮНЕСКО».
5 грн. Мельхіор, нордік*

*Ювілейна монета
«350-річчя Переяслав-
ської козацької ради
1654 року».
10 грн. Срібло*

2004

*Ювілейна монета
«2500 років Балаклаві».
5 грн. Нейзильбер*

*Ювілейна монета
«50років КБ «Південне».
5 грн. Нейзильбер*

*Пам 'ятина монета
«Літак Ан-140».
5 грн. Нейзильбер*

Ювілейна монета «350 років Харкову». 5 грн. Нейзильбер

Ювілейна монета «200 років Харківському інституту імені В. Н. Каразіна». 2 грн. Нейзильбер

Ювілейна монета «Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». 2 грн. Нейзильбер

Ювілейна монета «Олександр Довженко». 2 грн. Нейзильбер

Ювілейна монета «Михайло Дерегус». 2 грн. Нейзильбер

Пам'ятна монета «Не вмирає душа наша, не вмирає воля». 20 грн. Срібло

2004

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Ювілейна монета
«170 років Київському
і національному
університету».
2 грн. Нейзильбер

Пам'ятна монета
«Чемпіонат світу
з футболу (2006)».
2 грн. Нейзильбер

Пам'ятна монета
«Азовка».
2 грн. Нейзильбер

2004

ГРОШОВІ
ЗНАКИ

Банкноти у грошовій системі

Російські банкноти

Новий етап в історії грошового обігу ознаменувався винаходом паперових грошей. Дехто з дослідників вважає його закономірним явищем, пов'язаним із бурхливим розвитком економіки, збільшенням товарної маси та обсягів обміну товарів. Використання монет у повсякденному вжитку також мало свої труднощі. Наприклад, видатному російському вчєю М. Ломоносову у 1748 р. було присуджено премію у 200 рублів. Оскільки видали її мідними монетами, щоб доставити гроші додому, вченому знадобився «грошовий обоз». Золото й срібло не могли забезпечити зростаючі потреби економіки нового часу, тому й став у нагоді дешевий легкий матеріал — папір. Отже, епоху товарних (металевих) грошей змінила епоха паперових.

Перші паперові гроші з'явилися в Китаї у IX ст., і поступилися вони металевим знакам у XVI ст. В інших країнах паперові знаки періодично вводилися і зникали й в добу середньовіччя, й нового часу. Супільство неохоче позувалося звичним металевих грошей, і тому у воєнне лихоліття або за економічних криз знову поверталося до традиційних еквівалентів. Так, у Росії після Вітчизняної війни 1812 р. у грошовій обігу було випущено срібний рубль, а після російсько-турецької війни 1877—1878 рр. — золотий. І все ж таки ХХ ст. стало добою паперових знаків.

Уперше позичковий та вексельний банк був заснований у Стокгольмі (Швеція) 1656 р. Ю. Пальмструком. Він випускав векселі — документи, що мали зобов'язання сплати вказаної суми у визначений термін. Через п'ять років в обіг увійшли банківські кредитні білети, або банкноти. (Найстаріша з банкот, що зберіглися до нашого часу, є банкнота вартістю 5 далерів, датована 6 грудня 1662 р.) Тепер, якщо у покупця якогось товару не вистачало грошей, він видавав продавцю вексель, і той отримував у банку замість нього банкноту. По закінченні терміну оплати векселя особа, яка його видала, вносила в банк необхідну суму банківськими білетами. За таких умов гроші поверталися туди, де вони випускалися в обіг, і зайвих не було.

У Російській імперії, до складу якої тоді входило до 80 % етнічних земель українців, паперові гроші — асигнації увійшли в обіг 1769 Р-Згідно з Маніфестом Катерини II, випуск асигнацій здійснювався в номіналах 25, 50, 75, 100 рублів. У 1849 р. асигнації було анульовано, замість них уведено шістьма роками раніше державні кредитні білети, які підлягали рівноцінному обміну на срібло. Ця реформа встановила систему срібного монометалізму. Наприкінці XIX ст. постало питання про формування в Росії грошового обігу, заснованого на золоті. У 1897 р. за поданням міністра фінансів С. Вітте розпочалася нова грошова реформа — це була епоха золотого монометалізму. Золотом забезпечувалися кредитні білети в обігу до 600 млн рублів. Одночасно було введено банкноти 500, 100, 50, 25, 10, 5, 3, 1 руб. Встановлена реформою тверда валюта проіснувала до Першої світової війни. На основі цього золотого запасу розвивалися кредитна політика, державні позики, фінансувалися залізничне будівництво, промисловість тощо.

У випуску паперових грошей завжди була зацікавлена держава, яка могла задовольняти свої фінансові потреби, використовуючи дру-

карський верстат. За державними купюрами не було товару, тому вони не вилучається, як банкноти, а перебували в обігу постійно. Швидке зростання грошової маси, яка не забезпечувалася дорогоцінним металом, обумовлювало перетворення кредитових білетів у паперові гроши, а разом з тим призводило до інфляції, знецінення національної валюти. Приміром, у Росії падіння курсу рубля спостерігалося вже на початку Першої світової війни, а на 1 січня 1917 р. його купівельна спроможність знизилася до 14 копійок.

Дія подолання зростаючої кризи на грошово-фінансовому ринку радянський уряд 1922—1924 рр. провів грошову реформу. її першим етапом було введення червінців, які випускалися не для покриття бюджетного дефіциту, а для забезпечення потреб господарського обігу, банківської діяльності. Держава гарантувала їх обмін на золото у співвідношенні: 8,6 г чистого металу за 1 паперовий червінець. У 1924 р. в обігу з'явилися казначейські білети вартістю 1,2, 5 рублів. їх співвідношення з червінцями складало 10:1. Казначейські білети поряд із золотими і срібними монетами були твердою валютою. Але у 1930 р. грошову систему було зруйновано. 31937 до 1950 р. курс рубля встановлювався такий: 5 руб. 30 коп. = 1 долар США, вміст золота — 0,167674 г. Згідно з реформою 1950 р. його було підвищено до 0,222168 г. У 1961 р. нова грошова реформа визначила золотий вміст рубля — 0,987412 г і його курс щодо долара США (90 коп. = 1 дол.). Грошові знаки зразка 1961 р. проіснували до розпаду СРСР.

У 60-х рр. минулого століття з'явилися електронні гроши — пластикові картки Eurocard/Master Card, що були випущені кредитною системою Interbank Card Association. До електронних грошей належать кредитні, дебетові картки і картки для банкоматів. Новітні технології та платіжні засоби у сфері безготівкових розрахунків активно поширюються нині і в Україні.

При вивчені паперових грошових знаків, що вийшли з обігу (у колекціонуванні — бонів), та їх різновидів особлива увага надається встановленню емітентів (*щлат. сміттенс* — випускаю), тобто установ, організацій та підприємств, які випустили гроши в обіг. Важливим є також з'ясування причин, часу та обставин появи певних грошових знаків — емісії. Залежно від емісії та походження грошових знаків бони поділяються на обов'язкові та необов'язкові.

Серйозним недоліком паперових грошей є можливість їх фальсифікації. У цьому полягає головна причина великої кількості різноманітних зображень і друків на грошових знаках. Характерні ознаки бон такі:

- емблематична (герби, емблеми, символічні знаки);
- палеографічна (шрифти, монограми, підписи та рукописні позначки);
- сфрагістична (печатки, перфорації, конгреви, поштові штемпелі);
- хронологічна (дати);
- метрологічна (номінали);
- орнаментальна (прикраси);
- філіграпологічна (водяні знаки та матеріал, на якому виготовлено грошовий знак — основу);
- епіграфічна (друки пізнього походження);
- дипломатична (формуляр і зміст написів);
- орфографічна (орфографія текстів).

Бони є синтетичним історичним джерелом, кожна ознака якого може стати об'єктом спеціального вивчення, що обумовлює багатофункціональне призначення боністики — спеціальної дисципліни, яка їх досліджує. Як продукт певної історичної епохи бони досліджуються в економічних, соціально-політических та культурно-мистецьких аспектах. Елементи їх зовнішнього оформлення відображають культурні традиції епохи та потреби суспільства, а також емітентів.

Треба зазначити, що доля української нумізматики склалася набагато краще від боністики. Протягом радянської доби розвиток останньої в Україні було обмежено, оскільки обіг власних паперових грошей — невід'ємна складова історії національно-визвольної боротьби нашого народу.

Доба Центральної Ради

Сьогодні особливої актуальності набуває вивчення проблем, пов'язаних із добою національних революцій 1917—1920 рр. Саме тоді починалося відродження нашої і глаціональної державності, відбувався процес атрибутивного наповнення її суверенітету: створення символіки, грошової системи, збройних сил тощо. Три українських уряди цілеспрямовано, хоча й не без помилок, намагалися протипоставити національну грошову систему експансії російської валюти. Одним із чільних символів, неодмінним атрибутом української державності виступає національна валюта — гривня, що двічі у ХХ ст уводилася в обіг як грошова одиниця.

У березні 1917 р. Україна одна з перших у Російській імперії спробувала розпочати будівництво своєї національної держави. Одразу після Лютневої революції у Києві було створено Центральну Раду.

Новий політичний орган ставив своїм завданням тільки отримати право на автономію України в складі федераційної Російської республіки, тому введення власних грошей не передбачалося. Однак розвиток подальших подій свідчив про те, що єдиний економічний простір і федерація з моїгнім сусідом ставлять під сумнів самостійний розвиток України. У політичних і державних колах поширювалася думка про необхідність формування національної грошової системи. Спричинене війною руйнування господарчої діяльності призвело до появи економічних зон, де намагалися перейти на забезпечення власними ресурсами.

Центральна Рада, перед якою стояло невідкладне завдання вирішення соціально-економічних проблем молодої держави, провела ряд важливих реформ, спрямованих на захист національного ринку ще до офіційного проголошення суверенітету. Протягом 1917 р. Україна ще була складовою частиною Російської держави і на її території мали обіг лише російські гроші. За часів свого правління Тимчасовий уряд для покриття потреб ринку в грошах неодноразово звертався до друкарського верстата, що в результаті неминуче призвело до інфляції. Населення України, а більш за все селянство, вже не довіряло грошам російського уряду. До того ж на місцях їх катастрофічно не вистачало. На початку літа 1917 р. Тимчасовий уряд зовсім припинив надходження грошей в Україну. Після Жовтневого перевороту більшовики, які захопили владу, активно почали готоватися до просування на український терен. Це призвело до того, що усі банки Державної скарбниці залишилися без грошей. Життя диктувало необхідність переходу України на власну грошову одиницю.

Київ, початок ХХ ст.

Перший Секретаріат УЦР першого зібрання. Київ, 1917 р.

Проте розв'язання цієї проблеми вимагало обережності. У населення зберігалася значна кількість грошей різної вартості від старих емісій, тому треба було обрати такий шлях, який би не призвів до загального невдоволення.

7 (20) листопада 1917 р. III Універсал Центральної Ради проголосив створення Української Народної Республіки (УНР). Хоча це не вирішувало відразу фінансових проблем (бо жодний із державних нормативних актів не визначав джерел утворення і поповнення грошової маси), але формування власної грошової системи вимагав не тільки престиж новоутвореної держави, а й завдання термінового покращання економічної ситуації. Народним секретарем фінансів і промисловості було призначено професора М. І. Тутан-Барановського, який до речі, народився на Харківщині і отримав освіту у Харківському університеті.

Частина спеціалістів, залучених до розробки проекту введення української валюти, вважала, що випуск паперових грошей можливий тільки за умови забезпечення їх золотим запасом. Тому вони закликали спочатку продати селянам землю, конфіскувану в поміщиків, і таким чином накопичувати золотий запас. Але через відсутність у селянства золота здійснити це було неможливо.

Інший крок передбачав забезпечення належного грошового фонду завдяки запасам цукру і борошна, яких було достатньо через державну монополію, запроваджену ще царським урядом.

Разом із уведенням нової валюти обговорювалася й назва її одиниці. Приймаючи «карбованець», виходили з того, що населення Наддніпрянщини так називало царські рублі ще здавна, до того ж однаковий із рублем вміст у карбованці золота спрощував розрахунки для селян, котрі звикли до рублів як одиниці вартості.

Проаналізувавши всі «за» і «проти», урядова комісія дійшла висновку, що випуск власних грошей дасть Україні фінансову незалежність від Росії.

Загальновідомо, що паперові гроші не мають цінності, якщо вони не матимуть матеріального забезпечення. Оскільки запаси золота в Державній скарбниці були мізерними, комісія вирішила, що гарантом цінності нової валюти стане все майно республіки.

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Георгій Іванович Нарбут

Ситуація в країні була такою, що жителі міст опинились у найскрутнішому становищі, бо потерпали від нестачі грошей, необхідних для задоволення навіть мінімальних життєвих потреб. Тому в першу чергу після введення валюти планувалося видати місячні оклади державним службовцям, робітникам пошт, залізниць. Через них гроші мали потрапити на ринок. Уводилася власна валюта поступово, на першому етапі зберігаючи обіг загальноросійських грошей, які вільно обмінювалися на українські та мали однакову цінність номіналів

9 грудня 1917 р. Центральна Рада ухвалила «Закон про Головну Скарбницю УНР» та «Закон про творення Державного Банку України». Через десять днів прийняла «Тимчасовий закон про випуск Державних Кредитових Білетів Української Народної Республіки». У ньому, зокрема, зазначалося: «1. Кредитові білети УНР випускаються Державним банком УНР у розмірі, строго обмеженому дійсними потребами грошового обігу під забезпечення тимчасово, до утворення золотого фонду, всім майном Республіки: нетрями, лісами, залізницями і прибутками УНР від монополій... 4. Кредитові білети УНР випускаються в карбованцях, при цьому один карбованець містить 17,424 долі щирого золота і ділиться на 200 шагів... 5. Українські кредитові білети ходять нарівні із золотою монетою. 6. Російські кредитові білети ходять на попередніх підставах».

Перші українські паперові гроши були випущені 11 (24) грудня 1917 р. Відтак УНР створила свою власну грошову систему з назвою державної одиниці — карбованець. Загальний обсяг емісії було встановлено на суму 500 млн карбованців. Проект грошового знака виконав художник Георгій Нарбут, представник нової української графіки, ідеї якого і творча спадщина мали великий вплив на розвиток національного мистецтва.

Купюра у 100 карбованців була визнана однією з найкращих у світі. В основу знака Г Нарбут поклав народні мотиви, він не копіював уже існуючі зразки грошових знаків, а створив сучасний національний витвір мистецтва. Перший український грошовий знаку 100 карбованців було надруковано на білому папері. Розміри 171x105 мм, поле вкрите ромбоподібною сіткою. Білети мали одну серію «АД» й однаковий номер «185».

На аверсі центральне місце займає картуш, з усіх восьми боків обвітій вишуканим рослинним орнаментом у стилі українського бароко. У центрі картуша є зображення знака князя Володимира Великого — тризуб білого кольору. Середній його зуб увінчано хрестом. До речі, тризуб був затверджений Центральною Радою як герб Української Народної Республіки — головний символ держави — тільки 12 лютого 1918 р. У класичному варіанті, без хреста, тризуб фігурує на всіх наступних випусках грошових білетів.

Над хрестом напис: «Державний Кредитовий Білет» і позначка номіналу — «сто карбованців». Цифри закріплені. Нижче напис «1 карб, містить 17,424 долі щирого золота». По боках восьмикутника два овали: у лівому — теж зображення тризуба, у правому — лука-самостріла, герба Київського магістрату XVI—XVIII ст. Далі йдуть слова: «Директор Державного Банку Української Народної Республіки М. Кривецький» та «Скарбник В. Войнилов» (факсиміле). Нижче, ліворуч — «Рік 1917», праворуч — «Серія АД 185». Поле білета облямоване зигзагоподібною рамкою. Угорі напис «Українська Народна Республіка». Під картушем ініціали автора «Г.Н.». Тільки в тексті на аверсі автор використовував дев'ять варіантів оригінального шрифту!

Реверс знака: поле білета замкнене в прямокутник, у центрі — велика стилізована цифра «100», вкрита рослинним орнаментом, і малюнок «килими». Обабіч цифри, по краях білета розташовані віньєтки з візерунками в народному стилі.

Особливістю реверсу купюри є напис угорі російською і польською мовами: «сто карбованцев» і «sto karbowancow», а під «килимами» зазначення номіналу — єврейською (іврит) відповідним шрифтом. У такий спосіб УНР виказувало толерантне ставлення до потреб національних меншин держави.

Над цифрою «100» напис у картуші: «Державні Кредитові Білети Української Народної Республіки забезпечуються державним майном Республіки, а саме: надрами, лісами, залізницями, державними прибутками, в тому числі прибутками з монополії цукру та інших монополій». У нижньому лівому куті в картуші напис: «Державні Кредитові білети Української Народної Республіки ходять нарівні із золотою монетою». Паралельно у правому куті — «За фальшування Державних Кредитових Білетів винуваті караються позбавленням прав і каторгою».

Папір і фарби купюр не відповідали усталеним стандартам: кольори па аверсі тьмяні, приглушені, коричнево-жовтуваті, а на реверсі — зеленувато-сині. Технічне виконання банкнот було дуже далеке від оригінала, і художник майже не впізнав свою роботу.

Хоча замовлення розмістили в кращій на той час київській друкарні Кульженка, відтворити кольорову гаму не вдалося через відсутність потрібних фарб. Поліграфічна база перебувала тоді у глибокій кризі. При виготовленні банкнот використовували папір доброя якості, але без водяних знаків. У народі гроші одержали спочатку назву «кульжинок», а згодом — «горпинок» через схожість орнаменту з традиційною вишивкою на українському жіночому одязі.

Білету 100 карбованців став першим кроком на шляху до фінансової незалежності України. «Поява у відродженні українській державі українських грошових знаків викликала небачений ентузіазм серед населення, — писав М. Обідний. — У той час, коли нечіткі слова універсалу викликали неясну тривогу, «нові гроші» із зображенням не царів та символів царської влади, а семян і пшениці, вселяли віру й бодрість». Однак одночасно з купюрами державної емісії в обіг потрапила велика кількість фальшивих банкнот. Уже з 16 січня 1918 р. випуск номіналу в 100 карбованців припинили. Пізніше кліше білета заволоділи більшовики і воно було вивезене до Москви.

Через це наступний уряд гетьмана П. П. Скоропадського оголосив Законом від 24 вересня 1918 р. номінал анульованим з 1 листопада 1918 р., призначивши одночасно до цього терміну довільний обмін купюр.

Український державі вкрай були потрібні свої гроші, котрі б народ сприйняв як національну валюту. За пропозицією Голови Центральної Ради професора М. С. Грушевського уряд розглянув питання про зміну назви грошової одиниці, що мала б підкреслити спадковість старовинної традиції, нагадати про джерела державності на українських землях.

День 1 березня 1918 р. ознаменувався прийняттям Центральною Радою важливо-го документа, ідо мав велике значення для всієї фінансової системи України, — Закону «Про грошову одиницю, биття монет та друк Державних Кредитних Білетів». У ньому зазначалося, що за грошову однії інцио в країї її прийнято гриві по, яка містить 8,712 долі золота й поділяється на 100 шагів. Дві гривні відповідали одному карбованцю емісії 1917 р., таким чином у державі паралельно вводилися в обіг дві валютні одиниці з різною назвою.

Державні кредитні білети мали друкуватися такої вартості: 2, 5, 10, 500 і 1000 гривень. За формуою вони відповідали першій 100-карбованцевій банкноті, але малюнки і кольорова гама планувалися інші. Спільним для знаків усіх номіналів гривні був напис про те, що білети забезпечуються всім державним майном республіки, мають ходіння нарівні із золотою монетою, а також про покарання за підробку знаків — позбавлення прав і каторга.

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

---

14 квітня 1918 р. був укладений договір між Берлінською державною друкарнею, яка отримала відповідний дозвіл німецького уряду, і урядом УНР на виготовлення паперових українських грошей. Відповідно до договору друкарня мала виготовити білетів на суму 1 млрд гривень. Номіналом у 1000 гривень (7 % від загальної суми банкнот) — 7 000 знаків; 500 гривень (відповідно 17 %) — 340 000 знаків; 100 гривень (35 %) — 3 500 000 знаків; 20 гривень (18 %) — 9 000 000 знаків, 10 гривень (12%) — 12 000 000; 5 гривень (8%) — 16 000 000 і 2 гривні (3%) — 15 000 000 знаків, що разом склали 55 млн знаків. Малюнки купюр, фоторепродукції, гравюри та їх гальванічні копії були визнані згідно з договором як власність уряду УНР. Пробні зразки купюр друкарня зобов'язалася надрукувати до середини травня 1918 року. Була обговорена і вартість замовлення — не більше 8 пфенігів за кожний знак, а розрахунок у німецьких марках мав проходити в Берліні не пізніше ніж за 4 тижні після отримання фактури. До Берліна був призначений постійний представник, послані еталони окремих грошових знаків для виготовлення зразків.

Однак уведення гривні відкладалося на певний час через нагальні потреби ринку: грошовий «голод» змусив уряд вжити термінових заходів. В обіг було випущено знаки Державної скарбниці номіналами 25 та 50 карбованців. Банкноти, проекти яких виконав графік О. Красовський, терміново почали друкувати у Києві. 6 квітня 1918 р. кияни першими отримали знаки нового гатунку.

Обидва знаки — 25 та 50 карбованців відрізнялися тільки кольором: жовто-помаранцевим і зеленкувато-синім. Оформлення, шрифти написів на них зроблені в народних традиціях, в чому відчувається значний вплив Г. Нарбути. Головний елемент оформлення білетів — чоловічий та жіночий профілі, що розміщені на картуші в центрі реверсу. Перший профіль символізує козацьку Україну, другий — молоду відроджену державу. У нижньому правому куті — тризуб, у лівому — віньєтка.

На січастому, «хрестиками», фоні реверсу (що нагадує мотиви народних вишиванок) є великий картуш із тризубом угорі, номіналом та підписом директора Державної скарбниці. По боках картуша розміщені дві символічні фігури в українському національному одязі: ліворуч жінка в очіпку і з намистом у чотири ряди, що випросталася над снопом пшениці, над нею — сонцеподібна квітка, праворуч — селянин із лопатою у лівій руці. Саме через наявність лопати в малюнку гроші прозвали в народі «лопатками».

Окрім Києва (серія «АК»), знаки друкувалися в Одесі (серія «АО»). Коли війська Денікіна захопили Одесу у 1919 р., до їх рук потрапило кліше знака 50 карбованців. Денікінці скористалися ним. Цифри номера цієї «незапланованої емісії» змінені. Український уряд відразу оголосив такі гроші недійсними.

Знаки Державної скарбниці теж почали підробляти. У 50 карбованців з'явилося чимало «фальшивих близнюків». Щоб засвідчити справжність знака, власники купюр розписувалися на них. З часом на купюрах було багато автографів, зроблених олівцем і чорнилом, завдяки чому можна уявити географію поширення та руху грошової маси.

Законом від 18 квітня 1918 р., ухваленим Центральною Радою, Міністерству фінансів було надане «право випускати в обіг розмінні марки Державної скарбниці в розмірі дійсної потреби та не вище суми 60 мільйонів карбованців». В обіг мали увійти марки вартістю 1,2,4,6,10,20,30,40 та 50 шагів.

Шаг — термін а то український. У XVII—XVIII ст. він вживався як назва на українських землях польського трьохгрошовика. Це — найменша одиниця грошової системи всіх емісій України 1917—1920 рр.

Малюнки 10 та 20 шагів зробив А. Середа, трьох наступних номіналів — Г. Нарбут.

Марки друкувалися на картоні. Перші 40 тисяч із них були перфоровані. Інколи як знаки оплати вони наклеювалися на поштові листівки та конверти. На всіх марках є напис: «Українська Народна Республіка» та позначення номіналу. Нарбутовські знаки мають ще й зображення поштових сурм, таке рішення підказав митцю його родовий герб.

Марка у 10 шагів жовтого кольору, малюнок — тризуб у сонячному промінні й фестони. Знак у 20 шагів коричневий, малюнок — селянин із косою, перед ним — тризуб. 30 шагів — сині (ультрамаринові), на знаку зображені профіль жіночої голівки у вінку з колосків пшениці, що символізує молоду Україну. Античні елементи в українському монетному — своєрідна «візитна картка» Г. Нарбута, стиль, що набув навіть окремого терміну — «українізована аїтічність». Знаки у 40 шагів — зелені, у 50 — червоні. Для всіх характерним є зображення вінків з традиційних для національного орнаменту квітів. На марці у 40 шагів у середині вінка розміщено тризуб, на п'ятидесятишаговій — орнаментована цифра «50». Марки останніх двох номіналів друкувалися в Києві та Одесі до грудня 1918 р. Були ліквідовані наступного року Радянською владою.

Поява численних повідомлень у пресі про нову валюту викликала однозначну реакцію у населення на місцях, яке почало відмовлятися приймати карбованці. Виходячи з цього, відділ грошових білетів Державного банку звернувся з проханням до Кредитової канцелярії про отримання зразків скарбничих знаків грошей номіналом 25 і 50 карбованців для розміщення їх у своїх відділеннях, щоб люди мали змогу отримати наочну інформацію про гроші, які перебувають в обігу.

Учені, ошінюючи діяльність Центральної Ради у фінансовій сфері, роблять однозначний висновок: грошова реформа реально діяла в Україні. Вона мала під собою істотний правовий фундамент. Закон про випуск державних кредитових білетів УНР визначив емісію в карбованцях і намагався відрегулювати один бік фінансової системи — заміну російських рублів карбованцями.

Другий закон про грошову одиницю, виготовлення монет і друк державних кредитових білетів уже охоплював фінансову систему, яка ґрутувалася на гривні. Грошова система мала складатися з монет і паперових знаків, але широке розповсюдження отримали саме кредитові білети, оскільки виготовлення власних монет так і не розпочалося.

З метою виключення перешкод при розрахунках уряд Законом від 30 березня 1918 р. дозволив увести скарбову валюту в карбованцях. Для знаків Державної скарбниці 25 і 50 карбованців забезпечувалося лише право обміну на кредитові білети в гривнях у співвідношенні: один карбованець — дві гривні. Вони ходили нарівні з кредитовими білетами.

Таким чином, карбованець відіграв важливу роль у господарському і політичному житті країни. Хоча він перебував на рівні валютного сурогату, все ж таки набув державного авторитету в галузі фінансування бюджету, потіснивши гривню на друге місце.

Грошова система Гетьманату

Одесною 1918 р. політична ситуація в Україні різко загострилася. Економічна руїна, хаос, німецько-австрійська окупація, збройний виступ більшовиків, грошова анархія — ці та багато інших чинників призвели до падіння авторитету Центральної Ради. Населення України пов'язувало надії на вирішення проблем життя суспільства із сильної владою.

29 квітня 1918 р. у Києві відбувся безкровний переворот: парламентська форма державного управління поступилася авторитарному

Павло Петрович
Скоропадський

режimu гетьмана П. П. Скоропадського. Центральна Рада увійшла в історію як романтичний період національної ейфорії.

Одним із головних завдань нового правління було створення ді-йової структури влади всіх рівнів. Була сформована гетьманська Рада міністрів. Міністром фінансів затверджений банкір А. К. Ржепецький. З його іменем пов'язані всі події, що відбувалися у фінансовій сфері України. У першому ж публічному виступі А. Ржепецький заявив, що одним із головних завдань української політики вважає створення власної грошової системи.

Законом від 9 травня 1918 р. в Українській Державі відновлювалася національна грошова одиниця — карбованець, що поділявся на 200 шагів. Він забезпечувався природними багатствами України. Okрім того, допускався неконтрольований обіг російських рублів, «керенок», німецьких марок, австро-угорських крон. Курс обміну гривні був високий.

Важливим заходом уряду в напрямку налагодження фінансової справи став Закон Ради міністрів «Про випуск до 20 серій білетів Державної Скарбниці» від 12 травня 1918 р., який передбачав уведення в обіг білетів на суму 1 млрд гривень.

За угодою з Державною друкарнею у Берліні саме на цю загальну суму мало бути виготовлено державних кредитових білетів вартістю 50,100,200 та 1000 гривень.

...На дворі був липень, а Берлін не поспішав посилати до Києва надруковані гроши. Зі свого боку Українська держава неодноразово підтверджувала, що виконає всі зобов'язання як Центральної Ради на кредитові білети в гривнях, так і на білети Державної скарбниці.

Тим часом ситуація на фінансовому ринку дедалі погіршувалася: процвітала дорожнеча, спекуляція грошима, гра на валютних курсах. Представники різних верств населення України по суті вимагали вжити термінових заходів, а саме: ввести українську грошову одиницю, а російські гроши вважати недіючими; перекрити потік російських грошей до України; розробити бюджет України з урахуванням реальних витрат і доходів держави; обмежити випуск українських грошей реальними потребами ринку. Міністерству фінансів терміново даються доручення вирішити питання про виготовлення знаків номіналами 10,100,1000 карбованців. Одночасно пропонується використовувати зразок знаків 200 гривень художника Г. Нарбути як варіант купюри номіналом 1000 карбованців. До речі, сам Г. І. Нарбут очолив утворену «Експедицію із заготовлення державі іх паперів».

Примітно, що за день до цього в документі з грифом «Терміново. Конфіденційно» завлабораторією ЕЗДП доповідь у казначейство про виготовлення власними силами зразка кредитного білета номіналом в 250 карбованців. З цього виходить, що чекаючи гривню з-за кордону, уряд вже мав намір ввести валюту з грошовою одиницею в карбованцях, і відповідні служби на практиці реалізовували цю ідею.

Білети Державної скарбниці — 3,6%-ві облігації в гривнях — надійшли до України з Німеччини 5 серпня 1918 р. Ця державна позика, загальна сума якої була збільшена в два рази, вводилася в обіг з метою обслуговування грошового ринку. Відсотки по облігаціях планувалося виплачувати з 1 січня 1919 р.

Кожна облігація мала вісім відрізних купонів. Облігації і відрізні купони, не обмінені в Державному банку на гроші, не втрачали своєї вартості протягом 10 років (з часу надрукованої на них дати реалізації) і вживалися як тимчасові грошові сурогати. Білети Державної

скарбниці складалися з чотирьох номінальних вартостей — 50,100, 200 і 1000 гривень. Для всіх них однаковими були написи, формат і художнє оздоблення, виконане Г. Нарбутом. Розрізнялися між собою вони тільки цифрою номінальної вартості, кольором і номерами серій. Так, облігація вартістю 50 гривень мала зелений фон, 100 гривень — червоний, 200 гривень — синій, 1000 гривень — жовтий. Але грошові знаки в цілому спроявляли не дуже приємне враження, тому що в нарбутовській проект уже на стадії виготовлення берлінські друкарі самовільно внесли корективи, які істотно збіднили їх художній вигляд. На аверсі була композиція з тризуба на фігурному щиті, булави, пірнача і двох бунчуків, на реверсі — текст закону про випуск облігацій. На білетах не було назви держави, лише супровідні тексти українською мовою свідчать, що це — гроші Української держави.

Ось так українська грошова одиниця — гривня — з'явилася в обігу у вигляді білетів Державної скарбниці. Уряд, запобігаючи новим емісіям, обрав форму облігацій, завдяки чому надзвичайні витрати мали покриватися доходами від їх продажу. Таким чином, міністр фінансів А. К. Ржепецький намагався реалізувати програму побудови грошової системи і забезпечення її власними ресурсами.

Важливого значення для успішної фінансової роботи набувало створення емісійного банку. 10 серпня 1918 р. Рада міністрів затвердила статут Українського державного банку (УДБ). Його основний капітал складав 100 млн карбованців, а резерв — 10 млн. Це була емісійна установа, і випущені нею кредитові білети називалися банківськими грошима, або банківською валютою.

Окрім надання короткосрочних кредитів і забезпечення діяльності грошової системи, на УДБ було покладене завдання контролювати заходи, які передбачалося отримати від реалізації майна, що залишилося в спадок від різного роду установ і організацій воєнного часу. Ці доходи призначалися на покриття державних витрат.

Усередині вересня 1918 р. фінансова ситуація в Україні покращилася: в обіг надійшли довгоочікувані державні кредитові білети в гривнях, які були замовлені свого часу ще Центральною Радою.

Білету 2 гривні надрукований на білому папері, загальний тон купюри — темно-зелений. На аверсі всіх знаків Берлінська державна друкарня поставила власну абревіатуру «RD» (Reichsdruckerie). Автомом малюнка цього знака був проф. В. Кричевський, ініціатор якого розміщені на лицьовому боці під внутрішньою рамкою: зліва — «В» і в купу справа — «К».

На аверсі в центральній частині білета — деревоподібний орнамент'язелено-зеленого кольору. Від «стовбура», який спирається на внутрішню рамку, відходять паралельно по п'ять хвилеподібних гілок, На нижніх — стилізоване зображення плодів. Таким чином, художник використовує священне дерево життя — популярний мотив української і ародної творчості. Привертає до себе увагу оригінальне зображення тризубця, в якому ясно проглядається образ птаха з опущеною вниз головою і розпростертими крилами.

Білету 10 гривень надрукований темно-червоною фарбою на білому папері за проектом Г. Нарбута. На аверсі зображені орнаментована рамка, герб, композиція із шрифтів і сіток. Особливо цікавою є рамка, прототипом для якої була гравюра XII ст. Афанасія Кальнофойського, відома під назвою «План Києва». Основним елементом рамки є орнамент у стилі українського бароко, між розетками вплетено акантове листя з квітами. Г. Парбут запропонував інше, ніжу В. Кричевського,

*Алтоii Карлович
Ржепецький*

графічне рішення тризуба, що складається з двох переплетених між собою частин. З обох боків тризуб оточують два акантові листи, між якими зображені квіти.

У цьому грошовому знаку Георгій Нарбут демонструє шрифтове мистецтво: всі написи на купюрі виконані в кращих традиціях українських стародруків. Особливо відчутний вплив унікальної пам'ятки ХІІІ ст. Пересопницького Євангелія.

Державний кредитовий білет вартістю 100 гривень мав синьо-сірий колір. Він цікавий тим, що на аверсі вміщені ініціали Г. Нарбути, а на реверсі — його повний підпис. У центрі купюри намальований великий овальний вінок із квітів та овочів, які ростуть в Україні, у середині його — тризуб. З боків вінка видно фігури селянки в українському національному одязі і робітника у фартуху, одягненому поверх рубашки-вишиванки. Селянка в правій руці тримає сніп пшениці і серп. Робітник лівою рукою спирається на молот, обвитий лавром. Обличчя робітника написане з портрета філософа Г. С. Сковороди. В образі селянки можна віднайти славнозвісну поетесу Лесю Українку

Зворотний бік купюри прикрашено двома колонами, орнаментованими дрібними трикутниками. Цей мотив повторюється й в інших грошових знаках Г. Нарбути. З капітелей колон неначе виростають стилізовані квіти, сполучені в гірлянду. Вгорі розміщено лавровий вінок із тризубом. Справа і зліва від колон — розетки в три круги, в які вписана цифра 100. Внизу розміщений картуш із текстом закону, під ним букви «УНР». На полі серед декоративних колон ромбоподібна сітка, в яку вписано цифру «100». Праворуч від лівої основної колони стоїть підпис «Г. Нарбут. 1918». Саме надзвичайно висока якість дизайну державних паперів УНР завоювала визнання в Європі. Так, у Франції купюри Г. Нарбути 10, 100 і 500 гривень служили прикладом втілення традицій національної культурно-мистецької спадщини в новомодних пошуках графічного зображення, а в Німеччині ними захоплювалися визнані в світі майстри друкування цінних паперів.

Державний кредитовий білету 500 гривень певною мірою схожий на попередній знак, проте має ряд відмінностей. Ця робота Г. Нарбути єдина, де використані жовта і блакитна фарби — національні кольори України. Автором знаків номіналів у 1000 та 2000 гривень був І. Мозалевський, який очолював художньо-гравірувальний відділ експедиції заготівок державних паперів.

Історія появи гривні на фінансовому ринку Української Держави відтворює складність становлення грошової системи.

Надзвичайна розбалансованість грошового ринку, велика кількість сурогатів і місцевих «грощей», негативний вплив російського рубля, який дисбалансував господарські розрахунки, значна маса німецької та австрійської валюти — все це вимагало упорядкування грошового обігу в Україні шляхом «повної емансипації» національної валюти. Міністр фінансів звернувся до гетьмана з проханням визначитися з назвою грошової одиниці при переході виключно на власну валюту.

Реалізація ідеї термінового захисту карбованця розпочалася з позбавлення у вересні 1918 р. платоспроможності 5%-х зобов'язань, обмін і виключення з обороту 100 карбованців емісії 1917 р.

Водночас справа з випуском цінних паперів в Україні все більше нагадувала безвихід. Вагони з устаткуванням для друкарні, закупленим у Німеччині, затримувалися на станціях. Більш того, трохи не розбилися на перегоні між станціями Глоба і Киверці. Нарешті вагони прийшли на київську станцію, але Кредитова канцелярія не змогла отримати устаткування через те, що митниця виставила для державного майна величезне мито. До речі, наприкінці ХХ ст. вже у незалежній Україні склалася така сама ситуація.

Міністерство фінансів надіслало у Раду міністрів пропозиції щодо заборони обігу іноземної валюти з урегулюванням цих питань у відповідних угодах України. Воно запропонувало також позбутися сурогатів, щоб не допустити ринкових потрясінь, які не припинялися.

Українська державна валюта на місцях надходила з перебоями, фінансовий ринок був переповнений старими грошима Російської імперії та новими радянськими емісіями. «Місцеві» гроші були певним порятунком тільки у великих містах. Але відділення Державного банку і скарбниці, всі державні установи такі сурогати не приймали.

Щоб якось вирішити цю проблему, уряд ухвалив рішення дати Мінфіну право штемпелювати російські державні кредитові білети: тільки у такому вигляді їх приймали для всіх платежів. Із коштів Державної скарбниці було виділено 300 тисяч карбованців на боротьбу з фальшивальниками.

Оскільки розрахунки на ринку здійснювалися на тисячі, купюри у 2,10,100 і 500 гривень швидко зникали. До Берлінської друкарні заздалегідь було направлено зразки знаків номіналами 1000 і 2000 гривень. На них залишилася назва «Українська Народна Республіка», тому на адресу агента, який представляв інтереси України у Німеччині, був відправлений лист з проханням змінити напис — «Українська Держава». Нова державна емісія — це був перший крок для оздоровлення економіки, створення повноцінної валюти, незалежної від падіння курсу російського рубля.

Купюри у 1000 та 2000 гривень надійшли в обіг 17 жовтня 1918 р. Перша, розміром 197x125 мм, на аверсі мала по боках два пілястри, оздоблені канелюрами (вертикальними жолобками). На кутах купюри — однакові база й капітель, увінчана шестипелюстковими розетками. У нижній частині рамка перекрита усіченими частинами пілястрів, у чотирьох просвітах між ними — по два різновиди старовинного герба Київського Подола — куша. Мотив рамки повторює фриз Братської церкви у Львові. У центрі купюри — тризуб, оповитий лавровим вінком з орнаментованим перев'язом. Такий малюнок можна зустріти у стародруках.

На аверсі рамка синя. На загальному фоні жовтої сітки — «плетива» ліворуч розміщено картуш із текстом закону про гроши, а праворуч — великий орнаментований напис «1000 гривень». Під рамкою великими літерами написано «Українська Держава».

Основний фон білета у 2000 гривень (розміром 202x132) — червоний. Широка рамка аверсу орнаментована геометричним візерунком. Цифру «2000» вписано утри розетки на середині верхньої частини рамки, на її нижній частині — прямо-кутник із написом «Року 1918» на тлі сітчастого орнаменту. У кожному куті рамки — орнаментований квадрат із цифрою «2000». По середині аверсу вміщено горизонтальну комбінацію з п'яти кілець; у центральне коло, утворене вінком з лаврового листя, — тризуб. Окрім визначення номіналу, як і на купюрі 1000 гривень, вказана назва країни — «Українська Держава».

Випускаючи в обіг гривні, Міністерство фінансів одночасно починає реалізовувати програму впровадження грошей у карбованцях. У Німеччині друкуються знаки Державної скарбниці з номіналом 1000 карбованців зразка 1918 р.

13 листопада 1918 р. гетьман П. Скоропадський підписав закон, яким Кредитові білети і знаки Державної скарбниці забезпечуються всім майном та прибутками держави. Знаки випускаються як у карбованцях, так і у гривнях із розрахунку: 2 гривні дорівнюють 1 карбованцю. Емісії грошових знаків здійснюються через Державний банк.

Останнім знаком емісії уряду П. Скоропадського у листопаді 1918 р. став знак Державної скарбниці у 1000 карбованців. У народі ці гроші прозвали «гетьманки», або «рябі».

Автор купюри — художник Г. Золотов. Розмір знака 190x120 мм. Центральну частину аверсу займає картуш із написом «Знак Державної Скарбниці. Тисяча карбованців». Зверху картуш прикрашений зображенням булави, бунчука, трьома качалками очерету та стрічкою з написом «Українська Держава». По боках картуша спадають дві гірлянди зі стилізованих плодів, квітів та листя, які спираються на менший картуш з орнаментованою цифрою «1000». Від центрального картуша розташовані два вертикально подовжені картуші, прикрашені зверху лавровими вінками

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

з цифрою «1000» посередині. Лівий картуш має напис «Ходить на-рівні з кредитовими білетами», надрукований на тлі зеленкуватих по-двійних цифр «1000». Облямований акантовим листям у червоних та зелених тонах. У карчуші праворуч — козак з рушницею — головна емблема на гетьманських печатках. Це зображення було символом Української козацької держави у XVII—XVIII ст.

На реверсі під широким фронтоном розміщено великий центральний картуш з написом «1000 карбованців». Над ним зображені оповитий гірляндами картуш меншого розміру з тризубом посередині. Поряд з центральним картушем — дві жіночі постаті. їх одяг орнаментовано шитвом у стилі бароко. Жінка ліворуч тримає булаву, та, що справа, — ріг достатку. На головах обох — діадеми, у волосся вплетено довгі стрічки.

Біля жіночих постатей зображені ю фронтон, який підпирають дві колони, з них звисають гірлянди плодів, квітів, листя, що нагадують розписи на стінах Софійського собору в Києві. Білет витримано в коричнево-жовтуватій гамі.

За часів уряду П. Скоропадського вдалося здійснити ряд важливих кроків для забезпечення фінансової незалежності України. Створювалася власна грошова система, впроваджено заходи щодо захисту внутрішнього ринку від інтервенції іноземних валют, розроблені основи національного бюджету. Надійшли в обіг білети Державної скарбниці з номіналами 50, 100, 200 та 1000 гривень, Державні кредитові білети з номіналами 2, 10, 100, 500, 1000 та 2000 гривень, які продовжували виконувати свої функції за доби Директорії УНР.

Фінансова політика Директорії

—£—^поха Гетьманату завершилася наприкінці 1918 р. 13 листопада на таємному засіданні Українського національного союзу в Києві було обрано Директорію на чолі з В. Винниченком, С. Петлюрою, яка після зрешення гетьмана П. Скоропадського взяла владу в свої руки. Новий уряд Директорії Української Народної Республіки - Рада народних міністрів — був призначений 26 грудня.

*Володимир Кирилович
Винниченко*

Головними напрямками фінансової політики Директорії було затвердження української грошової одиниці (карбованця або гривні) як єдиного платіжного засобу і вилучення з грошового ринку російських та інших іноземних знаків. Вирішення цих проблем вимагало негайного проведення грошової реформи у складних і суперечливих соціально-економічних умовах. Міністр фінансів Б. Мартос представив свій проект уведення нового фінансового регулювання. Він склав основу постанови Ради народних міністрів від 4 січня 1919 р., яка була затверджена Директорією. Міністру фінансів надавалося право випустити кредитові білети і знаки Державної скарбниці ще на 1 млрд карбованців, окрім тих 2,5 млрд, що були передбачені законом гетьманського уряду від 8 листопада 1918 р. 6 січня 1919 р. Радою народних міністрів було прийнято закон про українську грошову одиницю, яким передбачалося виведення російських грошових знаків з обороту до 26 січня 1919 р. «Державною українською грошовою одиницею» визначалася гривня, яка «містить 8,712 долі щирого золота», вона розділялася «на сто шагів». Дві гривні складали карбованець.

Реалізація реформи зводилася до кількох основних заходів:

1) єдиним законним платіжним засобом на території УНР визнавалася гривня (або карбованець); 2) усі гроші іноземних держав позбавляються права бути законним платіжним засобом, наприклад російські, німецькі, австро-угорські і румунські; 3) російські царські й думські проші по 500 і 1000 рублів знешкоджувалися, державні установи їх не приймали; 4) російські гроші від 1 до 100 рублів підлягали обміну в короткий термін: з 15 до 31 січня 1919 р.

Порядок виведення з грошового обігу іноземної валюти, зокрема курси обміну валют, регулювалися особливими наказами і оголошеннями Міністерства фінансів.

Одночасно вживалися заходи щодо зміцнення курсу української валюти. Для цього міністру фінансів надавалося 50 млн карбованців. Забезпечення реалізації реформи вимагало і випуск' нових знаків, що в умовах тодішніх політичних і економічних обставин було вельми складною справою, не дивлячись на попередні домовленості гетьманського уряду. До того ж ситуація з друкуванням українських грошей ускладнилася внаслідок революційних подій у Німеччині. Виникли проблеми, пов'язані з їх транспортуванням в Україну та тимчасовим зберіганням на німецькій території.

На кредитових білетах нової серії замість слів «Українська Держава» з'явився напис «Українська Народна Республіка», що створило додаткові технічні труднощі. Але в описі знака Державної скарбниці у 25 карбованців залишився напис «Українська Держава», оськльки він готовувався ще у добу Гетьманату.

Уряд Директорії УНР так і не зміг виключити з обороту російські та іноземні гроші. Якщо брати до уваги складне соціально-політичне положення, нескінченні воєнні події, територіальні зміни, кризу економіки, то можна дійти висновку, що січнева грошова реформа не виконала своїх завдань. Без надійного джерела поповнення Державної скарбниці, за виключенням хіба що цукрової монополії, Директорія існувала переважно за рахунок збільшення грошової маси, а внаслідок цього отримала галопуючу інфляцію.

Наступ більшовицьких військ примусив уряд Директорії 2 лютого 1919 р. залишити Київ і на деякий час розташуватися у Вінниці. Під тиском Червоної Армії Директорія відходить ще далі у Терпіюпіль, а потім у Станіслав (Івано-Франківськ). Останнє місце перебування Директорії — Кам'янець-Подільський, де вона пропрималася ще майже рік.

За умов економічної руїни практично єдиним засобом забезпечення зростаючих потреб армії та державного апарату був запуск друкарського верстата на повну потужність. Постановою уряду від 24 лютого 1919 р. загальна сума випуску грошових знаків склала 8 млрд гривень. Липневою постановою Міністерства фінансів до неї додавалися ще 2 млрд гривень.

У грошовий обіг надійшли знаки Державної скарбниці на загальну суму 150 млн гривень у різних купюрах, підготовлених ще за доби Гетьманату. Вони мали спростити взаєморозрахунки та сприяти нормалізації фінансової ситуації. Невдовзі 27 липня 1919 р. черговою постановою Міністерства фінансів ухвалено випуск розмінних знаків Державної скарбниці в 10 (автор проекту Г. Золотов, граверні роботи виконав М. Грипманюк), 25 (імовірний автор проекту Б. Романовський, можливо, А. Приходько), 100 (автор проекту Г. Нарбут) карбованців зразка 1919 р.

Борис Миколайович
Мартос

Головний отаман
військ УНРС. Петлюра.
Листівка, 1919р.

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Фортеця у Кам'яниці-Подільському

Кримські гроши

Серед «кам'янецької серії» вирізняється білет у 100 гривень. На відміну він інших банкнот, виготовлених за ескізом Г. Нарбута, ці гроші мають маргінес — біле поле. У центрі його з обох боків — конгрев, зроблений тисненням портрета Богдана Хмельницького з булавою. Звісі місце народна назва знака «богданівка».

Усі гроші, крім перших 100 карбованців емісії УНР, надруковано на папері з водяними знаками. Цей випуск українських грошових знаків відомий також як «кам'янецька емісія». Зростала й номінальна вартість нових грошових знаків. У жовтні 1919 р- до грошового обігу увійшов знак Державної скарбниці у 250 карбованців (автор проекту Б. Романовський). Того ж року розпочалося друкування знака у 1000 карбованців, який було розроблено Г. Золотовим ще для Української держави.

Останнім у «кам'янецькій емісії» був розмінний знак Державної скарбниці у 5 гривень, надрукований у Станіславі. Це найневдаліша банкнота України, скомплікована з різних елементів раніше випущених купюр. П'ятигривневі знаки були швидкоруч видруковані на сірому папері. Мабуть, саме поспіхом пояснюється поява купюр з помилкою у слові «гривня»: населення їм не довіряло.

Влітку 1919 р. поширився випуск українських грошових знаків на захопленому обладнанні іншими політичними режимами, зокрема Добровольчою армією та більшовиками.

Особливого вивчення заслуговують державні емісії Криму, де в роки громадянської війни були свої уряди. Так, Кримський крайовий уряд наприкінці лютого 1919 р. здійснив емісію «Грошових Знаків Кримського Крайового Казначейства», яка мала засвідчити, що Тавріда — самостійна держава. В малюнок купюр уведений герб: двоглавий орел — модифікація герба Таврійської області 1784 р., без атрибутів царської влади. На реверсі ще один доказ суверенітету: в серцевині, по центру квітки, оточена пелюстками зображена карта Кримського півострова з частиною континентальних земель

(три повіти). Кожному, хто брав у руки гроші, вони свідчили — ось та територія, на якій існують свої грошові знаки, функціонує свій уряд. Грошові знаки Криму були своєрідною декларацією незалежності.

Наприкінці 1919 р. війська Директорії втратили контроль над більшою частиною України. Підписані у квітні 1920 р. політична і воєнна конвенція УНР і Польщі поклали початок їх спільніх дій проти більшовицьких військ в Україні. У липні українські грошові знаки стали друкуватися у Варшаві. Короткочасні успіхи військ Директорії у серпні-вересні 1920 р. не могли докорінно вплинути на хід радянсько-польської війни. Між ворогуючими сторонами було укладено перемир'я, що означало крах українських сподівань на подальший союз із Польщею.

Остання емісія Директорії готувалася в Австрії. Мали увійти в обіг купюри в 50 та 1000 гривень. Однак вони так і залишилися невипущеними (відомі лише кілька пробних примірників), тому що 20 листопада 1920 р. указом голови Директорії С. Петлюри її уряд склав свої повноваження, і необхідність у власній валюті відпала.

Усього за часів існування трьох політичних режимів було випущено 24 грошових знаки: три — за добу Центральної Ради, 16 — Гетьманату, п'ять — Директорії. Українська валюта в цілому виконувала свої функції та водночас була символом державності. Її створення дало змогу тривалий час фінансово забезпечувати збройну боротьбу української армії та діяльність державного апарату.

Грошовий знак УСРР

Маловідомою сторінкою в історії грошового обігу є і єдина спроба Радянського уряду Української республіки ввести на її території свою грошову одиницю. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад у грудні 1917 р. проголосив Українську Радянську Республіку федеральною частиною Радянської Росії. З'їзд декларував, що влада «боротиметься за самовизначення України на користь робітників і селян». У той початковий короткочасний період на території, контролюваній Радами, були в обігу гроші, що і ходили по всій Росії, а також царські, «керенки» тощо.

Другий період, що припадає на перше півріччя 1919 р., для радвлади в Україні став часом суцільних військових кампаній, боротьби з військами Директорії, Добровольчої армії, Польщі. Історичні факти свідчать, що саме тоді набирає швидкості процес з'єднання державних структур України і Росії. Набуває чинності домовленість про економічну взаємодію республік. Програма економічного співробітництва припускала створення єдиного господарського організму з центральним апаратом управління і єдиною фундацією постачання всіх республік.

В області фінансової політики, боротьби з «грошовим голодом» питання стояло особливо гостро. У зв'язку з цим уряд України прийняв рішення розв'язати цю проблему за допомогою власної державної грошової емісії. Передбачалося домовитися з Наркомфіном Росії про ходіння українських знаків на всій території Федерації.

У травні 1919 р. уряд України розробив план щодо випуску в серію грошей номіналом 50 карбованців. 9 травня СНК УСРР видав Декрет про випуск паперових грошей номіналом 10 карбованців.

Нарком фінансів УСРР з відома уряду РСФРР вирішив використати знак Директорії у 10 карбованців. Кліше цього знака і частина заготовлених до випуску купюр, але без серії та номерів, були захоплені Червоною Армією 5 лютого 1919 р. під час боротьби за Київ з петлюрівськими військами. Радянський знак відрізнявся від знака Директорії папером, фарбою, водяними знаками, місцем розміщення серії та номера.

Ескізи купюри 50 карбованців були дуже схожими на грошові знаки РСФРР 1918 р. До оформлення знака увійшли всі характерні для радянських грошей елементи: гасло «Пролетарі всіх країн, з'єднуйтеся!», серп і молот у промінні сонця, яке сходить,

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

(символіка міщного союзу робітників і селян, світлого майбутнього) - згіді ю з умовами проекту нові гроші повинні були відобразити класову ідеологію.

На аверсі вказано: «Грошовий Знак Української Соц. Рад. Республ.» (так Україна іменувалася відповідно до закону від 6 січня 1919 р.) Характерна деталь: назву емітента, приведену у верхній частині знака у всю довжину банкноти, подано в рамці російською мовою. Внизу — продубльовано українською. По центру знака, вгорі у рамки — герб; по обидва боки від кола — гілки благородного лавра і дуба. В двох неправильної форми овалах під серпом і молотом — надруковано гасло «Пролетарі всіх країн, з'єднуйтеся!» на двох мовах. Під гербом, між двома картинками з рослинного орнаменту, з указівкою словами номінала і назви грошей, велика цифра «50» (подвійний контур). На аверсі, в нижній частині знака, стоїть підпис Миколи Литвиненка, народного комісара фінансів. Наявність підпису дає боністам можливість точно встановити час виготовлення знака.

Зворотний бік купюри має складний малюнок зліва в оточенні колон класичного стилю поміщена фігура робітника, вдалини видно труби і заводські корпуси. Робітник тримає рукою за обух молот, опущений на праве плече, а лівою спирається на велику шестерню. Вгорі над ним у віньєтці гасло пролетарів.

Біля підніжжя лівої колони — великий якір з ланцюгом: емблема мала засвідчити: Україна — морська держава. Праворуч від центральної колони вгорі напис: «Ходить нарівні з кредитними білетами», по центру невелика цифра «50», на якій зверху надруковане слово «карбованців». Далі напис «Підробка карається згідно із законом». У правій частині купюри на постаменті розміщена ваза з квітами і фруктами (виноградні кетяги, яблука, груші), нижче дата «1919». Шрифти нагадують канцелярське письмо XVIII в. У боністів у колекції є, на жаль, лише пробні відбитки цієї купюри.

Спроба створити свою валюту в Україні досить повчальна. Тільки-но вона вжила заходів по створенню валюти, необхідної для внутрішніх потреб держави, як відразу прозвучав імперський оклик. ЦК РКП застерігав уряд незалежної держави: не можна діяти без «попереднього узгодження». Про який суверенітет мало йтися, коли випуск однієї купюри розцінили в центрі колишньої імперії як сепаратизм, посягання «на права» сусідньої держави диктувати свої закони всім складовим частинам майбутньої супердержави, яку воі ю намірилося зняти під свою правицю!

Ще однією з яскравих сторінок нашої історії була боротьба за незалежність загонів ОУН—УПА, що діяли під час Другої світової війни. Український визвольний рух, не маючи допомоги з-за кордону, розраховував лише на власні сили та підтримку народу. Для цього ОУН—УПА випускала гроші — так звані «біфони», які з'явилися в основному на Галичині. Характерною рисою грошових документів є поява поряд із тризубом емблеми ОУН. У 1945—1946 рр. було випущено «волинську серію» біфонів номіналами 5,10,25,50,100, 200,300,500 і 1000 карбованців, які функціонували в 12 областях України і Білорусі. Хоча «партизанські гроші» занадто прості і їх оформлення нагадує листівку, поширення як грошового документа обмежене, вони цікаві для вчених і боністів, бо свідчать про спробу запровадити власну валюту.

Біфон

Незалежна Україна

Після проголошення Незалежності України 24 серпня 1991 р. перед країною постало життєво важливe завдання — створення національної грошової системи як невід'ємної складової економіки, однієї з провідних ознак державності. Це комплексна проблема, яка навіть в економічно розвинутих державах вирішувалася надзвичайно складно.

Запровадження в обіг національної грошової одиниці здавалося майже нездійсненим. Воно мало відбуватися за умов глибокої фінансової кризи, зростання інфляційних процесів, прогресуючого спаду виробництва, розриву традиційних економічних зв'язків між регіонами не тільки СРСР, а й у межах самої України.

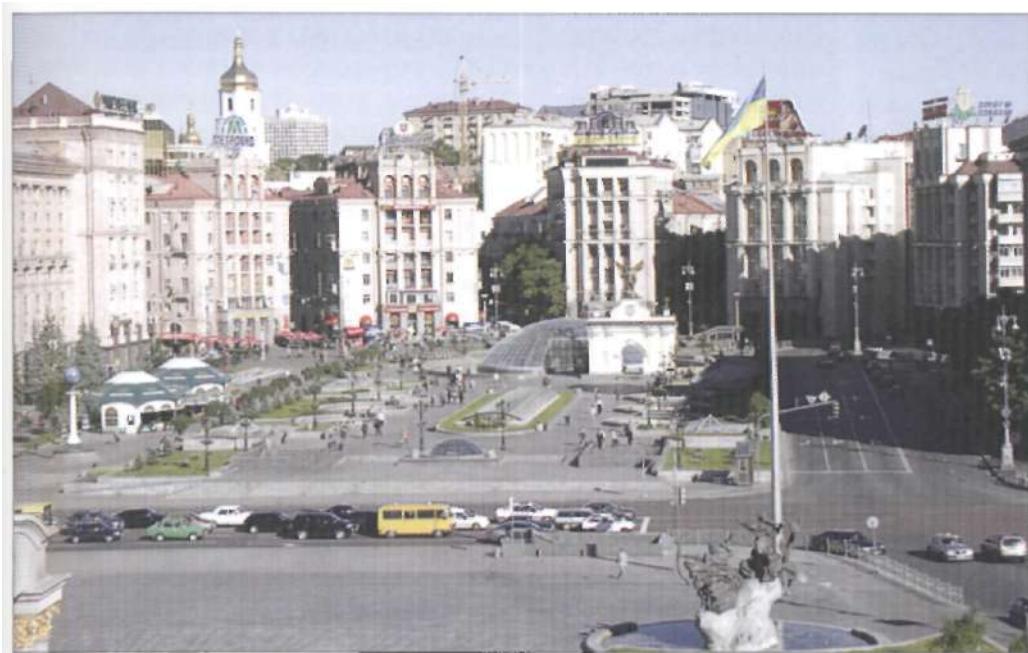
Насущні проблеми соціально-економічного розвитку вимагали термінових заходів щодо реформування економіки, орієнтованої на ринкові умови, введення національної валюти, захисту споживчого ринку, формування власних банківської і фінансової систем.

Законом України «Про банки і банківську діяльність», прийнятим 20 березня 1991 Р-, на Національний банк України як на центральний банк держави та її емісійний центр було покладено завдання здійснювати єдину державну політику в галузі грошового обігу, кредиту, зміцнення грошової одиниці. Йому також було надане монопольне право на випуск національних грошей в обіг.

Становлення національного фінансового ринку здійснювалося поетапно. У січні 1992 р. було введено купони багаторазового використання, що в умовах лібералізації цін й інфляції мали захистити український ринок від руйнівних наслідків десятикратного підвищення цін та гострого дефіциту товарної маси.

Запровадження цього заходу диктувалося також нестачею рублів для готівкових розрахунків. На той час в Україні не було ні фінансових, ні технічних можливостей утакий короткий термін надрукувати власні гроші або замовити їх виготовлення в інших державах.

Київ. Майдан Незалежності

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

З 10 січня 1992 р. Національним банком України були введені купони багаторазового використання для розрахунків населення за продовольчі та промислові товари. Купони функціонували в готівковому обігу, і їх номінальна вартість в українських карбованцях була еквівалентною відповідним номіналам рублів у готівковому і безготівковому обігу.

Таким чином, у готівковому обігу України одночасно функціонували купони Національного банку України в українських карбованцях та рублі колишнього СРСР.

Іншим важливим кроком у реалізації положень Декларації про державний суверенітет України щодо запровадження власної грошової одиниці став Указ Президента України «Про реформу грошової системи України» від 7 листопада 1992 р. Указом припинялося функціонування рубля в грошовому обігу на території України. Єдиним законним засобом платежу в нашій державі став український карбованець, представником якого в готівковому обігу був купон багаторазового використання. Це означало, що Україна остаточно вийшла з кола країн, які використовували рубль як грошову одиницю.

На початковому етапі свого функціонування купони Національного банку України були представлені купюрами номінальною вартістю 1,3,5,10,25,50 та 100 українських карбованців (зразка 1991 р.). У зв'язку із загостреним інфляційних процесів і відповідним зростанням потреби в готівковій масі номінали купонів весь час зростали. В період із травня 1992 р. по травень 1995 р. в обігу з'явилися ще 12 номіналів купонів, їх якість, дизайн та система захисту постійно вдосконалювалися.

Унаслідок різкого зростання цін на товари та послуги у другій половині 1992 р. купони номіналами 1, 3, 5, 10, 25, 50 та 100 українських карбованців уже не спроможні були задоволити потреби економіки у готівці. Тому Національний банк України пішов на підвищення номінальної вартості купонів та введення їх в обіг, одночасно вилучаючи з обігу банкноти дрібних номіналів.

У період існування купонокарбованця в обіг було випущено 19 його номіналів - від 1 карбованця до 1 000 000 крб. Водночас вилучено з обігу 9 номіналів, тобто напередодні грошової реформи 1996 р. у готівково-розрахункових операціях використовувалися купони 10 номіналів (1000,2000, 5000,10 000,20 000,50 000,100 000, 200 000, 500 000,1 000 000 крб). Купони низьких номіналів використовували як розмінну монету.

Купони першої серії зразка 1991 р. виконані на папері розміром 105x53 мм. На всіх номіналах був один і той же малюнок. Спільними ознаками для них були водяний знак типу «шеврон» (рівномірно розташовані у шаховому порядку групи з чотирьох смуг) і відсутність нумерації на купюрах. Різнилися купони номіналом та кольором.

На лицьовому боці всіх шести номіналів (1,3, 5,10, 25 та 50 українських карбованців) ліворуч зображені фрагмент пам'ятника легендарним засновникам Києва — братам Кию, Щеку, Хориву та їх сестрі Либеді. Цей пам'ятник, збудований на березі Дніпра до 1500-річчя Києва, став своєрідною візиткою міста. На звороті купюр — зображення Софійського собору в Києві.

Колір купона вартістю 1 карбованець — світло-коричневий, 3 карбованці — темно-зелений, 5 — блакитний, 10 — рожевий, 25 — фіолетовий, 50 — світло-зелений.

Існує два зразки купонів номіналом 100 карбованців — 1991 та 1992 рр. На купоні зразка 1991 р. зображені фрагмент пам'ятника засновникам Києва, зразка 1992 р. - весь пам'ятник. Домінуючим кольором лицьового боку першого зразка є коричневий, а лицьового боку купона 1992 р. — оранжевий та бузковий, зі зворотного — оранжевий і сірий.

На єдиній художній основі були виготовлені і послідовно випущені в обіг у 1992 р. нові купони номіналами 100,200, 500,1000,2000 та 5000 українських карбованців. На лицьовому боці і ціх купонів зображені: у лівій половині — пам'ятник заснові інкам Києва; ліворуч від нього розміщено Малий Державний Герб України.

На зворотному боці купонів: ліворуч — зображення Софійського собору, право-руч — багатоколірна розетка хвилястих смуг та Малий Державний Герб України.

Кожній купюрі була притаманна своя кольорова гама: купони номіналом 200 карбованців мали коричневий колір, 500 — бузковий, 1000 — пурпурний, 2000 — яскраво-синій, 5000 — червоний.

Певні особливості мали і купони багаторазового використання вартістю 10 000, 20 000, 50 000 і 100 000 українських карбованців, які надійшли в обігу другій половині 1993 р. Вони були виготовлені за розміром 126x57 мм, мали інші малюнки та кольори, віддруковані на білому папері, який містив флуоресцентні волокна та нитку з мікродруком повторюваного слова «Україна».

На лівій половині лицьового боку купона зображені фрагмент пам'ятника князю Володимиру Великому Ліворуч від фрагмента пам'ятника — Малий Державний Герб України.

На зворотному боці купона було зображення фрагмента будинку Національного банку України у домінуючому для кожної купюри кольорі, який флуоресціював під ультрафіолетовим світлом. Праворуч — зображення багатоколірної розетки хвилястих смуг, ще правіше — Малий Державний Герб України.

Основні кольори для купонів: номіналом 10 000 карбованців — зелений, 20 000 — фіолетовий, 50 000 — коричневий, 100 000 — темно-зелений.

Випущені в обіг з 16 травня 1994 р. купони номіналом 200 000 українських карбованців у цілому своїми розмірами, наявністю водяних знаків та їх малюнком повторювали купюри випуску 1993 р. Однак на лицьовому боці основними кольорами стали бірюзовий та темно-коричневий, зображення пам'ятника князю Володимиру змістилося праворуч, орнамент віньєтки виконано тонким гравійованим металевим друком, і на зворотному боці — зображення будинку Національної опери України, виконане фарбами різних кольорів: жовтою, коричневою, бірюзовою тощо.

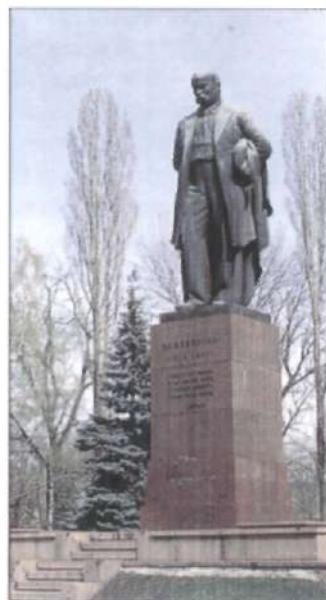
Модифікований варіант купюри такого ж номіналу, випущений Національним банком України з 1 вересня 1994 р., відрізнявся від описаного зразка новими двотоновими водяними знаками — зображенням Малого Державного Герба України, його тональністю. Номер купона, надрукований чорною фарбою у нижній частині його лицьового боку в один рядок, складався з двох літер серії і семизнакового номера, виконаних флуоресцентною фарбою. Ця фарба в ультрафіолетових променях віблискувала зеленим світлом.

Аналогічні відмінності, порівняно з раніше випущеним купоном такої вартості, мав купон номіналом 100 000 українських карбованців 1994 р. виготовлення. Він випущений в обіг 7 жовтня 1994 р.

Останніми в ряду купонів багаторазового використання були купони номінальною вартістю 500 000 і 1 000 000 українських карбованців, які з'явилися у фінансовому просторі України відповідно 9 грудня 1994 р. та 12 травня 1995 р. Нові купони зберегли вже звичний і зручний розмір (126x57 мм); вони надруковані на папері з двотоновим водяним знаком Малого Державного Герба України, що розташовувався на білому полі в кінці купона. У товщі паперу поперек купона розміщена захисна стрічка з мікротекстом повторюваного слова «Україна», виконаного темними літерами.

У правій частині лицьового боку цих купонів — зображення пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві, надрукованого коричневою фарбою. На зворотному боці зображені будинок Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка. Справа у нижній частині зворотного боку в орнаментальній розетці зображені Малий Дер-

Пам'ятник Т. Г. Шевченку в Києві

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

жавний Герб України, всі лінії якого мали збігатися при розгляданні проти світла з гербом, надрукованим на лицьовому боці купона. В ультрафіолетових променях елементи дизайну флуоресціювали відповідно до свого кольору.

Основні кольори лицьового боку купона номіналом 500 000 карбованців — блакитно-фіолетово-жовті, зворотного — фіолетово-жовто-оранжеві. На купоні у 1 000 000 карбованців переважали коричневий, блакитний та фіолетовий кольори.

Свою обігову функцію українські купони багаторазового використання виконали, проіснувавши в обігу із січня 1992 р. по серпень 1996 р. Спад економіки, інфляційні процеси змушували вдаватися до нових емісій грошей, збільшуючи кількість нулюв на купонах.

Утім роль українського карбованця у створенні необхідного підґрунтя для введення національної валюти важко переоцінити. Увібралши в себе негативний потенціал усіх економічних негараздів перехідного періоду, український карбованець виконав призначenu йому історичну місію.

Період 1991 — 1996 рр. був вирішальним у становленні власної грошової системи незалежної України. Посилення позитивних процесів в економіці, зокрема значне зниження темпів інфляції, суттєве призупинення спаду виробництва, стабілізація курсу українського карбованця відносно іноземних валют, зростання доходів населення створили умови для запровадження гривні, яка, згідно з Конституцією України, і є грошовою одиницею нашої держави.

Грошова реформа 1996 р. стала надзвичайною подією у житті країни. Завдяки цьому Україна отримала один з невід'ємних атрибутивів державності — національні гроші. Згадаймо, як вона проводилася.

Головними завданнями грошової реформи були:

- заміна тимчасової грошової одиниці — українського купонокарбованця на національну валюту — гривню;
- зміна масштабу цін;
- створення стабільної грошової системи та перетворення грошей у важливий стимулюючий фактор економічного і соціального розвитку'.

Це передбачало закріплення фінансової стабільності, яка склалася напередодні грошової реформи, прискорення розрахунків, залучення до банківської системи надлишкової готівки, забезпечення стабільності курсу національної валюти до іноземних валют.

Вибір прозорого варіанта та безконфіскаційного типу грошової реформи був зумовлений необхідністю забезпечення повної довіри населення до нової національної валюти; утримання стабільності на грошовому, споживчому і валютному ринках України, недопущення інфляційного сплеску та порушення стабільності валютного курсу, що могло б вплинути на зниження життєвого рівня населення; запобігання спекулятивним операціям при обміні карбованців на гривні; створення позитивного соціального клімату, недопущення великої психологічної і соціальної напруги в суспільстві у зв'язку з проведеним грошової реформи.

Підготовчі роботи до проведення грошової реформи складали комплекс із взаємопов'язаних заходів технічного, методичного та організаційного характеру, реалізації яких напередодні реформи сприяла напружена робота, проведена урядом і Національним банком України.

Згідно з Указом Президента України від 25 серпня 1996 р., грошова реформа в Україні проводилася з 2 по 16 вересня 1996 р. У перший же день реформи за встановленим курсом — 100 000 карбованців за 1 гривню — було перераховано у гривні ціпи, тарифи, оклади заробітної плати, стипендії, пенсії, кошти на рахунках підприємств, установ та організацій, а також вклади громадян.

З 2 вересня 1996 р. Національний банк України випустив в обіг банкноти номінальною вартістю 1,2,5, 10, 20, 50, 100 гривень та розмінну монету номінальною вартістю 1,2,5,10,25 і 50 копійок і припинив емісію українських карбованців.

Банкноти всіх номіналів виготовлені на спеціальному білому папері, що не флюоресціює в ультрафіолетових променях. Водяний знак на банкнотах номінальною вартістю 1,2,5,10,20 гривень зразка 1992 р. — зображення світлими лініями тризуба, вільно розміщене на всій площині банкнот. Водяний знак на банкнотах номінальною вартістю 1 (1994,1995 рр.), 2 (1995 р.), 5 (1994,1997 рр.), 10 (1994 р.), 20 (1995 р.), 50 і 100 гривень — розміщений на вільній від друку ділянці зображення в різних гонах портрета, що повторює портрет, який надруковано на лицьовому боці банкнот.

На лицьовому боці банкноти розміщено: портрети видатних діячів історії та літератури України, написи «Україна*» і «Національний банк України», номінал банкноти словами та цифрами, нумерація, підпис голови Національного банку України. Дизайн доповнюють багатоколірні орнаменти, розетки, сітки. Портрети, написи та окремі декоративні елементи банкнот виконано рельєфним друком.

На зворотному боці банкноти у центрі — зображення історико-архітектурних пам'яток України, вгорі над якими зроблено напис «Національний банк України», внизу у лівому куті — рік затвердження зразка банкнот. Словами та в чотирьох кутах цифрами вказано номінал банкноти. Дизайн банкноти доповнюють розетки, стрічки, орнаменти та сітки, виконані багатоколірним друком.

Банкнота номінальною вартістю 1 гривня (1992,1994 i 1995 pp.)

Основні малионки: лицьового боку — портрет Володимира Великого; зворотного боку — руїни Херсонеса. Переважаючий колір банкнот зразка 1992 р. — темно-зелений, розмір — 133x66 мм, банкнот 1994,1995 рр. — зелено-коричневий, розмір — 133x66 мм.

Банкнота номінальною вартістю 2 гривні (1992,1995 pp)

Основні малионки: лицьового боку — портрет Ярослава Мудрого; зворотного — собор Софії Київської. Переважаючий колір банкнот зразка 1992 р. — коричневий, розмір — 135x70 мм, банкнот 1995 р. — рожево-коричневий, розмір — 133x66 мм.

Банкнота номінальною вартістю 5 гривень (1992,1994 i 1995 pp)

Основні малионки: лицьового боку — портрет Богдана Хмельницького; зворотного — церква в селі Суботові. Переважаючий колір банкнот зразка 1992 р. — темно-синій, розмір — 135x70 мм, банкнот 1994,1995 рр. — блакитно-темно-синій, розмір — 133x66 мм.

Банкнота номінальною вартістю 10 гривень (1992,1994 pp)

Основні малионки: лицьового боку — портрет Івана Мазепи; зворотного — Києво-Печерська лавра. Переважаючий колір банкнот 1992 р. — фіолетовий, розмір — 135x70 мм, банкнот зразка 1995 р. — темно-синьо-червоний, розмір — 133x66 мм.

Банкнота номінальною вартістю 20 гривень (1992,1995pp)

Основні малионки: лицьового боку — портрет Івана Франка, зворотного — Львівський оперний театр. Переважаючий колір банкнот зразка 1992 р. — сіро-коричневий, розмір 135x70 мм, банкнот зразка 1995 р. — коричнево-зелений, розмір — 133x66 мм.

Банкнота номінальною вартістю 50 гривень (1996р.)

Основні малионки: лицьового боку — портрет Михайла Грушевського, зворотного — будинок Верховної Ради України. Переважаючий колір — фіолетовий, розмір — 133x66 мм.

Банкнота номінальною вартістю 100 гривень (1996р.)

Основні малионки: лицьового боку — портрет Тараса Шевченка, зворотного — собор Софії Київської. Переважаючий колір — рожево-зелений, розмір — 133x66 мм.

Банкнота номінальною вартістю 200 гривень (2001 p)

Основні малионки: лицьового боку — портрет Лесі Українки, зворотного — в'їзної башти Луцького замку. Переважаючий колір — синій, розмір — 133x66 мм.

Випущені Національним банком України в обіг 2 вересня 1996 р. банкноти гривні всіх номіналів залишаються платіжними, поряд з банкнотами нового випуску, і обов'язкові до приймання підприємствами й організаціями усіх форм власності та громадянами. Банкноти старого зразка вилучатимуться з обігу в міру їх зношення.

2003 р. НБУ ввів в обіг банкноту номіналом 20 гривень, у наступному році — банкноти номіналами 50, 20, 10, 5 і 2 гривні, які на відміну від попередніх випусків відрізняються не тільки кольором, але й збільшенням елементів захисту.

Банкнота номінальною вартістю 1 гривня (2004р.)

Основні малюнки: лицьового боку — портрет Володимира Великого, зворотного боку — зображення Града Володимира у Києві. Переважаючий колір — сіро-зелений, розмір — 118x63 мм.

Банкнота номінальною вартістю 2 гривні (2004р.)

Основні малюнки: лицьового боку — портрет Ярослава Мудрого, зворотного боку — зображення собору Святої Софії. Переважаючий колір — коричневий, розмір — 118x63 мм.

Банкнота номінальною вартістю 5 гривень (2004р.)

Основні малюнки: лицьового боку — портрет Богдана Хмельницького, зворотного боку — церква у селі Суботові. Переважний колір — синій, розмір — 118x63 мм.

Банкнота номінальною вартістю 10 гривень (2004р.)

Основні малюнки: лицьового боку — портрет Івана Мазепи, зворотного боку — зображення Успенського собору Києво-Печерської лаври. Переважаючий колір — коричневий, розмір — 124x66 мм.

Банкнота номінальною вартістю 20 гривень (2003р.)

Основні малюнки: лицьового боку — портрет Івана Франка, зворотного боку — Львівський оперний театр. Переважний колір — зелений, розмір — 130x69 мм.

Банкнота номінальною вартістю 50 гривень (2004р.)

Основні малюнки: лицьового боку — портрет Михайла Грушевського, зворотного боку — зображення будинку Центральної Ради. Переважний колір — фіолетовий, розмір — 136x72 мм.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕМЕНТІВ ЗАХИСТУ

Банкноти надруковані на спеціальному тонованому папері із сіро-зеленим (1 грн), коричневим (2 грн), синім (5 грн), червоним (10 грн), зеленим (20 грн), фіолетовим (50 грн) відтінками, які відповідають переважаючому кольору зображення, що є на банкнотах.

Папір не флуоресціює в ультрафіолетових променях (далі — УФ-промені). Склад паперу за волокном — 100% бавовна.

Папір містить багатотоновий локальний водяний знак, світлий елемент водяного знака, двотоновий водяний знак (штрих-код), захисну стрічку та захисні невидимі при денному свіtlі волокна.

1. *Водяний знак* — зображення портретів, утворене внутрішньою структурою паперу в різних тонах (світліших і темніших від паперу), що повторює портрети, надруковані на лицьовому боці банкноти. Зображення розміщено з лівого краю лицьового боку банкноти та видиме під час розглядання банкноти проти світла.

2. *Світлий елемент водяного знака* — зображення цифрового позначення номіналу, розміщене в правій нижній частині зображення портрета.

3. *Штрих-код* — двотоновий водяний знак, розміщений праворуч від поля локального водяного знака.

4. *Захисна стрічка* — повністю занурена в товщу паперу полімерна стрічка «Комет» з магнітним кодом IMT, видима ліворуч від центра банкноти під час розглядання лицьового боку банкноти проти світла. За допомогою збільшувального скла

на стрічці можна побачити прозорі зображення в прямому та перевернутому вигляді: <1 грі>, <5 грін>, <2 грін>, <10 грін>, <20 грін>, <50 грін>, елемент Малого Державного Герба України — тризуб і цифрове позначення номіналів <1>, <2>, <5>, <10>, <20>, <50>.

5. *Захисні волокна* — хаотично розміщені в товщі та на поверхні паперу з обох боків банкноти, невидимі при денному світлі волокна із двоколірною червоно-зеленою флуоресценцією. Довжина волокон 4—6 мм, на 1 кв. дм розміщується 20—30 шт. волокон.

6. *Оптично-змінною фарбою* (OVI) інтагліодруком в нижній частині поля водяного знака на лицьовому боці банкноти виконано цифрове позначення номіналу. Фарба змінює колір під час розглядання банкноти під різними кутами зору: пурпурний (малиново-фіолетовий) — під час розглядання цифр перпендикулярно до поверхні зображення; оливково-зелений — під час розглядання їх під гострим кутом.

7. *Наскрізний елемент* (суміщене зображення) — зображення, всі елементи якого збігаються та доповнюють один одного під час розглядання банкноти проти світла (зображення гривні часів Київської Русі), яке розміщено на межі поля водяного знака в нижній частині лицьового та зворотного боків банкноти. Під час розглядання лицьового боку банкноти проти світла в зображені проглядається літера «У».

8. *Металографський (інталіє) д/тук* — друк, який забезпечує рельєфність елементів зображень, які виступають над поверхнею паперу і шорсткість яких відчувається на дотик (портрет, написи, цифрові позначення номіналу, мікротекст).

Є тільки на лицьовому боці банкноти.

Підвищений рельєф мають такі зображення: окремі ділянки ручної гравюри портрета; напис «Національний банк України» у верхній частині поля водяного знака; елемент для людей із послабленим зором; розетка з цифровим позначенням номіналу, виконана фарбою OVI; напис «П'ЯТЬ ГРИВЕНЬ», «ДВАДЦЯТЬ ГРИВЕНЬ», «П'ЯТЬДЕСЯТЬ ГРИВЕНЬ» уздовж правого краю банкноти.

9. *Елемент для людей із послабленим зором* — рельєфне позначення номіналу у вигляді рівнобічного трикутника, розміщене біля лівого краю лицьового боку банкноти.

10. *Латентне (приховане) зображення* — рельєфне зображення цифрового позначення номіналів <1>, <2>, <5>, <10>, <20>, <50>, приховане в декоративному елементі із зображенням Малого Державного Герба України, розміщене у верхній частині лицьового боку банкноти ліворуч. Зображення цифр стає видимим під час розглядання банкноти під гострим кутом до джерела світла.

11. *Мікротекст* — написи, що повторюються, які можна прочитати за допомогою збільшувального скла.

Мікротексти на лицьовому боці банкноти номіналом 1 грн: напис «НБУ», що повторюється, виконаний мікроширифтом (позитив зображення) та обрамляє справа зону водяного знака; напис «УКРАЇНА» виконано мікроширифтом (негатив зображення), повторюється чотири рази і розміщено вздовж контуру наскрізного елемента всередині; напис «ОДНА ГРИВНЯ», що повторюється, виконаний мікроширифтом (позитив зображення) та обрамляє зліва смугу орнаменту.

Мікротексти па зворотному боці банкноти номіналом 1 грн: дві смужки, виконані мікроширифтом «УКРАЇНА» (позитив зображення), що обрамлюють смугу орнаменту, розміщену вздовж лівого боку банкноти.

Мікротексти на лицьовому боці банкноти номіналом 2 грн: напис «НБУ», виконаний офсетним друком мікроширифтом (позитив зображення) та обрамляє справа зону водяного знака; напис «УКРАЇНА» виконано офсетним друком мікроширифтом (негатив зображення), повторюється чотири рази і розміщено вздовж контуру наскрізного елемента всередині; смуга орнаменту виконана інтагліодруком з позитиву та негативу зображення мікроширифта <2> (цифри з перемінною товщиною), яку розміщено вздовж правого краю короткої сторони банкноти; ліворуч смуга обмежена стрічкою із мікротекста «ДВІ ГРИВНІ» (позитив зображення).

Мікротексти на зворотному боці банкноти номіналом 2 грі: дві смужки, виконані мікроширифтом «УКРАЇНА» (позитив зображення), що обрамлюють смугу орнаменту,

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

розміщену вздовж лівої сторони баї ІКІ юти; наповнені під фону під зображенням собору Святої Софії виконайо мікрошифтом «2» (позитив зображення); цифрове позначення номіналу у правому нижньому куті банкноти наповнено мікрошифтом «2» (позитив зображення, цифри з перемінною товщиною і висотою).

Мікротексти на лицьовому боці банкноти номіналом 5 грн: напис «НБУ», виконаний офсетним друком мікрошифтом (позитив зображення) та обрамляє справа зону водяного знака; напис «УКРАЇНА» виконано офсетним друком мікрошифтом (негатив зображення), повторюється чотири рази і розміщено вздовж контуру насірізного елемента всередині; смуга орнаменту виконана інтагліодруком із позитиву та негативу зображення мікрошифту «5» (цифри з перемінною товщиною), яку розміщено вздовж правого краю короткого боку банкноти; ліворуч смуга обмежена стрічкою із мікротексту «П'ЯТЬ ГРИВЕНЬ» (позитив зображення).

Мікротексти на зворотному боці банкноти номіналом 5 грн: дві смужки, виконані мікрошифтом «УКРАЇНА» (позитив зображення), що обрамляють смугу орнаменту, розміщену вздовж лівого боку банкноти; зображення церкви в селі Суботові виконане мікрошифтом «5» (позитив зображення, цифри з перемінною товщиною і висотою); цифрове позначення номіналу у правому нижньому куті банкноти наповнено мікрошифтом «5» (позитив зображення, цифри з перемінною товщиною і висотою).

Мікротексти на лицьовому боці банкноти номіналом 10 грн: напис «НБУ», виконаний офсетним друком мікрошифтом (позитив зображення) та обрамляє справа зону водяного знака; напис «УКРАЇНА» виконано офсетним друком мікрошифтом (негатив зображення), повторюється чотири рази і розміщено вздовж контуру насірізного елемента всередині; смуга орнаменту виконана інтагліодруком з позитиву та негативу зображення мікрошифту «10» (цифри з перемінною товщиною), яку розміщено вздовж правого краю короткого боку банкноти; ліворуч смуга, обмежена стрічкою із мікротексту «ДЕСЯТЬ ГРИВЕНЬ» (позитив зображення).

Мікротексти на зворотному боці банкноти номіналом 10 грн: дві смужки, виконані мікрошифтом «УКРАЇНА» (позитив зображення), що обрамляють смугу орнаменту, розміщену вздовж лівого боку банкноти; зображення Успенського собору Києво-Печерської лаври виконано мікрошифтом «10» (позитив зображення, цифри з перемінною товщиною і висотою).

Мікротексти на лицьовому боці банкноти номіналом 20 грн: напис «НБУ», виконаний офсетним друком мікрошифтом (позитив зображення) та обрамляє ліворуч зображення у вигляді трикутників; напис «УКРАЇНА» виконано офсетним друком мікрошифтом (негатив зображення), повторюється чотири рази і розміщено вздовж контуру насірізного елемента всередині; смуга орнаменту виконана інтагліодруком з позитиву та негативу зображення мікрошифту «20» (цифри з перемінною товщиною), яку розміщено вздовж правого краю короткого боку банкноти; ліворуч смуга обмежена стрічкою із мікротексту «ДВАДЦЯТЬ ГРИВЕНЬ» (позитив зображення).

Мікротексти на зворотному боці банкноти номіналом 20 грн: дві смужки, виконані мікрошифтом «УКРАЇНА» (позитив зображення), що обрамляють смугу орнаменту, розміщену вздовж лівого боку банкноти; зображення Львівського оперного театру виконано мікрошифтом «20» (позитив зображення, цифри з перемінною товщиною і висотою); цифрове позначення номіналу у правому нижньому куті банкноти наповнено мікрошифтом «20» (позитив зображення, цифри з перемінною товщиною і висотою).

Мікротексти на лицьовому боці банкноти номіналом 50 грн: напис «НБУ», виконаний офсетним друком мікрошифтом (позитив зображення) та обрамляє ліворуч зображення у вигляді трикутників; напис «УКРАЇНА» виконано офсетним друком мікрошифтом (негатив зображення), повторюється чотири рази і розміщено вздовж контуру насірізного елемента всередині; смуга орнаменту виконана інтагліодруком з позитиву та негативу зображення мікрошифту «50» (цифри з перемінною товщиною), яку розміщено вздовж правого краю короткого боку банкноти; ліворуч смуга обмежена стрічкою із мікротексту «ПЯТДЕСЯТЬ ГРИВЕНЬ» (позитив зображення).

Мікротексти на зворотному боці банкноти номіналом 50 грн: дві смужки, виконані мікрошрифтом «УКРАЇНА» (позитив зображення), що обрамляють смугу орнаменту, розміщену вздовж лівого боку банкноти; зображення фіїур робітника та селянки виконано мікрошрифтом «50» (позитив зображення, цифри з перемінною товщиною і висотою); цифрове позначення номіналу у правому нижньому куті банкноти наповнено мікрошрифтом «50» (позитив зображення, цифри з перемінною товщиною і висотою).

12. *Орловський друк* — спеціальний друк, який забезпечує точний збіг фарб на межі двох різних кольорів без розривів і зміщення елементів дизайну.

Орловський інтагліодрук є тільки на зворотному боці банкноти номіналом 1 грн та здійснений фарбами восьми кольорів (антисканерні сітки, орнаменти та підклади під малюнки).

Орловський інтагліодрук є на лицьовому боці банкноти номіналом 2 грн — портрет, напис «Національний банк України», декоративний елемент із зображенням Малого Державного Герба України, цифрове позначення номіналу в розетці у нижній частині поля водяного знака, смуга орнаменту вздовж правого краю короткої сторони банкноти. На зворотному боці банкноти — антисканерні сітки, орнаменти та підклади під малюнками.

Орловський інтагліодрук є тільки на лицьовому боці банкноти номіналом 5 грн та здійснений чотирма захисними фарбами: двома темно-синього кольору, однаковою у видимій зоні спектра (одна з фарб із магнітними властивостями), і фарбами оливкового і вишневого кольорів (портрет, напис «Національний банк України», декоративний елемент із зображенням Малого Державного Герба України, цифрове позначення номіналу у нижній частині поля водяного знака, смуга орнаменту вздовж правого краю короткого боку банкноти).

Орловський інтагліодрук є тільки на лицьовому боці банкноти номіналом 20 грн та здійснений трьома захисними фарбами: двома темно-зеленого кольору, однакового у видимій зоні спектра (одна з фарб із магнітними властивостями), і фарбою світло-коричневого кольору (портрет, напис «Національний банк України», декоративний елемент із зображенням Малого Державного Герба України, смуга орнаменту вздовж правого краю короткої сторони банкноти).

Орловський інтагліодрук є тільки на лицьовому боці банкноти номіналом 50 грн та здійснений трьома захисними фарбами: двома коричневого кольору, однаковою у видимій зоні спектра (одна із фарб із магнітними властивостями), і фарбою фіолетового кольору (портрет, напис «Національний банк України», декоративний елемент із зображенням Малого Державного Герба України, смуга орнаменту вздовж правого краю короткої сторони банкноти).

Орловський офсетний друк є тільки на зворотному боці банкноти номіналом 5 грн і 20 грн та здійснений фарбами п'яти кольорів (фонові елементи — антисканерні сітки, орнаменти та підклади під малюнками).

Орловський офсетний друк є тільки на зворотному боці банкноти номіналом 50 грн та здійснений фарбами восьми кольорів (фонові елементи — антисканерні сітки, орнаменти та підклади під малюнками).

13. *Райдужний друк* — спеціальний друк, що забезпечує поступовий перехід одного кольору елементів без їх розривів і зміщення в інший.

На лицьовому боці банкноти номіналом 1 грн — переходи в орнаментах вздовж верхнього та нижнього країв банкноти та в сітці по центру банкноти, на зворотному боці — переходи в горизонтальних орнаментах та в підкладі під центральним малюнком.

На лицьовому боці банкноти номіналом 2 грн — переходи в орнаментах вздовж верхнього та нижнього країв банкноти та в сітці з цифрами номіналу по центру банкноти, на зворотному боці — переходи в горизонтальних орнаментах та в підкладі навколо зображення собору Святої Софії.

Кількість фрагментів райдужного друку на лицьовому боці банкноти номіналом 5 грн — 3: перехід сірої фарби в світло-блакитну та блакитну в воношкову в двох

сітках, що утворюють рослинний орнамент, а також червоної в світло-коричневу в гільйошній сітці по центру банкноти.

Кількість фрагментів райдужного друку па зворотному боці банкноти номіналом 5 грн — 2: перехід рожевої фарби в світло-фіолетову у фрагментах верхньої та нижньої смужок орнаменту, виконаних з орловським кольороподілом, а також темі ю-синьої в темно-коричневу при виконанні зображення церкви.

Кількість фрагментів райдужного друку на лицьовому боці банкноти номіналом 20 грн — 2: перехід від бічних країв до середини від світло-зеленого до темно-зеленого, зліва праворуч — від зеленого до блакитного.

Кількість фрагментів райдужного друку на зворотному боці банкноти номіналом 20 грн — 3: переходи в горизонтальних орнаментах: світло-зеленого в блакитний, світло-червоноого в бірюзовий — від країв до середини орнаментів.

Перехід світло-червоноого в бірюзовий є також у підкладі під зображення театру, яке виконане з переходом від середини до країв коричневого в темно-зелений.

Кількість фрагментів райдужного друку на лицьовому боці банкноти номіналом 50 грн — 3: перехід сірої фарби в синьо-фіолетову та рожевої в світло-коричневу в двох сітках, що утворюють геометричний орнамент, а також бузкової в світлу рожево-коричневу в сітці з цифрами «50» по центру банкноти.

Кількість фрагментів райдужного друку на зворотному боці банкноти номіналом 50 грн — 4: перехід світлої сіро-фіолетової фарби в темну, а також рожевої в бузково-рожеву, фіолетової в сіру у фрагментах верхньої та нижньої смужок орнамеї пу, виконаних з орловським кольороподілом, та темно-синьої в темно-коричнієву при виконанні фігур та будинку Української Центральної Ради.

14. *Офсетний друк* — друк, яким виконано фонові елементи дизайну, антисканерні сітки, мікротексти на лицьовому боці банкноти та всі зображення, крім серійних номерів, на зворотному боці банкноти.

15. *Антисканерна сіпка* — розміщені під різними кутами тонкі лінії, які під час копіювання або сканування банкноти можуть утворювати на копії «муар» (захисні сітки з обох боків банкноти).

16. *Високий друк* — друк, у результаті якого на папері може залишатися потовщений з країв штриха відбиток фарби і рельєфний поглиблений відбиток (серійні номери на зворотному боці банкноти).

17. *Ізард* — машиночитаний елемент захисту інтагліозображення, що за рахунок рельєфу дає змою визначати наявність цього виду друку. Елемент розміщено в нижній частині лицьового боку банкноти праворуч від наскрізного елемента.

18. *Флуоресцентний захист* — елементи дизайну, що світяться відповідними кольорами під впливом УФ-променів (містяться на лицьовому і зворотному боках банкноти): захисна стрічка світиться жовто-блакитним кольором під впливом УФ-променів під час розглядання лицьового і зворотного боків банкноти, довжина відрізків кожного кольору — 15 мм (банкноти номіналами 5 і 20 грн); жовтого — 19 мм, блакитного — 9 мм (банкноти номіналом 5 грн); відрізки, які розміщені з країв банкноти, можуть мати довільну довжину;

— банкнота номіналом 5 грн:

зображення родового герба Богдана Хмельницького, а також сітка з цифрами «5» в центрі лицьового боку банкноти виконані фарбою блакиті юго кольору, що має фосфоресцентні властивості і світиться зеленим кольором під впливом УФ-променів;

елементи дизайну лицьового боку виконані фарбою оливкового кольору, що має фосфоресцентні властивості і світиться жовтим кольором під впливом УФ-променів, — частина напису «Національний банк України», частина декоративного елемента із зображенням Малого Державного Герба України, частина цифрового позначення номіналу, розміщеного у нижній частині поля водяного знака, частина смуги орнаменту та напис «П'ЯТЬ ГРИВЕНЬ» праворуч від смуги;

— банкнота номіналом 20 грн:

фрагмент гірського пейзажу, а також стилізоване зображення ялинок і гір у вигляді рівнобічних трикутників з цифрами «20», розміщені в центральній частині лицьового боку банкноти, виконані фарбою блакитного кольору, що має фосфоресцентні властивості і світиться зеленим кольором під впливом УФ-променів; елементи дизайну лицьового боку, виконані фарбою світло-коричневого кольору, що світяться жовтим кольором під впливом УФ-променів, — частина напису «Національний банк України», частина декоративного елемента із зображенням Малого Державного Герба України, елемент для людей із послабленим зором, ізард, трикутник (у нижній частині банкноти ліворуч від портрета) та частини смуги орнаменту; елементи дизайну зворотного боку, виконані фарбою темно-зеленого кольору, що світяться жовто-зеленим кольором під впливом УФ-променів, — напис «ДВАДЦЯТЬ ГРИВЕНЬ», цифрові позначення номіналу «20» (біля лівого краю банкноти та в правому нижньому куті), логотип Національного банку України та напис «Національний банк України», частина захисної сітки (смуга ліворуч від зображення театру), частина зображення театру, зображення скульптури та рік випуску банкноти «2003»;

— банкнота номіналом 50 грн:

зображення сторінок книги з написом «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ» в центрі лицьового боку банкноти, виконане фарбою блакитного кольору, що має фосфоресцентні властивості і світиться зеленим кольором під впливом УФ-променів; елементи дизайну лицьового боку, виконані фарбою коричневого кольору, що має фосфоресцентні властивості і світиться оранжевим кольором під впливом УФ-променів, — частина напису «Національний банк України», підпис Голови Національного банку України і напис «ГОЛОВА», частина декоративного елемента із зображенням Малого Державного Герба України, ліва частина портрета Михайла Грушевського, коло (у нижній частині банкноти ліворуч від портрета), частина смуги орнаменту та частина напису «П'ЯТДЕСЯТЬ ГРИВЕНЬ» праворуч від смуги; серійний номер, надрукований фарбою червоного кольору, що має фосфоресцентні властивості і світиться оранжевим кольором під впливом УФ-променів.

19. *Інфрачервоний захист* — елементи дизайну, надруковані фарбами, що видимі та невидимі в інфрачервоних променях (далі — ІЧ-промепі).

Видимі в ІЧ-променях:

— банкнота номіналом 5 грн:

права частина портрета Богдана Хмельницького та нижня частина смуги орнаменту, виконані фарбою темно-синього кольору; серійні номери, надруковані фарбами червоного та чорного кольорів;

— банкнота номіналом 20 грн:

розетка з цифровим позначенням номіналу, виконана фарбою OVI на лицьовому боці банкноти; елементи дизайну лицьового боку виконані фарбою світло-коричневого кольору — частина напису «Національний банк України», частина декоративного елемента із зображенням Малого Державного Герба України, елемент для людей із послабленим зором, ізард, трикутник (у нижній частині банкноти ліворуч від портрета) та частини смуги орнаменту; права частина портрета Івана Франка, нижня частина смуги орнаменту та напис «ДВАДЦЯТЬ ГРИВЕНЬ» праворуч від смуги, виконані фарбою темно-зеленого кольору, серійні номери, надруковані фарбами червоного та чорного кольорів;

— банкнота номіналом 50 грн:

цифрове позначення номіналу, виконане фарбою OVI на лицьовому боці банкноти; елементи дизайну лицьового боку, виконані фарбою коричневого кольору — права частина портрета Михайла Грушевського, частина смуги орнаменту та частина напису «П'ЯТДЕСЯТЬ ГРИВЕНЬ» праворуч від смуги; серійні номери, надруковані фарбами червоного та чорного кольорів. Решта фарб, якими віддруковані зображення лицьового і зворотного боків, невидимі в ІЧ-променях.

20. *Магнітний захист* — елементи дизайну, які надруковані фарбами, що мають магнітні властивості:

права частина портрета Богдана Хмельницького та нижня частина смуги орнаменту, виконані фарбою темно-синього кольору (банкнота номіналом 5 грн);

права частина портрета Івана Франка, нижня частина смуги орнаменту та напис «ДВАДЦЯТЬ ГРИВЕНЬ» праворуч від смуги, виконані фарбою темно-зеленого кольору (банкнота номіналом 20 грн);

права частина портрета Михайла Грушевського, частина смуги орнаменту та частина напису «П'ЯТДЕСЯТ ГРИВЕНЬ» праворуч від смуги (банкнота номіналом 50 грн);

серійний номер, надрукований фарбою чорного кольору.

21. *Безперервний друк* — спеціальний друк, що забезпечує збіг (продовження) елементів малюнка верхнього і нижнього та лівого і правого країв банкноти під час їх суміщення шляхом згинання банкноти (вертикальні та горизонтальні орнаменти лицьового і зворотного боків).

Грошова реформа в Україні — це надзвичайна подія для нашої країни, в результаті якої створено один із невід'ємних атрибутів державності. Такий широкомасштабний захід, який передбачав би повну заміну у готіковому обігу за короткий термін (два тижні) грошових знаків, зміну масштабу цін і переведення всієї грошової системи, в тому числі безготікові розрахунки, на нову грошову одиницю — гривню, в історії України проводився вперше.

Відкритий безконфліктний характер реформи показав усьому світові, що Україна не пішла шляхом зрівнялівки як засобу регулювання відносин держави і народу. Тим самим створено умови для прискорення широкого спектра позитивних соціально-економічних змін.

Особливо важливе значення мав цей факт для посилення довіри іноземних інвесторів до України.

Сьогодні можна з упевненістю сказати, що грошова реформа в Україні завершена успішно, а завдання, які були поставлені перед нею, виконані.

Державний кредитовий білет. 100 карбованців. 1917 р.
(перша банкнота незалежної України)
Доба Центральної Ради

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Знак Державної скарбниці. 50 карбованців. 1918 р. (аверс)
Доба Центральної Ради, потім Гетьманату

Державний кредитовий білет. 10 гривень. 1918р. (аверс)
(увійшов в обіг за добу Української Держави)
Доба Центральної Ради

Знак Державної скарбниці. 50 карбованців. 1918 р. (реверс)
Доба Центральної Ради, потім Гетьманату

Державний кредитовий білет. 10 гривень. 1918 р. (реверс)
(увійшов в обіг за добу Української Держави)
Доба Центральної Ради

Державний кредитовий білет.
2 гривні. 1918 р. (аверс)
Доба Центральної Ради

Державний кредитовий білет. 100 гривень. 1918 р. (аверс)
(увійшов в обіг за добу Української Держави)
Доба Центральної Ради

Державний кредитовий білет.

2 гривні. 1918 р. (реверс)

Доба Центральної Ради

Державний кредитовий білет. 100 гривень. 1918 р. (реверс)

(увійшов в обіг за добу Української Держави)

Доба Центральної Ради

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Державний кредитовий білет. 500 гривень. 1918 р. (аверс)
(увійшов в обіг за добу Української Держави)
Доба Центральної Ради

3,6 % Білет Державної скарбниці на 50 гривень і купони на 90 шагів. 1918 р. (аверс)
(увійшов в обіг за добу Української Держави)
Доба Центральної Ради

Державний кредитовий білет. 500 гривень. 1918 р. (реверс)
(увійшов в обіг за добу Української Держави)
Доба Центральної Ради

Білет Державної скарбниці на 50 гривень і купони на 90 шагів. 1918р. (реверс)
(увійшов в обіг за добу Української Держави)
Доба Центральної Ради

Державний кредитовий білет
1000 гривень. 1918 р. (аверс)
Доба Гетьманату

Державний кредитовий білет.
2000 гривень. 1918 р. (аверс)
Доба Гетьманату

Державний кредитовий білет.
1000 гривень. 1918 р. (реверс)
Доба Гетьманату

Державний кредитовий білет.
2000 гривень. 1918 р. (реверс)
Доба Гетьманату

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Знак Державної скарбниці. 1000 карбованців. 1918 р. (аверс)
Доба Гетьманату, потім Директорії

Знак Державної скарбниці. 100 карбованців.
1918 р. (випуск 1919 р.) (аверс)
Доба Директорії

ТА 002329

Знак Державної скарбниці. 1000 карбованців. 1918 р. (реверс)
Доба Гетьманату, потім Директорії

Знак Державної скарбниці. 100 карбованців.
1918 р. (випуск 1919 р.) (реверс)
Доба Директорії

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Знак Державної скарбниці. 250 карбованців. 1918 р. (випуск 1919 р.) (аверс)
Доба Директори

Знак Державної скарбниці. 25 карбованців. 1919 р. (аверс)
Доба Директорії

Знак Державної скарбниці. 250 карбованців. 1918 р. (випуск 1919 р.) (реверс)
Доба Директорії

Знак Державної скарбниці. 25 карбованців. 1919 р. (реверс)
Доба Директорії

Знак Державної скарбниці. 10 карбованців (аверс)
Без року (випуск 1919 р.)
Доба Директорії

Розмінний знак Державної скарбниці
5 гривень. 1920 р. (аверс)
Доба Директори

Знак Державної скарбниці. 10 карбованців (реверс)

Без року (випуск 1919 р.)

Доба Директорії

Розмінний знак Державної скарбниці.

5 гривень. 1920 р. (реверс)

Доба Директорії

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Купон. 1 карбованець.
1991р. (аверс)

Купон. 3 карбованці.
1991р. (аверс)

Купон. 5 карбованців.
1991р. (аверс)

Купон. 10 карбованців.
1991р. (аверс)

Купон. 1 карбованець.
1991 р. (реверс)

Купон. 3 карбованці.
1991 р. (реверс)

Купон. 5 карбованців.
1991р. (реверс)

Купон. 10 карбованців.
1991р. (реверс)

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Купон. 25 карбованців.
1991 р-(аверс)

Купон. 50 карбованців.
1991р. (аверс)

Купон. 100 карбованців
зразка 1991 р. (аверс)

Купон. 100 карбованців
зразка 1992 р. (аверс)

Купон. 25 карбованців.
1991 р. (реверс)

Купон. 50 карбованців.
1991 р. (реверс)

Купон. 100 карбованців
зразка 1991 р. (реверс)

Купон. 100 карбованців
зразка 1992 р. (реверс)

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Купон. 200 карбованців.
1992 р. (аверс)

Купон. 500 карбованців.
1992 р. (аверс)

Купон .1000 карбованців.
1992 р. (аверс)

Купон. 200 карбованців.
1992 р. (реверс)

Купон. 500 карбованців.
1992 р. (реверс)

Купон. 1000 карбованців.
1992 р. (реверс)

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Купон. 2000 українських карбованців. 1993 р.
(аверс)

Купон. 5000 українських коробової щів. 1995 р.
(аверс)

Купол.
10 000 українських карбованців. 1995 р.
(аверс)

Купон. 2000 українських карбованців. 1993 р.
(реверс)

Купон. 5000 українських карбованців. 1995 р.
(реверс)

Купон.
10 000 українських карбованців. 1995 р.
(аверс)

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Купон. 20 000 українських карбованців. 1994 р.
(аверс)

Купон. 50 000 українських карбованців. 1994 р.
(аверс)

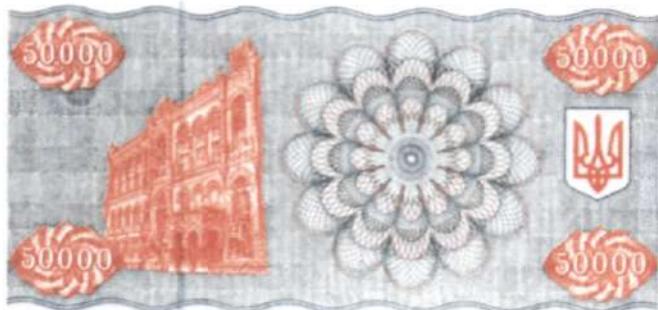

Купон. 100 000 українських карбованців. 1993 р.
(аверс)

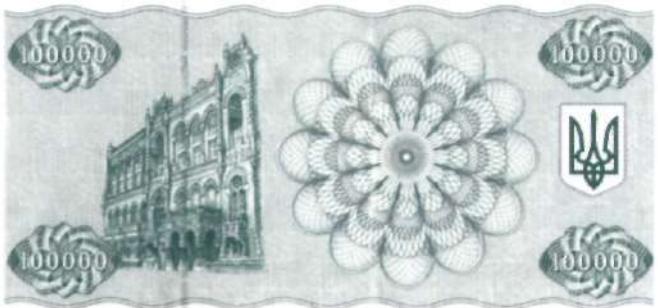

Купон. 20 000 українських карбованців. 1994 р.
(реверс)

Купон. 50 000 українських карбованців. 1994 р.
(реверс)

Купол. 100 000 українських карбованців. 1993 р.
(реверс)

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

*Купон.
200 000 українських
карбованців. 1994 р.
(аверс)*

НАЦІОНАЛЬНИЙ
БАНК УКРАЇНИ
1994

*Купон.
500 000 українських
карбованців. 1994 р.
(аверс)*

НАЦІОНАЛЬНИЙ
БАНК УКРАЇНИ
1994

*Купон.
1 000 000 українських
карбованців. 1995 р.
(аверс)*

НАЦІОНАЛЬНИЙ
БАНК УКРАЇНИ
1995

Купон.
200 000 українських
карбованців. 1994 р.
(реверс)

Купон.
500 000 українських
карбованців. 1994 р.
(реверс)

Купон.
1 000 000 українських
карбованців. /1995 р.
(реверс)

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

1 гривня зразка 1992 р.
(аверс)

1 гривня зразка 1994 р.
(аверс)

1 гривня зразка 2004 р.
(аверс)

1 гривня зразка 1992 р.
(реверс)

1 гривня зразка 1994 р.
(реверс)

1 гривня зразка 2004 р.
(реверс)

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

2 грівні зразка 1992 р.
(аверс)

2 гривні зразка 1995 р.
(аверс)

2 гривні зразка 2004 р.
(аверс)

2 гривні зразка 1992 р.
(реверс)

2 гривні зразка 1995 р.).
(реверс)

2 гривні зразки 2004 р.
(реверс)

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

5 гривень зразка 1992 р.
(аверс)

5 гривень зразка 1995 р.
(аверс)

5 гривень зразка 2004 р.
(аверс)

5 гривень зразка 1992 р.
(реверс)

5 гривень зразка 1995 р.
(реверс)

5 гривень зразка 2004 р.
(реверс)

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

10 гривень зразка 1992 р.
(аверс)

10 гривень зразка 1995 р.
(аверс)

10 гривень зразка 2004 р.
(аверс)

10 гривень зразка 1992 р.
(реверс)

10 гривень зразка 1995 р.
(реверс)

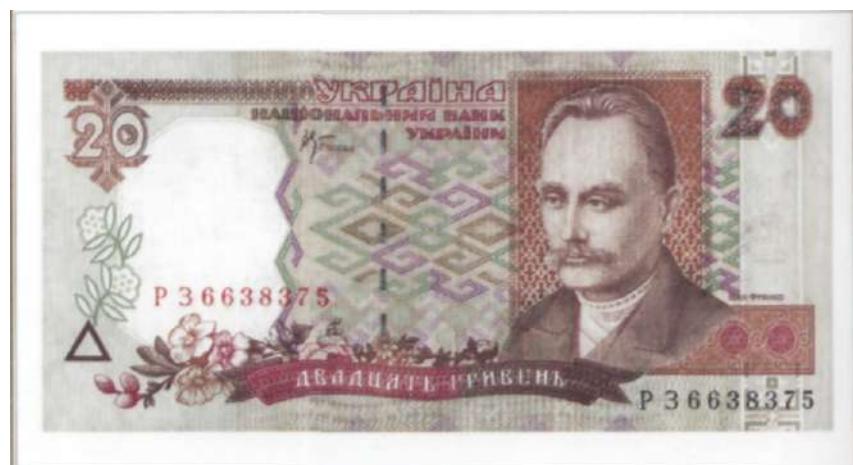

10 гривень зразка 2004 р.
(реверс)

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

20 гривень зразка 1992 р.
(аверс)

20 гривень зразка 1995 р.
(аверс)

20 гривень зразка 2003 р.
(аверс)

20 гривень зразка 1992 р.
(реверс)

20 гривень зразка 1995 р.
(реверс)

20 гривень зразка 2003р.
(реверс)

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

50

50 гривень зразка 1994 р.
(аверс)

50

50 гривень зразка 2004 р.
(аверс)

100

100 гривень зразка 1994 р.
(аверс)

50

50 гривень зразка 1994 р.
(реверс)

50

50 гривень зразка 2004р.
(реверс)

100

100 гривень зразка 1994 р.
(реверс)

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

200 гривень зразка 2001 р.
(аверс)

200 гривень зразка 2001 р.
(реверс)

МІСЬКІ БОНИ

Одна з найцікавіших сторінок історії грошового обігу в Україні — дослідження так званих «місцевих» грошей, які протягом 1917—1920 рр. використовувалися поряд із загальнообов'язковими, державними грошовими знаками.

Незагальнообов'язкові (місцеві й приватні, або внутрішні) грошові знаки — це тимчасові бони (у боністиці ^загальнообов'язкові випуски називають «бонами» на відміну від поняття «грошовий знак», ідо стосувалося загальнообов'язкових, державних випусків). Із втратою правомірності знаків державних емісій їх після вилучення з обігу також називають бонами. Бони надходять в обіг від імені владних структур міста, органів сільського самоврядування, відділень великих банків, підприємств, кооперативів під забезпечення матеріальними цінностями, які перебувають у їх власності. Припускалося, що емітенти згодом зможуть викупити їх через обмін на загальнодержавні гроші.

Бони завжди з'являються з об'єктивних причин — це воєнні й революційні події, інфляція, спад виробництва, зменшення місцевих бюджетів, складний фінансовий стан держави.

Згідно з прийнятою у боністиці класифікацією грошових документів, до місцевих належать: випуски всіх видів самоуправлінь — іубернських, міських, повітових, волосних, сільських дум, управ, магістратів, земств, рад, місцевих відділень Державного або Народного банку, місцевих казначейств, скарбниць, ощадних кас; інших кредитних установ; центральних, регіональних, обласних товариств, великих кредитно-ощадних, кредитних, ощадно-позичкових товариств; сурогати місцевих грошей — облігації та купони Позики свободи, купони інших позик, чеки, різновиди інших цінних паперів, що акцептовані на рівні відділень Держбанку, а також великих підприємств та установ.

Приватні, або внутрішні, бони включають випуски заводів, фабрик, цехів, майстерень, невеликих установ — контор, шкіл, театрів, цирків, училищ, споживчих товариств; військових частин, військових училищ; общин різних конфесій; громадських організацій та фондів, часто благодійних. Велику групу серед них складають бони від імені приватних осіб — власників кафе, магазинів, аптек, атракціонів, "далень тощо. Сюди ж належать і сурогати приватних грошей — знаки казино, лото, квитанції, лотерейні білети, розписки, тобто всі, що перебували в обігу. Унікальним явищем в історії Радянського Союзу були так звані «табірні гроши», створені у Державному

Панорама міста з Холодної гори, початок ХХ ст.

Будинок ВУЦВК (колишнє Дворянське зібрання). Тут у грудні 1917 р. було проголошено Україну Радянською республікою

управлінні таборів — ГУЛАГу. їх зразками є номінали 50 коп., 1 руб., 10 руб. На цих «грошах» розміщено напис «ходить серед зеків». На території ГУЛАГу перебували і «розрахункові» чеки. На волі ці гроші як засіб платежу не приймали. До знаків місцевих бон зараховують і випуски емітентів, що взагалі не існували, їх ще називають «фантастичними».

Процес місцевого «грошотворення» у Російській імперії починається з економічної руйнації, що принесла Перша світова війна. Швидке скорочення в обігу дрібних номіналів призвело до того, що міські управи прифронтової смуги, на Галичині, Східній Буковині змушені були випустити розмінні гроші невеликої вартості.

Влітку 1917 р. Тимчасовий уряд своєю постановою узаконив існування цих грошових сурогатів поряд із державними емісіями. Причиною випуску бон на місцях було порушення зв'язків із центром постачання грошей. Крім того, грошові знаки великих номіналів без надходження нових дуже швидко втрачали товарний вигляд.

На початку грудня 1917 р. Генеральний секретаріат Центральної Ради видав обов'язкову постанову, в якій у зв'язку з нестачею кредитових білетів малої вартості в касах Державного банку та казначействі зобов'язав видавати їм 4%-ві білети Державного казначейства, його зобов'язання прострочених термінів, купони всіх довоєнних позик, а також «Позики свободи» 1917 р. Підкresлювалося, що вони в УНР мають обіг нарівні з кредитовими білетами. У разі невиконання постанови Генеральний секретаріат погрожував санкціями. Навіть уведення власної валюти не вплинуло на зростаючий попит на розмінні знаки.

Хоча в урядових колах фінансисти не раз порушували питання про шкідливість емітування місцевих бон, вони продовжували з'являтись у великій кількості в місцях, де паперово-грошовий «голод» знищував економік? фінансовий ринок. На нарадах Міністерства внутрішніх справ із представниками органів місцевого самоврядування неодноразово підкresлювалось: «бони можна легко підробляти... випуск бон принципово визнати небажаним». Але життя диктувало свої умови. Ось характерний приклад: одна із зазначених нарад відбулася 13 квітня 1918 р., а 29-го числа того ж місяця Міністерство фінансів дало згоду Харківському земському і міському самоврядуванню на виготовлення бон на 10 млн карбованців.

Харків, лютій 1917р-

Історія емітування місцевих грошей у Харкові дозволяє простежити процес проштоврення та його особливості.

Вигідне географічне положення міста, через яке пролягли основні торгові шляхи, сприяло його економічному і культурному підйому. Харків завжди йшов у авангарді всього нового: тут був відкритий один із перших у Російській імперії університетів, із будівництвом залізниці бурхливими темпами почали розвиватися промисловість, фінансово-кредитна система, торгівля.

Після Жовтневого озброєного перевороту в Петрограді місто опинилося в центрі перебігу найважливіших подій:

12 (25) грудня в Харкові на I Всеукраїнському з'їзді Рад Україна була проголошена Радянською республікою. З 1919 р. і до 1934 р. він був столицею Радянської України.

У грудні 1917 р. Раднарком своєю постановою дозволив випускати гроші на місцях, цим іскористалися багато організацій, підприємств, товариств і навіть приватних осіб. У Харкові близько 80 установ зайнялися випуском власних «грошей».

А всього з'явилося понад 400 різних номіналів грошових знаків.

«Гроші», що випускалися організаціями, підприємствами, товариствами, в основному мали обіг серед своїх членів, адже в них були свої магазини, їdalальні, майстерні, дитячі садки і т. д. Але деякі «гроші» використовувалися і в кількох організаціях або ж усіма жителями міста. Звичайно керівництво тієї або іншої організації домовлялося з емітентом про користування випущеними «грошима».

З 1922 по 1924 р. вийшов ряд декретів Раднаркому про апуляцію всіх раніше випущених державних грошей і грошових сурогатів. Частина з них зникла з обігу, але з'явилися нові. Так, облігації «Позики свободи», 3,6%-ві білети Державної скарбниці 1912 р. і деякі інші пройшли реєстрацію в Харківському обласному державному банку, акцептувалися штампами й печаткою і перебували в обігу як загальнообов'язкові.

Харків'янам довелося користуватися всіма видами загальнодержавних грошей Російської імперії, Тимчасового уряду, банкнотами УНР, Української Держави, Директорії, РСФРР, СРСР, а також денікінськими, донськими знаками, німецькими марками, австрійськими кронами, грошовими сурогатами, дозволеними урядом,талонами Торгсина, чеками Внешіосылторга і твердою валютою зарубіжних країн.

Виготовлялися «місцеві» гроші часто примітивним способом залежно від винахідливості та можливостей організацій, на різних сортах паперу, різного формату, друкувалися на машинці, писалися від руки, тиражувалися на розмножувальній техніці або штампувалися.

Дякі організації Харкова використовували різні бланки, раніше випущені цінні папери (підкріплення до грошей): позикові листи ПОЮРа, 6%-ві облігації виграшної позики, бони для оплати комунальних послуг, картки «червона зірка» для військторту, жетони оплати праці, купони і талони — все це іноді з акцептами міста.

У розділ частково включено грошові (платіжні) документи, випущені в обіг (частіше одноразові, для внутрішніх потреб) підприємствами, організаціями, науково-дослідними інститутами, пізніше — малими підприємствами, усіма харківськими школами в період грошової кризи 1989—1992 рр. Цікаво, що грошотворення не припиняється й сьогодні, про що свідчать, наприклад, талони на харчування, які отримують співробітники промислових та інших підприємств.

У поданій колекції харківських місцевих та приватних бон назви емітентів і грошових одиниць наводяться мовою оригіналу.

Визначити рідкість бон дуже складно через те, що їх кількість точно невідома і розкид по приватних колекціях дуже великий.

ХАРКІВСЬКЕ ГУБЕРНСЬКЕ ЗЕМСТВО

(листопад 1865 р. — січень 1920 р.)

Для покращання грошового стану в губернії Харківське земство в 1918 р. вирішило випустити свої бони.

Питання розглядалося в різних інстанціях, навіть друкарні почали їх друкувати, але у зв'язку з бюрократичною тяганиною різних урядових установ, зміною властей, а потім і ліквідацією самого земства бони не були випущені в обіг.

Повністю земські гроші не були знищенні, частина з них потрапила до колекціонерів і в основному збереглася у відмінному стані.

В обіг мали надійти такі купюри: 1 руб./круб (коричневого кольору), 3 руб./круб (болотяного кольору), 5 руб./круб (голубого кольору), 5 руб./круб (коричневого кольору), 10 руб./круб, 25 руб./круб.

Примітка: рубель і карбованець через дріб означає, що на лицевому боці бони надруковано слово «рублів», а на зворотному — «карбованців».

Будинок Губернського земства на Сумській вулиці, 1900 р.

Вулиця Карла Лібкнехта, 1930-ті рр.

Бони друкувалися на щільному папері та були добре оформлені. Розмір їх — 106x67 мм. Текст і малюнок однакові, але різне їх розфарбування.

3 руб./крб (аверс коричневий)

5 руб./крб (текст аверсу без фону)

Мало бути випущено купюр: 1 крб — на суму 1 млн рублів, 3 крб — па 3 млн рублів, 5 крб — на 2 млн рублів, 10 крб — на 1 млн рублів, 25 крб — на 1 млн рублів.

ОЩАДНО-ПОЗИЧКОВЕ ТОВАРИСТВО «АВТОКРЕДИТ»

19 грудня 1917 р. до реєстру кооперативних товариств Харківського окружного суду за № 84 внесено «Ощадно-позичкове товариство "Автокредит"» і затверджено його статут. У ньому були визначені такі завдання: покращання матеріального і духовного добробуту своїх членів, постачання їх грошовими коштами шляхом кредитування, організація посередництва на користь своїх членів, задоволення їх господарських потреб, створення підприємств господарського і культурно-освітнього напрямків.

До кінця січня 1918 р. товариство стало до роботи.

У зв'язку з грошовим «голодом» у середині 1918 р. «Автокредит» почав друкувати свої «гроші». Вони отримали називу «чеки».

У серпні 1919 р. чеки були випущені в обіг. Багато харківських організацій ними користувалися. Для того щоб відрізняти свої гроші, організації акцептували їх власними печатками, штампами і просто різними падпечатками, наприклад власне «Автокредит» з монограмою — Ж, правління «Автокредиту».

В обігу були і бланки.

Чеки були випущені таких номіналів: 1 руб. (коричневого кольору), 3 руб. (зеленого кольору), 5 руб. (синього кольору), 10 руб. (червоного кольору), 25 руб. (перехід зеленого в червоний, в обігу не були, тільки бл.). Друкувалися вони на щільному папері, односторонні, розміром 134x82 мм. Текст і шрифт на всіх номіналах однотипні.

Випускалися чековими книжками по 50 шт.

В обігу ходили поштучно з печатками, штампами, підписами керівників підприємств і організацій, номерами рахунків, у різних варіантах. Гасилися чеки трикутним зрізом.

Чеки користувалися довір'ям у мешканців Харкова і перебували в обігу до осені 1919 р.

ТОВАРИСТВО СПОЖИВАЧІВ «ХАРКІВСЬКИЙ ВЗАЄМОКРЕДИТ»

У 1866 р. у Харкові було відкрито перше товариство взаємного кредиту, а напередодні Жовтневої революції налічувалося вже п'ять кредитних установ.

У травні 1918 р. сформувалося товариство споживачів «Харківський взаємокредит». йноді його просто називали «Взаємокредит». Воно складалось із заможних людей міста.

Товариство приймало внески і векселі, виконувало доручення щодо купівлі й продаж товарів, позичало гроши і видавало перекази.

«Харківський взаємокредит» проіснував до 1923 р., поки його не поглинуло ХСТ.

У 1918 р. воно випустило «гроші» для своїх членів — касові ордери. Вони друкувалися на кольоровому папері поліпшеної якості, односторонні, текст чорний, їхній розмір: 114x82 мм. В обігу були закінчені та бланки. На закінчених на аверсі ставилася кругла печатка товариства діаметром 34 мм і стояли два підписи від руки.

В обігу касові ордери були недовго. Номінали б/р: 50 коп. (жовтий), 1 крб (папір темно-сірий), 2 крб (бл.), 3 крб (світло-сірого кольору), 3 крб (зелений, бл.), 4 крб (рожевий, бл.), 5 крб (папір фіолетовий/бузковий), 10 крб.

ПЕРШИЙ НАГРНІЙ КООПЕРАТИВ

Центральна частина Харкова — вулиці Пушкінська, Сумська, Римарська, Миколаївська площа (нині пл. Конституції) — називалася Нагірним районом. Тут 20 лютого 1918 р. і утворився Перший нагірний кооператив (спочатку — Нагірний кооператив). Йому належали миловарний завод «Господарник», сільгосп, шевська майстерня, лабораторія поживних речовин «Здоров'я» (молочна продукція), три магазини, кафе-ідалня «Кристал».

У 1918 р. кооператив для своїх потреб випустив гроші, які не мали назви. Ними користувалася більшість громадян міста.

Миколаївська площа, 1905р.

В обігу були закінчені та бланки.

1918 р.: 1 крб (бл.), 3 крб (бл.), 5 крб.

ХСТ, яке виникло в 1920 р., «поглинуло» Перший нагірний кооператив, і він припинив своє існування.

Розмір бон 65x37 мм. Двосторонні.

ТОВАРИСТВО СПОЖИВАЧІВ І КРЕДИТНЕ ТОВАРИСТВО «ДІЯЧ»

З 1916 р. у Харкові існувало фабричне виробництво «Діяч», але у зв'язку з революційними подіями воно спочатку було закрите, а потім у середині 1918 р. відродилося як товариство споживачів із тією ж назвою. До нього увійшла 8-ма продовольча ділянка.

«Діяч» мав розподільники і майстерню з пошиття одягу.

У 1919 р. товариство випустило свої «гроші» — бони: 5 крб, 10 крб. В обігу були і бланки.

До кінця 1919 Р- через неплатоспроможність і слабку діяльність товариство споживачів «Діяч» припинило своє існування.

КООПЕРАТИВ СЛУЖБОВЦІВ ХАРКІВСЬКОГО МІСЬКОГО СУСПІЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

У вересні 1916 р. у Харкові сформувалося Товариство споживачів службовців Харківського міського суспільного управління. Воно було створене для забезпечення своїх членів товарами за можливо дешевою ціною, а також отримання допомоги з прибутків товариства.

У своєму первинному вигляді зберігалося до 1918 р., а в червні 1918 р. змінило назву — Кооператив міських службовців. У 1920 р. воно увійшло в ХСТ.

У квітні 1919 р. міськфінвідділ дозволив кооперативу випустити свої гроші, вони отримали назву — «розписки». Друкувалися на білому папері, були зброшуваними в книжки, зліва — перфорація /уія відриву, на корінці — малюнок. Розмір їх — 103x70 мм. На аверсі — кругла печатка діаметром 32 мм і підпись чорнилом від руки.

Номінали: 1 руб., 2 руб., 2 руб. (бл.), 3 руб., 10 руб.

КООПЕРАТИВ «НАРОДНА СВОЯ ПРАЦЯ» І «НАРОДНИЙ КООПЕРАТИВ»

17 квітня 1918 р. почав діяти робочий кооператив під назвою «Народна своя праця». Він об'єднував взуттєвиків, шкіряників, галантейників і мануфактурників. Метою кооперативу була боротьба зі спекуляцією, безробіттям у дрібних галузях виробництва, з дорожнечею. Передбачалося, що для своїх членів у його майстернях роботи проводитимуться на 50 % дешевше, ніж по місту в цілому, але цього не сталося. Кооператив відкривав магазини, розподільники і взуттєво-кравецьку майстерню.

Для членів кооперативу були випущені членські книжки, розподільні картки, а також «гроші» — розмінні квитанції. У 1919 Р- номіналом 50 коп.

У березні 1919 р. організацію було перетворено у «Народний кооператив», який випустив свої гроші — тимчасові квитанції. Вони друкувалися на тонкому папері різних кольорів, були односторонні. Розмір їх — 110x82 мм, з печаткою кооперативу на лицьовому боці діаметром 30 мм та тризначним номером.

1919 р.: 50 коп. (папір блідо-рожевий), 1 крб (бл.), 3 крб (бл.), 5 крб (бл., папір сірий), 10 крб (папір яскраво-рожевий).

У 1922 р. «Народний кооператив» увійшов у ХСТ.

ТОВАРИСТВО СПОЖИВАЧІВ «ПРОДОВОЛЬСТВО»

25 лютого 1918 р. почало працювати нове загальноміське товариство споживачів «Продовольство», що відкрило свій продовольчо-мануфактурний магазин на Миколаївській площі (нині пл. Конституції).

У ТС «Продовольство» увійшли в основному заможні громадяни. Майже все, що було у ТС, доставлялося їм безпосередньо додому.

Із перемінним успіхом «Продовольство» працювало до 1921 р.

До кінця 1918 р. товариство випустило свої «гроші». їхній розмір — 147x70 мм. В обігу були і незакінчені. Номінали: 1 крб, 1 крб (бл.), 3 крб, 3 крб (бл.), 5 крб (папір синій з муаром).

ТОВАРИСТВО СПОЖИВАЧІВ «БОРОТЬБА»

Наприкінці 1918 р. у Харкові відкрився кооператив службовців Міської суспільної управи «Боротьба». Це був кооператив профспілки працівників наливної промисловості. Пізніше він називався Товариством споживачів.

Основним завданням «Боротьби» було забезпечення своїх членів продуктами харчування і паливом.

У 1919 р. товариство випустило «гроші», які не мали назви. Друкувалися вони на тонкому кольоровому папері, текст і малюнок чорного кольору, підписи від руки фіолетовим чорнилом, номери з трьох цифр. На лицьовому боці — кругла печатка діаметром 33 мм із текстом у центрі «Боротьба» і по колу «Товариство споживачів». Розмір грошей — 133x88 мм.

Товариство споживачів «Боротьба» проіснувало до 1922 р.

Номінали: 1 крб (папір білий), 3 крб (папір сірий), 5 крб (папір сірувато-фіолетовий).

ОБЛАСНЕ ТОВАРИСТВО САДОВОДІВ ГОРДНИКІВ

На початку 1918 р. при Харківському сільськогосподарському товаристві організовується Обласне товариство садоводів і городників, яке до кі 11 ця квіті ія вже почало діяти. Його членами були професори Ново-Олександрівського сільськогосподарського інституту, агрономи Харківської губернії і повітових земств. Товариство проіснувало до 1923 р., часто змінюючи свою назву.

Наприкінці 1918 р. товариство випустило свої гроші, вони не мали назви. В обігу були бланки. Номінали б/р: 1 крб, 3 крб, 5 крб, 10 крб.

Катеринославська вулиця

Площа Рози Люксембург, 1920-ти рр.

ЕКОНОМІЧНЕ І КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ ТОВАРИСТВО ПРАЦІВНИКІВ КООПЕРАТИВІВ м. ХАРКОВА

Кооперативний рух, що розвернувся в країні, охопив усі сторони життя. Не були забутими і питання культурного розвитку членів кооперативів.

Так, на початку 1919 р. було сформоване Економічне і культурно-освітнє товариство працівників кооперативів м. Харкова. У цьому ж році воно випустило «гроші», які не мали назви. Розмір грошей — 65x50 мм.

Номінали б/р: 1 крб (бл.), 3 крб (бл.), 10 крб (бл.).

ПАРОВОЗОБУДІВНИЙ ЗАВОД І МЕХАНІЧНЕ ТОВАРИСТВО

Харківський паровозоремонтний завод (ХПЗ) заснований у 1895 р. Спочатку він проводив ремонт паровозів, а потім став їх випускати.

Це було найбільше підприємство міста, його продукція поставлялася в багато регіонів Росії. Сьогодні це ВО «Завод імені В. О. Малишева».

У зв'язку з революційними подіями в країні відчувався грошовий «голод», особливо в дрібній валюті. Тому адміністрація ХПЗ звернулася в Міську управу за дозволом випустити свої «гроші».

Завод домовився з деякими організаціями міста про прийом цих «грошей» у магазинах.

Наприкінці липня 1918 р. «гроші» отримали свій обіг у місті, що певною мірою зменшило грошову напругу на заводі.

Гроші називалися «бони». Номінали 1918 р.: 1 крб, 3 крб (аверс зелений), 5 крб.

Бони друкувалися на простому папері, були односторонні, аверс кольоровий, реверс білий. Розмір — 110x74 мм.

Було випущено близько 1 000 шт. бон кожного номіналу.

До 1921 р. ціни на продукти і предмети споживання набагато зросли, з'явилися державні гроші крупних номіналів і потреба в дрібних номіналах відпала. До початку наступного року бони ХПЗ зникли з обігу.

МІЖМІСЬКЕ ТЕЛЕФОННЕ СПОЛУЧЕННЯ «ХАРКІВ - КАТЕРИНОСЛАВ - БАХМУТ»

З появою телефонного зв'язку в Росії Харків одним із перших міст було телефонізовано, оскільки він розташовувався на шляху телефонного зв'язку між Москвою і півднем Росії.

Поштово-телеграфне відомство з'явилося в місті задовго до Жовтневої революції. Уже в 1917 р. існував телефонний зв'язок «Харків — Катеринослав — Бахмут», але пізніше він був порушений.

У 1920 р. у Харкові було створено Акціонерне товариство «Телефон» (Південна лінія: «Харків — Катеринослав — Бахмут»). Управління нею здійснювалося з Москви.

Управлінням Південної лінії «Харків — Катеринослав — Бахмут» були випущені «гроші» — бони, які друкувалися на напівкартоні, були односторонні, з печаткою на зворотному боці діаметром 35 мм, номінал вписувався від руки: б/р 35 коп., 10 крб (бл.).

КОНДИТЕРСЬКА А. Х. ДІРБЕРГА

З початку 1900-х років А. Х. Дірберг був домовласником і господарем кондитерської і кафе в центрі Харкова, які проіснували до кінця 1920 р., поки не були націоналізовані.

Його заклади називалися то кондитерський магазин, то кафе, то їdalня — залежно від того, яка влада на той час була в місті. Кондитерська розташовувалася на вулиці Московській, 7 (нині Московський проспект).

У 1918 р. для кондитерської були випущені гроші — бони, правда, вони не мали широкого розповсюдження, тому зараз є колекційною рідкістю.

Бони були добре виконані, на поліпшенному папері, друкарським способом. Односторонні, розмір — 132x87 мм, печатка діаметром 26 мм. На них було поставлено термін «До 1 липня 1919 року». Номінали: 3 руб. (папір сірий), 5 руб.

ТОРГОВИЙ БУДИНОК «М. О. ЖЕВЕРЖЕЄВІ СИН»

Наприкінці XIX ст. у Харкові відкрився Торговий будинок «М. О. Жевержеєв і син», що належав багатому купецькому роду. У нього були власні сади в Криму, оцтовий завод, ковбасна і кондитерська фабрики, холодильник, декілька складів і більше 20 торговельних точок у всіх районах міста.

До встановлення радянської влади Микола Олексійович Жевержеєв — купець 2-ї гільдії — був почесним громадянином Харкова, а його син Сергій Миколайович — членом Опікунської ради і почесним старшиною Комерційного клубу.

У 1919 р. на деякий час Торговий будинок припиняє операції, але потім із дозволу Раднаркому відновлює свою діяльність. Тільки 5 січня 1920 р. за рішенням Міськради фірма була передана в держсектор, тобто націоналізована. До березня всі розрахунки зі співробітниками Торгового будинку і передача його установ були закінчені.

У 1918 р. Торговим будинком були випущені «гроші» для обігу в своїх установах, які називалися бонами. Але ними користувалися при купівлі-продажу в продлавках ХПЗ, 31-ї продділянки «Працівник» і в більшості лавок Благовіщенського і Кінного базарів.

«Гроші» друкувалися на тонкому папері, були з килимом, односторонні, розміром 138x85 мм, з овальною печаткою (4127 мм) Торгового будинку.

«Гостинний двір»

1919 р. 50 коп. (килим коричневого кольору).

1920 р. 50 коп., 1 крб (килим коричневий), 3 крб, 3 крб (бл., килим голубий), 5 крб, 10 крб, 10 крб (бл.).

Після націоналізації фірми бони припинили своє існування.

ТРУДОВЕ ТОВАРИСТВО «ВЕРСАЛЬ» І ГОТЕЛЬ «РОСІЯ»

Один із найбагатших і почесних громадян Харкова К. А. Щоголев був власником кількох будинків у місті, у тому числі й фешенебельних готелів «Версаль» і «Росія».

Готель «Версаль» був розташований на вул. Конторській, 1 (нині вул. Червоно-жовтнева). У готелю в Сокільниках був філіал із нічним рестораном. З 1920 р. господарем готелю став Комунгост. При готелі існувало трудове товариство, яке для своїх по'реб випустило «гроші» під назвою «бони». Вони були надруковані на сіруму щільному папері, односторонні, з овальною печаткою, розміром 43x21 мм. Номінал — 1 крб.

Готель «Росія», що функціонував у 1910—1920 рр., розташовувався на вулиці Катеринославській, 4 (нині готель «Спартак»). У 1918 р. для внутрішніх розрахунків адміністрацією були випущені примітивні рукописні «гроші», які не мали назви. Вони виготовлялися на простому папері, на них ставилася печатка готелю.

Був випущений тільки один номінал — 5 крб.

КОМЕРЦІЙНИЙ КЛУБ

Комерційний клуб у Харкові було відкрито на початку століття для відпочинку привілейованої частини суспільства. Його відвідували «батьки міста». Тут були зали для балів, іїрові кімнати, кафе, більярдна. Поряд розкинувся сад-парк, де розташувався оперний театр. У 1918 р. це був театр Аскаріна, нині тут Харківська філармонія.

У 1918—1919 рр. у зв'язку з тяжким становищем на фінансовому ринку для сплати за відвідини Комерційного клубу були випущені клубні «гроші» — марки. Номінали б/р: 2 крб (бл.), 5 крб.

ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР М. М. СИНЕЛЬНИКОВА

Драматичний театр у Харкові було побудовано 1841 р. За часів свого існування він кілька разів перебудовувався і мав різні назви. Тепер це Харківський державний академічний український драматичний театр імені Т. Г. Шевченка.

Комерційний клубна Римарській вулиці, 1910-ті рр.

Драматичний театр М.М. Синельникова (1922—1925 pp.)

Народний артист УРСР М. М. Синельников народився в 1855 р. у м. Харкові і ще за молодих років співав у хорі театру, а згодом став керівником його трупи. З 1918 р. театр називався Драматичним театром М. М. Синельникова. У лютому 1919 р., коли Харків зайняли денкінці, режисер покинув місто.

З 1922 по 1925 р. М. М. Синельников знову керує театром, і він, як і раніше, носить його ім'я.

У період 1918—1919 рр. при театрі існувала контора, яка друкувала і продавала абонементи, квитки, купони. У цей час вона випустила гроші для своїх співробітників. Вони не мали назви. Номінали б/р: 50 коп., 1 крб, 3 крб, 5 крб, 10 крб.

КІНОТЕАТР «АМПІР» М. І. ПОРОШИНА

З 1913 р. у Харкові працював фешенебельний салон-синематограф «Ампір», господарем якого був Харитонов. У середині 1918 р. кінотеатр придбав М. І. Порошин. Новий власник «Ампіру» випустив гроші під назвою «чеки» номіналами б/р: 1 крб, 3 крб, 5 крб, 10 крб.

ТОВАРИСТВО СПОЖИВАЧІВ СЛУЖБОВЦІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

На початку 1916 р. у Харкові почало формуватися товариство споживачів службовців вищих навчальних закладів, а 16 червня 1916 р. затверджено його статут. Організувалося воно при Харківському університеті.

Товариство було створено для захисту прав викладачів, покращання їх становища, більш оперативного вирішення всіх питань великого загону найосвіченішої частини харківського населення, а також для боротьби з дорожнечею на споживчому ринку.

Головою товариства обрано професора Ветеринарного інституту І.І. Гордзяловського.

У 1918 р. товариство випустило гроші під назвою «купони» номіналами: 1 крб (бл.), 3 крб, 5 крб, 10 крб.

ЗАГАЛЬНОСТУДЕНТСЬКИЙ КООПЕРАТИВ

Відомий історик Д. І. Багалій назвав університетський Харків «столицею полуденного краю Росії». Це здавна студентське місто, в якому працювали декілька великих

навчальних закладів. Для зміцнення і покращання умов життя студенти часто вирішували свої питання, об'єднувшись.

Наприкінці 1918 р. було створено «Кооператив студентів», у подальшому — «Перший кооператив старих студентів». Після введення Радпаргоспом Декрету про загальностудентські кооперативи у квітні 1921 р. почалася робота в керівних студентських організаціях зі створення загальностудентського кооперативу у вищих навчальних закладах Харкова.

11 липня того ж року відбулися загальні збори членів кооперативів, де були розглянуті організаційні питання і обрано правління загальностудентського кооперативу. Кооператив узяв в оренду чотири млинини, були відкриті шевська і кравецовська майстерні, комісійний магазин та їдалня. Кооперативу надавало допомогу ХСТ.

Створення кооперативу було доброю підмогою для харківського студентства.

Ще наприкінці 1919 р. Загальностудентський кооператив випустив гроші під назвою «бони», які видавалися всім студентам міста. Бони були односторонні і друкувалися на тонкому білому папері. На їх лицьовому боці ставилася печатка діаметром 33 мм.

Номінали: 1 крб, 3 крб (бл.), 5 крб, 10 крб (бл.).

ХАРКІВСЬКИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Харківський технологічний інститут — перший вищий технічний навчальний заклад в Україні — було відкрито 15 вересня 1885 р. Сьогодні це Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут».

У різні періоди в інституті працювали від трьохсот до більш ніж тисячі співробітників. Для покращання умов праці й побуту вони часто об'єднувалися в громадські організації при відділеннях і факультетах. Створювалися і студентські кооперативи. Деякі з цих організацій випускали свої «гроші», на які можна було придбати необхідні продукти харчування і товари, тоді як в місті відчуvalася велика їх нестача.

Так, у 1919 р. в інституті діяв «Студентський кооператив», що мав власні гроші-ордери в касу. На них зазначалося, що вони є дійсними до 1 квітня 1920 р. Ордери друкувалися на грубому щільному папері, різних кольорів, були односторонні, шрифт чорний, текст однотипний для всіх номіналів. їх розмір — 130x90 мм. На ордерах

Головний корпус Технологічного інституту

указувалися тризначні номери, стояли підписи членів правління. Печатка на аверсі діаметром 33 мм із текстом у центрі: «Студентський кооператив» і по колу: «При Харківському технологічному інституті».

Номінали б/р: 1 крб (сірого кольору), 1 крб (бл.), 3 крб (фіолетово-рожевого кольору), 5 крб (сірого кольору), 5 крб (бл.).

У січні 1923 р. для виявлення потреб і допомоги професійно організованому студентству в стінах вищого навчального закладу було створене Виконбюро профосередків економічного відділення. У 1923 р. ним були випущені «гроші» — чеки, які друкувалися на простому папері літографським способом. Чеки були трьох кольорів, односторонні, розміром 95x59 мм, на них указувався рік випуску. В обігу знаходилися тільки чеки з номером.

ЛАВКА БУДИНКУ ПРОЛЕТАРСЬКОГО СТУДЕНТСТВА імені ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

У 1922 р. у будівлі колишнього Інституту шляхетних дівчат відкрився Будинок Пролетарського Студентства.

У ньому розташуваніся культурно-побутовий і освітній центри, гуртожиток. У Будинку були: лікарня, лазня, слюсарна, столярна і кравецька майстерні, лавка-буфет, бібліотека. Тут працювали марксистські гуртки, проводилися різні політичні заходи: кампанії щодо направлення молоді на сільськогосподарські роботи, допомога безпритульним дітям, День матері-пролстарки та інші. Гуртожиток приймав до семисот студентів. Займався Будинком Наркомпрос.

Наприкінці 1922 — у 1923 р. лавка Будинку Пролетарського Студентства випустила для своїх студентів «гроші» — бони, в обігу були тільки бланки. Номінали: 1922 р. 100 крб, 500 крб; 1923 р-10 крб.

АПТЕКА ЩАВІНСЬКОГО

Станіслав Блажеєвич Щавінський ще з дореволюційного часу був відомим у Харкові провізором. У 1916 р. він був дійсним членом піклування про бідних при міській Олександрівській лікарні. Провізори — сімейна спеціальність Щавінських. Вони мали дві аптеки на вулицях Сумській, 6 і Катеринославській, 30 (нині Полтавський

Інститут шляхетних дівчат

шлях) і аптечний магазин у місці перетину вулиць Рибної і Московської (нині вул. Кооперативна і проспект Московський).

Наприкінці 1918 р. для співробітників і частини постійних клієнтів в аптеках були введені свої «гроші». Вони друкувалися на тонкому папері, були односторонні, розміром 122x87 мм. Номінали б/р: 1 крб, 3 крб (бл., папір сірувато-зелений), 5 крб (бл., папір темно-сірий), 4 крб.

У середині 1920 р. аптеки Щавінських переходятять у НКЗдрав, і тоді ж було анульовано їхні аптечні «гроші».

ФАБРИЧНО-ТОРГОВЕ ТОВАРИСТВО «ПІЄНА»

У Харкові було багато промислових підприємств, на яких створювалися різні фабрично-торгові товариства, товариства взаємного кредиту, кооперативи, що проіснували до 1924 р. Одне з них — Фабрично-торгове товариство «Гігіена», яке в 1918 р. випустило свої «гроші» — бони.

Бони друкувалися на сіром папері, були односторонні, текст і малюнок — чорні, їхній розмір — 113x75 мм.

До 1 січня 1919 р. в обігу були закінчені та бланки: 1 руб., 5 руб. (бл.), 10 руб.

ЄВРЕЙСЬКЕ ТОВАРИСТВО «САМОДІЯЛЬНІСТЬ»

Шостого вересня 1916 р. губернатором міста був затверджений статут Харківського єврейського товариства «Самодіяльність», але тільки в січні 1917 р., вирішивши всії свої організаційні питання, воно почало працювати.

Згідно зі статутом, до нього могли вступати трудащі всіх національностей, які не експлуатують чужої праці. Воно перетворюється на робочий кооператив, якому належать промислові майстерні, ковбасна фабрика, декілька магазинів і лавок, дитячий садок, дитячі майданчики, клуб єврейської молоді і дитячий клуб, російське ремісниче училище і бібліотека.

Товариство мало мету забезпечення своїх членів речами широкого вжитку за по-мірними ринковими цінами, допомогу в організації виробництва (згідно з релігійною традицією), організацію культурно-освітньої роботи.

У квітні 1919 р. Харківський губфінвідділ СТ «Самодіяльність» дозволив випустити бони на суму 30 000 крб, що і було зроблено. Вони отримали назву «купони» і були віддруковані на добром папері, односторонні, з текстом єврейською і російською мовами. Їхній розмір — 100x85 мм.

В обігу були закінчені та бланки.

1-й випуск — цифри номіналу крупні, б/р: 1 крб, 3 крб, 5 крб, 50 кой.

2-й випуск — цифри номіналу дрібніші, б/р 50 коп., 1 крб (бл.), 3 крб (бл.), 5 крб.

На розі Московської та Рибної вулиць

Товарна біржа, 1925—1929 pp.

ТОВАРИСТВО СПОЖИВАЧІВ «КАЛКОЛО»

Друге в Харкові єврейське товариство споживачів «Калколо» («Харчування») утворилося 28 травня 1918 р. і було занесене до реєстру кооперативних товариств за № 164 відповідно до постанови Харківського окружного суду.

Товариство ставило за мету: забезпечення своїх членів сировиною для виробництва, предметами першої необхідності; покращання їх добробуту і підвищення культурного рівня; продаж товарів своїм членам у кредит; прийом на зберігання внесків.

Членами товариства були купці, підприємці, дрібні торговці, ремісники, особи вільних професій та інтелігенція. У 1919 р. «Калколо» налічувало понад 500 чоловік. Воно мало: 4 магазини, розподільніки, їdalnju i klub.

Наприкінці 1918 р. для внутрішнього користування товариство здійснило два випуски грошових знаків, що отримали назву «купони».

Купони віддруковані друкарським способом на папері поліпшеної якості. Текст російською і єврейською мовами. Їхній розмір — 100x75 мм. На аверсі проставлялася печатка діаметром 28 мм єврейською мовою (зустрічається і печатка російською).

Перший випуск — червоні, б/р: 1 крб, 2 крб.

Другий випуск — різних кольорів, б/р: 1 крб, 3 крб, 5 крб.

У квітні 1920 р. Товариство споживачів «Калколо» припинило своє існування.

УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ВУЦВК

Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК) був верховним органом влади УРСР і працював у період між з'їздами Рад.

Коло питань, вирішуваних ВУЦВК, постійно розширялося. До кінця 1922 р. постало необхідність створити особливі управління при ВУЦВК з керівництва допоміжними підприємствами, які до нього входять.

У 1923 р. у безпосередній підлегlosti ВУЦВК були: кондитерська фабрика, друкарня, автобаза, автомайстерні, пральня, їdalnju, фотографія, готелі та деякі інші підприємства.

У штаті ВУЦВК працювало до 400 чоловік.

Для того щоб забезпечувати своїх співробітників нормованими продуктами і кращим харчуванням в юрідичних, а також для спрощення внутрішніх розрахунків у твердій валюти, в кінці 1923 р. Управлінням ВУЦВК були випущені «гроші», що називалися «розрахунковими бонами». Спочатку вони використовувалися тільки всередині підприємств ВУЦВК, але потім стали популярними й за їх межами. Проте незабаром потреба в цих бонах відпала, зважаючи на введення в СРСР в достатній кількості твердої валюти, і в лютому 1924 р. вони були вилучені з обігу.

Бони друкувалися на темно-зеленому (світло-сірому) папері з водяними знаками — трикутник зувігнутих усередину сторін із зрізаними краями. Розмір — 75x55 мм. Текст на аверсі сірувато-синій, на реверсі тільки цифри номіналу світло-коричневого (рожевого) кольору і печатка діаметром 38 мм з гербом СРСР у центрі та текстом по колу: «Управління допоміжними підприємствами ВУЦВК».

Номери від руки. Чорнила червоні, фіолетові.

Емісія бон була невеликою, наприклад: 25 крб — 104 шт., 50 крб — 96 шт.

Через нетривалий час обігу бони майже всі збереглися в добром стані.

1923 р.: 5,10,25 і 50 коп.; 1,3,5,10,25 і 50 крб.

У перших числах січня 1924 р. у деяких магазинах ВУЦВК на сплату за товари приймалися облігації 6%-ї золотої позики нештемпельової.

ЗАВОД «ЕЛЕКТРОСИЛА» № 1

Російсько-балтійський електромеханічний завод був заснований в 1888 р. у Ризі. Потім він перетворився на німецьке акціонерне товариство «ВЗК» (Всеобщая электрическая компания).

У зв'язку із загрозою німецької окупації Риги в 1915 р. завод був переведений до Харкова. З грудня 1919 р. він називався «Електросила» № 1, з 1925 р. — ДЕЗ (Державний електромеханічний завод), а з 1935 р. — ХЕМЗ (Харківський електромеханічний завод).

Завод був одним із найбільших підприємств міста. Уже в 1922 р. на ньому працювали понад 1 000 чоловік.

З 1923 до 1924 р. завод «Електросила» № 1 випускав «гроші» дрібних номіналів, яких не вистачало. Вони називалися «бони», друкувалися на тонкому світло-сірому картоні розміром 70x55 мм. Шрифт чорний, текст на бонах різних номіналів різний. Підписи від руки, печатка заводу діаметром 36 мм. Підписи безпосередньо на боні чорним і фіолетовим олівцями і відомості щодо реєстрації великою «галочкою» прямо по середині.

Основні атрибути бони — на аверсі, а на реверсі — табличка для відміток про обсяг виконаної роботи і час знаходження на підприємстві.

Таблиці є заповнені і незаповнені, а також є перевернуті і пеперевернуті. Зустрічаються і бланки.

Закінчені номіналами 5,15,20 і 50 коп.; б/р: 1,3,5 і 5 крб (друк червоний), 10 крб.

Бланки номіналами 5,10,15,20 і 50 коп.; б/р: 1,3,5 і 10 крб.

ЗАКРИТИЙ КООПЕРАТИВ СПІВРОБІТНИКІВ І ВІЙСЬК ДПУУСР

Будучи столицею, Харків мав усі органи управління республікою, одним з них була ВУНК — Всеукраїнська Надзвичайна Комісія по боротьбі з контрреволюцією (з березня 1922 р. — Держполітутравління України і Криму).

У серпні 1921 р. у Харкові було створено Споживче об'єднання співробітників ВУНК «Кооператив № 63». Через рік він був перейменований у «Військкооп № 4 ДПУ». Це був закритий кооператив, його установи знаходилися всередині військових частин і обслуговували тільки своїх співробітників.

«Військкооп» належали магазини, розподільні пункти, чайні та хлібопекарня.

Ці установи створювалися в основному в тих частинах, де налічувалося понад 200 чоловік.

Лопанська набережна, 1900 р.

Перед «Військоопом» стояло таке завдання: покращання матеріального стану червоноармійців, командирів і політскладу.

До кінця 1922 р. усі 75 «військоопів» почали об'єднуватися ВУКоспілкою.

Наприкінці 1923 — на початку 1924 р. кооперативом ДПУ були випущені для своїх членів «гроші» — контрольні талони. Вони друкувалися на тонкому білому вощеному папері. В обігу були тільки бланки. Номінали б/р: 15 коп., 20 коп., 50 коп. (зелена, 68x50 мм), 1 руб. (сіра, 95x50 мм), 3 руб. (малюнок зелений), 5 руб., 10 руб., 25 руб., 50 руб.

КООПЕРАТИВНЕ ОБ'ЄДНАННЯ НАРКОМПРОДУ (НКП)

Для виконання заходів щодо забезпечення України продовольством у кінці 1918 р. у Харкові як столиці був сформований Комісаріат з продовольства, що входив у Раду Народних Комісарів. Він розміщувався у одному з найкрасивіших будівель міста — колишньому Купецькому банку.

При Комісаріаті в 1921 — 1924 рр. діяли кооперативне об'єднання співробітників НКП і Об'єднане кооперативне об'єднання (ОКО) співробітників Наркомпроду Губернського продовольчого комітету.

Перше на початку 1923 р- випустило свої «гроші» — розрахункові знаки. Вони були вельми примітивними, виготовлялися на друкарській машинці, па простому тонкому білому або жовтому папері, тиражувалися через синій (темно-коричневий) копіювальний папір. Номер і підписи поставлені вручну, номер тризначний, цифри номіналу надруковані й написані прописом — усе чорним чорнилом. Відрізалися вони від аркуша неакуратно (лінії відрізу нерівні). Розмір — 69x84 мм. На звороті тільки кругла коричнева печатка діаметром 44 мм із текстом у центрі: «Кооперативне Об'єднання Співробітників НАРКОМПРОДУ» і по колу: «Народний Комісаріат з продовольства». Номінали б/р: 100 000 крб, 250 000 крб, 500 000 крб, 1 000 000 крб, 2 750 000 крб.

У 1923 Р-ОКО спільно з Первим райробкоопом випустило свої «гроші» — бони. Спосіб їх виготовлення і папір були аналогічні попереднім, але розмножувалися вони через чорний копіювальний папір. Організації, які випускали гроші, надруковані в скороченні: «О.К.О. сотр. НКП ГПКиПР». Бони мали дві круглі печатки на аверсі діаметром 44 (42) мм, печатку⁷ Наркомпроду і на реверсі печатку діаметром 34 мм із текстом у центрі: «Перший Райробкооп» і по колу: «Харків. Первий Районний Робочий Кооператив». Підписи від руки — фіолетовим чорнилом, печатка фіолетова. Бони односторонні, розміром 115x79 мм, обрізалися (відривалися) неакуратно. Номінали б/р: 5 крб, 10 крб, 30 крб, 60 крб.

Наркомпрод був ліквідований у червні 1924 р.

ПЕРШИЙ РАЙРОБКООП

На початку 1920-х рр. у різних районах Харкова стали формуватися робочі кооперативи. У 1921 р. місто було розділено вже на 12 продовольчих ділянок (раніше їх було 42), де і створювалися робкоопи.

У травні 1923 р. у центральній частині міста утворився Перший райробкооп. Він мав взуттєву фабрику, їдальню, універсальний бакалійно-гастрономічний, господарський і меблевий магазини.

У середині 1923 р. кооператив випустив «гроші» — бони. Вони були примітивними, виготовлялися на друкарській машинці, тиражувалися через фіолетову копірку. Розмір їх — 100x42 мм. Підписи від руки: члена правління (чорним) і бухгалтера (синім чорнилом). Односторонні. Печатка на лицьовому боці кругла фіолетова діаметром 34 мм із текстом у центрі в два рядки: «Перший Райробкооп» і по колу: «Харків. Первий Районний Робочий Кооператив». Номінали б/р: 10 руб., 100 руб., 250 руб., 1000 руб.

У 1924 р. Перший райробкооп влився в ХЦРК і припинив своє існування, було анулювано і його «гроші».

УКРАЇНСЬКЕ ЦЕНТРАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ З ПОСТАЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ТРАНСПОРТУ (УЦУПТРАН)

Для задоволення потреб працюючого на транспорті пролетаріату були створені свої Транспортні споживчі товариства (ТСТ).

Купецький банк і готель «Асторія», 191 Зр-

Для більш цілеспрямованої їх роботи і керівництва транспортною кооперацією в Україні й Криму з 1 серпня 1921 р. в Управлінні Південної залізниці почало працювати УЦУПТРАН. Воно об'єднало 7 ТСТ на залізничному транспорті і 5 ТСТ — на водному.

УЦУПТРАН займалося держпостачанням, виконувало підряди на господарські роботи і ремонт приміщень, закупляло для своїх працівників продукти, взуття і мануфактуру, на його базі функціонувала школа /у/я малограмотних залізничників, був створений притулок для дітей, які голодують.

У середині 1922 р. УЦУПТРАН випустило свої «гроші» — бони. Вони друкувалися на напівкартоні, були односторонні, розміром 110x68 мм, шрифт чорний, номери чотиризначні. В обігу були закінчені та бланки.

Закінчені б/р: 100 крб (аверс фіолетовий), 300 крб (аверс білий), 500 крб (аверс жовтий).

Бланки б/р: 100 руб., 300 крб, 500 руб.

У лютому 1923 р. УЦУПТРАН було ліквідовано, замість нього утворилася Укртранспосекція. Були анульовані й «гроші».

КООПЕРАТИВ «БУДІВЕЛЬНИК»

Кооператив членів профспілки будівельних робітників «Будівельник» був організований у місті Харкові 3 липня 1921 р. До його складу увійшли робітники і службовці таких підприємств і організацій: Губкомгосора, 207-го військово-будівельного загону, союзу Губстрому, ремонтно-будівельних загонів ХСТ. У кооперативі налічувалося близько 1 000 чоловік.

Наприкінці 1922 р. «Будівельник» почав випускати свої «гроші», які називалися «бони», причому тільки крупних номіналів. Коли ж у країні були випущені нові гроші, змінений курс рубля і були потрібні дрібні номінали, то на бонах «Будівельник» були зроблені наднечатки про зміну їх номіналу.

Бони надруковані на напівкартоні розміром 110x66 мм. В обігу перебували бланки, на бонах іноді були відсутні номери, підписи, печатки. Печатка діаметром 33 мм проставлялася то на аверсі, то на реверсі.

Номінали: 100 000 руб. (папір яскраво-червоний) (бл.), 250 000 руб. (папір слабо-рожевий) (бл.), 500 000 руб., 1 000 000 руб., 100 000 руб. (з надпечаткою 5 руб.), 500 000 руб. (з надпечаткою 25 руб.), 1 000 000 руб. (з надпечаткою 50 руб.)

Управління Південних залізниць, 1914 р-

Дім Державної промисловості, 1928 р.

У 1922 р. кооператив укладає договори з Губраднаргоспом і Губсоюзом про обмін будматеріалів на жито, орендує два заводи, встановлює зв'язок із Харлемом.

До кінця 1923 Р- кооператив «Будівельник» припинив своє існування.

ХАРКІВСЬКИЙ РОБОЧИЙ КООПЕРАТИВ «ТРУДОВИЙ ХІМІК»

Починаючи з 1911 р. у Харкові створювалися різні товариства хіміків. 15 листопада 1921 р. зареєструвався і уклав договори з Губсоюзом та іншими організаціями робочий кооператив «Трудовий хімік».

Кооператив мав заводи, склади, розподільники і магазини. Він виготовляв і продавав: білила, клей, столярний, фаянсовий посуд, дзеркала, косметику, мило, одеколон. Торгово-заготовча діяльність здійснювалася через кустарів і артлі на ринках міста.

До кооперативу увійшли майже всі робітники і службовці хімічної промисловості міста. У 1921 р. він налічував 500 чоловік і забезпечував їх товарами і продуктами харчування.

У 1922 р. кооператив почав випускати свої «грощі» — внутрішні розрахункові знаки, які друкувалися на сіром папері розміром 105x75 мм. Текст у всіх номіналів однотипний, шрифт різних кольорів. В обігу були закінчені та бланки. Закінчені мали номер, печатка трикутна фіолетова з текстом «Харківський кооператив "Трудовий хімік"», бік печатки дорівнював 34 мм. Також були три підписи від руки — чорний, червоний і фіолетовий.

До кінця 1923 р. кооператив «Трудовий хімік» припинив своє існування, увійшовши до «Хімшвейшкір». Номінали б/р: 1 млн руб. (жовто-зелений фон, текст і рамка фіолетові), 3 млн руб., 5 млн руб. (жовто-сірий, текст і рамка червоні), 10 млн руб. (текст і рамка зелені).

РОБОЧИЙ КООПЕРАТИВ «ПИЩЕВКУС»

До Жовтневої революції харчова промисловість Харкова була однією з основних галузей економіки, існувала і профспілка харчовиків.

З 1918 р. у місті діяли артлі і Спілка харчовиків, а також Спілка тютюнників. У січні 1922 р. вони об'єдналися в кооператив «Пищевкус», до якого увійшли також металісти, працівники поліклінік, культпрацівники, загалом — 4 000 чоловік.

«Пищевкус» мав свої магазини, розподільники, склади, бойню, профтехшколу для дітей своїх членів, пункт лікнепу, клуб, сад «Тиволі», бібліотеку, ресторан. Для членів кооперативу ціни в цих установах були нижчими на 15%.

У 1923 р. «Пищевкус» влився до ХСТ.

Для забезпечення товарами і продуктами в першу чергу своїх членів кооператив наприкінці 1922 р. випустив власні «гроші» — товарні марки. Вони друкувалися на напівкартоні, були односторонні, кольорові. Розмір — 90x66 мм. На лицьовому боці всіх номіналів ставилася печатка діаметром 34 мм із текстом у центрі: «Правління» і по колу: «Кооперативне об'єднання ПИЩЕВКУС». Номінали б/р: 5 руб. (фон фіолетово-рожевий, шрифт фіолетовий), 5 руб. (бл., без друку), 10 руб. (фон малиновий, шрифт фіолетовий), 10 руб. (бл., без друку), 50 руб. (фон червоний, який переходить в зелений, шрифт коричневий, бл.), 100 руб. (фон коричневий, шрифт фіолетовий, бл.).

ХАРКІВСЬКА ГУБЕРНСЬКА СПІЛКА СПОЖИВЧИХ ТОВАРИСТВ «ГУБСПІЛКА» (КОЛИШНІЙ ПОЮР) І ЙОГО КООПЕРАТИВНЕ ОБ'ЄДНАННЯ «КООПЕРАТИВНА ПРАЦЯ»

З 1912 і до кінця 1919 р. існувало «Товарищество потребительских обществ юга России» (ПОЮР), яке об'єднувало товариства споживачів і кооперативи Харківської, Полтавської, Воронезької, Курської, Катеринославської, Херсонської губерній, Донської і Таврійської областей.

ПОЮР координувало діяльність кооперативного руху.

У другій половині 1920 р. товариство було перетворене в Губспілку і коло його діяльності звузилося.

Структура ПОЮР була громіздкою, у Губспілці вона дещо спростилася.

Завданнями Губспілки були: оволодіння способами керівництва промисловістю, у тому числі й дрібною, боротьба за ринок у торгівлі, кооперація сільського господарства і кустарної промисловості, допомога державі в подоланні господарської розрухи.

У середині 1921 р. у Харкові при Губспілці організовується кооперативне об'єднання «Кооперативна Праця», яке мало дротяно-цвяховий завод, фабрику кістяних виробів, ремонтно-механічні майстерні, майстерню для ремонту і пошиття взуття, шкірзавод, миловарний завод, друкарню і кооперативний банк.

6 лютого 1922 р. правління Губспілки вирішило випустити свої «гроші», що й було здійснено найближчим часом.

«Гроші» не мали назви, друкувалися на щільному коричневому папері, односторонні, шрифт чорний. Розмір — 160x87 мм. Підписи від руки. Печатка діаметром 35 мм з гербом УРСР у центрі й текстом по колу: «Правління Харківськ. Губспілки». Номери чотиризначні. Номінали 1922 р.: 100 000 крб, 250 000 крб, 500 000 крб, 1 000 000 крб (не випущені).

До кінця 1922 р. за розпорядженням ВУЦВК Губспілку було ліквідовано, потім і об'єднання «Кооперативна Праця».

ХАРКІВСЬКЕ СПОЖИВЧЕ ТОВАРИСТВО

До початку 1920 р. у Харкові діяла велика кількість різних товариств. Для координації їх діяльності щодо забезпечення населення Харкова і Харківської губернії продуктами харчування і товарами Опрудкомгубом був виданий наказ про заборону відкриття нових споживчих товариств і створення такої організації, яка б одна керувала постачанням трудящих. У 1920 р. виникло Харківське Споживче Товариство (ХСТ).

Уже до початку наступного року все постачання населення міста і губернії здійснювалося тільки через ХСТ. У вересні був прийнятий його статут, проведена повторна перереєстрація його членів і запис нових.

У ХСТ приймалися громадяни з 16 років, що постійно проживали у Харкові й Харківській губернії.

До кінця 1921 р. більшість споживчих товариств влилися в ХСТ. До нього було прикріплено 40 установ, у тому числі 9 промислових і 2 сільськогосподарських під-

Головпоштамт на Привокзальній площі, 1929 р.

приємства, 10 пекарень, 10 складів, 97 розподільників, 48 їдалень. У нього був свій клуб на вулиці Кузнечній, 2.

До кінця 1921 р. ХСТ випустило внутрішні розрахункові знаки. Надруковані вони були на щільному папері розміром 106x66 мм. На них ставилася восьмигранна печатка діаметром 39 мм із написом у центрі «Правління» і по колу «Харківське Споживче Товариство».

Номінали 1921 р.: 5 000 руб. (фон зелений), 10 000 руб. (фон червоний), 25 000 руб., 50 000 руб. (фон синій).

У 1922 р. зі зростанням інфляції на ці ж бони штампом були нанесені крупні номінали, штамп ставився по діагоналі на лицьовому або зворотному боці:

на 5 000 крб - 500 000 крб, штамп 88x27 мм; на 10 000 крб - 100 000 крб, штамп 52x17 мм; на 25 000 крб - 250 000 крб.

У 1923 р. у зв'язку з випуском державою в обіг нових грошей і зміною їх курсу ХСТ увело нові грошові кошти — талони. Віддруковані вони були на коричневому тонкому папері коричневим шрифтом, але темнішого кольору. Розмір — 117x89 мм. Номінали б/р: 1 руб., 5 руб., 10 руб., 25 руб., 100 руб. (бл.).

Пізніше через грошову інфляцію в країні на талонах ставився червоний діагональний штамп із текстом: «Ухвалено правління товариства від 17 липня 1923 року вартість цього талона збільшена вдесятеро» із підписами голови і члена правління: на 1 крб — 10 крб, на 5 крб — 50 крб, на 10 крб — 100 крб, на 25 крб — 250 крб, на 100 крб - 1 000 крб.

Наприкінці 1923 р. у зв'язку з переходом в СРСР на червоне числення талони штемплювалися червоним штемпелем зі зміною їх курсу: на 1 крб — надпечатка 50 коп. червоних; на 5 крб — 1 крб червоних; на 10 крб — 3 крб червоних.

Ці бони проіснували до реорганізації ХСТ у Церобко(о)п, яка відбулася у лютому 1924 р.

ХАРКІВСЬКИЙ СПОЖИВЧИЙ КООПЕРАТИВ

Харківський споживчий кооператив утворився в 1922 р. Як було зазначено в його статуті, це школа з навчанням колективному господарюванню.

У 1923 р. для своїх співробітників, що харчувалися в буфеті, ХСК випустив «гроші» без назви.

«Гроші», схожі на марки із зубчиками і без зубчиків, друкувалися на білому напівкартоні друкарським способом, односторонні, лицевий бік із кольоровим килимом. Розмір їх — 35x25 мм.

Було два типи тексту:

а) зі словом «БУФЕТ» — 20 коп. (синя, «59»), 40 коп. (світло-коричнева), 1 крб

(оранжева), 2 крб (синя);

б) без слова «БУФЕТ» — 5 коп. (червона), 40 коп., 5 коп. (із зубчиками, червона).

ХАРКІВСЬКИЙ ЦЕНТРАЛЬНИЙ РОБОЧИЙ КООПЕРАТИВ

(ХЦРК, ЦРК, Церобко(о)п)

Ще в середині 1917 р. у Москві був організований Центральний робочий кооператив (ЦРК) для постачання робітників продовольством і товарами.

У березні 1919 р. розпочалося формування Церобкоопу в Харкові, яке завершилося до 1922 р. створенням ХЦРК. Майже відразу проводилася робота щодо об'єднання всіх кооперативів Харкова під одне керівництво — ХЦРК.

У 1923 р. розглядається питання щодо ліквідації ХСТ і входження його в ХЦРК.

5 лютого 1924 р. Ухвалою збору уповноважених харківських робітників утворений Центральний робочий кооператив.

Пізніше ХЦРК об'єднав усі кооперативи міста, він проіснував до 1928 р. Його основними завданнями були: кооперація робочого населення і постачання його продовольством і нормованими товарами, а також видача кредитів.

Підприємства ХЦРК знаходилися в усіх районах міста (29 магазинів, 5 їдалень, 10 хлібопекарень, 20 розподільників, млин, олійний і моловарний заводи, взуттєва і щетинна фабрики, перукарні й кіоски для торгівлі курильними речами).

Членами ХЦРК могли бути всі трудящі, які не експлуатують чужу працю. Приймали в кооператив спеціальна комісія, яка стежила за тим, щоб у ХЦРК не потрапили

Палац Праці

ворожі робочому класу елементи. До 1925 р. у ньому налічувалося близько 100 000 чоловік.¹

Для забезпечення своїх членів продуктами харчування і товарами на більш вигідних умовах на початку 1924 р. Церобко(о)п випустив свої «гроші» — товарні ордери. Вони друкувалися на сіро-голубому або білому папері, були із водяними знаками «верже» і «ехорт». Двосторонні, шрифт частіше червоний, номери чотири- і п'ятизначні. Основний розмір: 100x82 мм. На лицьовому боці шестикутна печатка (гайка) діаметром 32 мм із текстом у центрі «ЦЕРОБКООП» і по колу «Харківський центральний кооператив».

Номінали б/р: 10 коп. (коричневий), 25 коп. (зелений), бр 50 коп. (червоний), 1 руб. (чорний), 3 руб., 10 руб. (папір тонкий білий, розмір 134x113 мм, шрифт цегляного кольору).

Із 20 червня 1924 р. вони були оголошені недійсними, оскільки серед них виявилося багато фальшивих. Були випущені нові «гроші» — талони, які мали перфорацію «ХЦК». Спочатку в обігу були бланки, а пізніше їх оформлення стало іншим.

Номінали б/р: 1 коп., 3 коп. (сіро-коричневі), 5 коп. (сіро-зелені), 10 коп., 15 коп.

Талони були віддруковані на напівкартоні, двосторонні, з килимом «ЦРК». На них стояла трикутна печатка: «ХЦРК. Дійсн. після 1.X.28 р.». Номери проставлялися нумератором — тризначні. Розмір — 57x78 мм (вертикальні).

Харківський Церобко(о)п випускав і такі грошові папери (гроши):

а) за дрібнокрампичним кредитом — на білому папері, з печаткою і без, розміром 85x28 мм, номіналами: 5 коп., 10 коп., 25 коп., 50 коп. (без печ.), 1 крб, 3 крб, 5 крб;

б) за довгостроковим — папір рожевий, краї перфоровані, номер нумератором — чорного і темно-фіолетового кольору, з печаткою і без неї. На звороті стоять номінали: 1 крб, 3 крб, 5 крб, 5 коп., 10 коп., 25 коп., 50 коп. (рожева, з печ.).

У квітні 1925 р. у Церобко(о)п були випущені огорожні марки, для своїх членів — за премії. При наборі певної кількості марок член кооперативу міг одержувати на них у магазині товар або платити ними пай.

Огорожні марки випускалися на тонкому папері із зубчиками, односторонні, з kleєм на реверсі, розмір їх — 28x32 мм. Номінали б/р: 1 коп. (червоно-коричневий), 2 коп. (зелено-чорний), 3 коп. (синьо-чорний), 5 коп. (коричнево-чорний), 10 коп. (червоно-чорний), 10 коп. (— без зубчиків із номером), 20 коп. (фіолетово-чорний), 1 крб (жовто-чорний), 50 коп. (фіолетово-чорний).

РЕДАКЦІЯ ХАРКІВСЬКОЇ ГАЗЕТИ «КОМУНІСТ»

У 1918—1920 рр. у Харкові виходило понад десять газет, які випускалися громадськими організаціями і приватними особами. Найпопулярнішою була газета «Комуніст» — орган Центрального і Харківського комітетів КП(б)У

До 1926 р. вона друкувалася російською мовою, а надалі українською, останній її номер вийшов 11 червня 1942 р. Тираж — 30 000 екземплярів. У газеті працювали до 170 чоловік.

У 1921 р. редакція «Комуніста» випустила свої «гроші» у зв'язку з тим, що було мало дрібних купюр.

«Гроші» віддруковані на грубому папері, були односторонні, кожний номінал мав свій колір, малюнок і чорний шрифт, розмір 106x77 мм. Вони завірялися круглою печаткою діаметром 38 мм, у центрі якої у два рядки вміщувався текст: «Головна контора», а по колу «ХАРКІВ. ГАЗЕТА "КОМУНІСТ". Орг.-Ц.ККЛ.У.». Номінали б/р: 5 руб., 10 руб.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ГАРНІЗОННИЙ ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИЙ КЛУБ «ГРЯДУЩЕ»

З появою регулярних частин Червоної Армії проводилася їхня політизація, робота щодо підвищення культурного рівня червоноармійців. У частинах створюються червоні кімнати, політгуртки, бібліотеки.

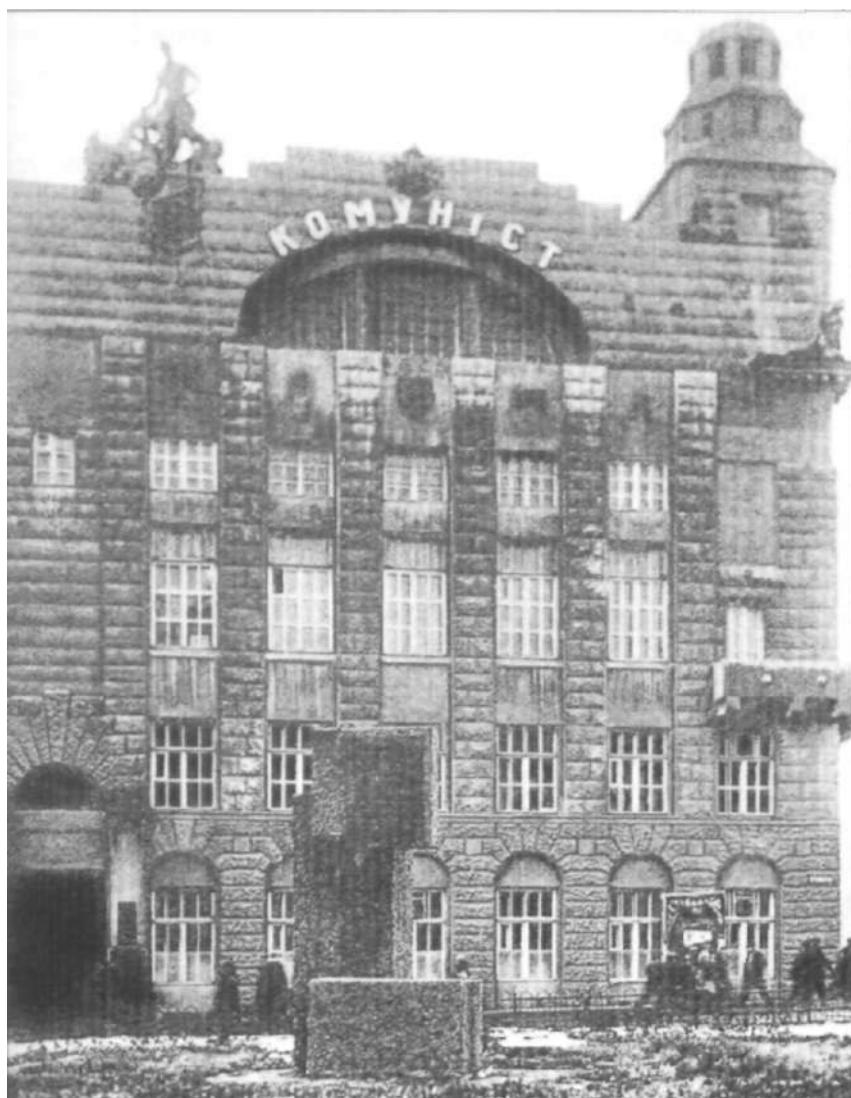
Із березня 1920 р. у колишньому Комерційному клубі діяв Центральний Гарнізонний Червоноармійський Клуб (ЦГЧК), що отримав офіційну назву «Грядуще».

У 1922 р. для оплати внутрішньоклубних заходів були випущені «гроши» разового користування — чеки двох видів: один — 135x56 мм і інший — 123x58 мм. Чеки мали різні шрифти і тексти. Друкувалися на грубому обгортковому папері і були зброшувані в книжки (майже всі чеки, які є в колекціях, мають із лівого боку нерівний обрив). Чеки односторонні, мають печатку Центрального Партийного Клубу в різних варіантах на аверсі й реверсі.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ПАРТИЙНИЙ КЛУБ

Центральний Партийний Клуб (ЦПК) «Комуніст» був створений у Харкові в 1920 р., через три роки він вже активно працював. ЦПК займав приміщення колишнього Комерційного клубу.

У Харківському гарнізоні, який був центром Українського військового округу (УВО), налічувалося понад 30 військових частин. У біль-

*Редакція газети
«Комуніст» на площі
Тевелева, 1930-пгірр.*

шості з них працювали партійні групи. З метою їх об'єднання, а також для зміцнення зв'язку із заводськими парторганізаціями був створений ЦПК. У 1923 р. він почав випускати «гроші» разового користування, дуже схожі на чеки ЦГЧК «Грядуще».

Їх було декілька варіантів із різними текстами, шрифтами, розмірами, печатками. Називалися вони чеками. Були односторонні, папір грубий, жовтий, шрифт чорний. Чеки зброшувані в книжки по одному і тому ж номіналу в кожній, у всіх є обрив з лівого боку.

Ось варіанти видів, текстів, розмірів і печаток:

1. Номінал від руки, цифри у дужках, печатка червона, розмір чека — 120x45 мм: 1,2,3,4,5,10 і 25 руб.
2. Розмір — 135x59 мм, з друкарським номером (не проставлений), печатка кругла (фіолетова): 25 і 50 коп., 1,2,3,4,5,10 руб.
3. Розмір 102x53 мм, з друкарським номером (непроставлений), номінал тільки цифрами, печатка трикутна (фіолетова): 5,10,15,20,25,30,40, 50 коп., 1 руб. (печатка червона), 2,3, 5 руб.

ОРГАНІЗАЦІЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ (ЯДД, ОДД)

У зв'язку з революційними подіями в Росії, злочинною політикою уряду відносно селянства в країні, починаючи з 1920 р., складається катастрофічне положення з продуктами харчування, в деяких районах починається голод.

У середині 1920 р. створюються: Губкомісії допомоги тим, хто голодує, Губпоследголі, Губкомпомдіти, «трійки» допомоги дітям і т. д. Багато уваги приділяється боротьбі з безпритульністю.

У грудні 1922 р. при ВУЦВК під керівництвом його голови Г. І. Петровського була утворена Центральна Комісія Допомоги Дітям (ЦКДД, «Помдет»), розроблено положення, створені губернські й окружні комісії «Помдет» при виконкомах.

Але робота комісій виявилася неефективною, і в кінці 1923 р. почали застосовувати нові методи допомоги дітям.

Із січня 1924 р. у всіх організаціях, установах і на підприємствах створюються осередки «Друзі дітей» — ОДД; ячейки «Друзья детей» — ЯДД. Становлення осередків

Будинок ЦКДД(б)У, 1932 р. Перебудовано зі споруди Іубернського земства

проходило з березня 1924 по лютий 1925 р., а проіснували вони аж до 1937 р. Паралельно для здійснення керівництва цією роботою створювалися комісії «Помдеть».

Основними завданнями ЯДД були: боротьба з безпритульністю, полегшення тяжкого стаї іу дітей, шефство над дитячими будинками та ізоляторами, а також формування нових дитячих установ. У межах ЯДД працювали: театри, казино, їdalні, буфети, садки, ясла, дитячі майданчики.

Зважаючи на недолік розмінної монети, в другій половині 1924 р. Харківською окружною комісією «Помдеть» для обігу серед своїх співробітників були випущені бони, які проіснували майже до 1930-х рр.

Вони друкувалися на жовто-коричневому картоні, з текстом українською мовою, розміром 50x70 мм, односторонні, з печаткою на аверсі діаметром 36 мм і на реверсі — 43 мм, із підписами від руки на лицьовому і зворотному боках. Дата проставлялася від руки на реверсі. В обігу були закінчені та бланки. Номінали б/р: 20 коп. (підпис і печатка фіолетові), 20 коп. (бл.).

Одночасно Харківський міський земельний відділ ЯДД випустив в обіг «гроші» для свого буфету. Вони не мали назви і були віддруковані на білому картоні з текстом українською мовою, розміром 45x50 мм. Номінал рукописний. Підпис голови бюро — факсиміле. Печатка з текстом українською мовою в центрі: «Міськом Харківського Земельного Відділу» і по колу «Професійна спілка сільськогосподарських та лісових робочих СРСР» ставилася на лицьовому боці діаметром 36 мм. Були печатки зі скороченнями, наприклад: «О.З.В». В обігу знаходилися бланки і закінчені.

Закінчені номіналами б/р: 1,3,5,10,20 коп.; бланки номіналами б/р: 1,3, 5,10, 20 коп.

Управління ЯДД у Харкові часто міняло своє місцезнаходження, але Центральне Управління завжди знаходилося при ВУЦВК.

В обігу були і кредитні марки ОДД при НКЗС для буфету. Вони друкувалися на бланках паперів, випущених з іншою метою. Були односторонні, з текстом українською мовою. Розмір марок 70x48 мм. Печатка на аверсі діаметром 42 мм. На реверсі вона кругла, фіолетового кольору б/р 3 коп. (білий картон).

ХАРКІВСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА ЕЛЕКТРИЧНА СТАНЦІЯ

У 1913 р. у Харкові існували організації «ВЗК», що керували роботою електростанції і розподілом електрики по місту, яка сконцентрувала всю роботу галузі в одних руках.

У 1916—1918 рр. «ВЗК» поширювалася серед своїх клієнтів платіжні бони для оплати електроенергії. На них не вказувалася сума за витрачену електроенергію, вони всі були розраховані на 4,5 кВтза існуючим тарифом.

Бони виготовлялися на білому напівкартоні, але в них був різний за кольором килим із крапок. Двосторонні, з двома підписами від руки, з нумератором. На реверсі — кругла печатка діаметром 22 мм, фіолетова, з гербом УРСР. Розмір — 100x45 мм. Кольори зелений, синій, червоний.

Платіжні документи періоду грошової кризи 1990-х років

У 1992 р. у Харкові, як і всюди в країні, гостро відчувався монетний голод через непоставки Центральним банком, а також використовування їх для виготовлення прикрас різними дрібними виробниками і умільцями. Спочатку стали зникати мідні монети, а потім і «срібло».

Замінниками монет були абонементні талони, квитки і жетони міського транспорту. Вони використовувалися при розрахунках у магазинах при сумах менше 1 рубля. Приймалися некомпостовані (без пробивки) талони.

Абонементні талони на автобус, трамвай і тролейбус друкувалися на тонкому жовтому папері, текст і малюнок були коричневого кольору; абонементи метро — на білому папері, текст і малюнок зеленого кольору.

Усі вони односторонні. Розмір їх — 43x66 мм.

Після введення жетонів на метро вони стали ходити як монети, дорівнювані 50 коп.

Абонементні талони б/р 50 коп. (автобус), 50 коп. (трамвай, тролейбус), 30 коп. (квиток, метро).

Жетони метро б/р: 50 коп. (малюнок — герб Харкова), 50 коп. (малюнок — АТ «Саламандра»).

Жетони були з прозорої пластмаси червоні, з двостороннім серпанковим малюнком.

У 1993 р. у зв'язку з інфляцією, зростанням цін і появою українського купона потреба в цих засобах оплати відпала.

ФАБРИКА ДИТЯЧОЇ ПОЛІГРАФІЧНОЇ ІГРАШКИ

У зв'язку з інфляцією, зростанням цін в їдалнях, а також нестачею готівки в касах адміністрація фабрики для деякої частини своїх працівників була вимушена давати талони доплати до обіду.

На талонах стояла кругла гербова печатка заводу діаметром 40 мм.

1992 р. 5 крб, 10 крб, 30 крб.

ХАРКІВСЬКИЙ МЯСОКОМБІНАТ

Для підвищення рівня життя своїх працівників і у зв'язку з дефіцитом продуктів харчування в місті завкомбінатом випустив талони для отримання в своєму кіоску вироблюваної комбінатом продукції.

Вони називалися «талон на отримання» і мали круглу печатку комбінату діаметром 35 мм. Розмір їх — 48x66 мм.

1992 р. 100 крб № 1,100 крб № 2.

Державний банк

БІБЛІОТЕКА імені В. Г. КОРОЛЕНКА

Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка (ХДНБ) заснована в 1886 р.

У період інфляції та грошової кризи в 1990 р. адміністрація для своїх співробітників на додаток до заробітної платні видавала талони на харчування. Вони виготовлялися з карток бібліотечного каталогу (напівкартон), були односторонні — на іншій стороні текст картки, розміром 73x53 мм. На лицьовому боці штампик «ПАЛЕХИ ВА». Колір шрифту фіолетовий або червоний і стоїть цифра: 1 або 2.

ОБЛАСНА СТАНЦІЯ ПЕРЕЛИВАННЯ КРОВІ

Харківська обласна станція переливання крові (ХОСПК) — одна з перших в Україні — була створена 5 квітня 1939 р. До 1992 р. була найбільшою медичною установою (підприємством) такого типу.

Станція завжди забезпечувала донорів обідами у своїй їdalyni або в міських, видаючи їм «талони на отримання харчування» із визначеною сумою, яка періодично мінялася залежно від цін бліод в їdalynax. На талони можна було брати різні бліода, але їх вартість не повинна була перевищувати суми, вказаної в боні.

Талони друкувалися на тонкому папері, розмір їх — 48x66 мм. Папір, текст, формат і шрифт часто змінювалися.

Спочатку номінал був друкарським, а з 1990 р. він писався від руки, зважаючи на зміни вартості талона, що було пов'язано з постійним підвищенням цін на продукти, а отже, і на бліода в їdalynax.

Число ставилося тим, що нумерує, підписи були різні від руки.

Печатка ХОСПК трикутна, зі стороною 41 мм.

1968-1972 pp. 74 коп.

до 1988 р. 55 коп.

до 1989 р. 1 крб 44 коп.

1992 р. 6 крб 60 коп., 12 крб 60 коп., 14 крб.

1993 р. 7 600 крб, 800 крб.

1994 р. 19000 крб.

КОМБІНАТ ХАРЧУВАННЯ КОМІНТЕРНІВСЬКОГО РАЙОНУ

Комбінату харчування підпорядковувались усі пункти харчування району.

Для підприємств свого району в яких були їdalyni й буфети, в 1991 Р- були випущені «Абонементи на отримання харчування», які видавалися робітникам і службовцям (за рішенням адміністрації) для оплати харчування на додаток до заробітної платі і.

Бони випускалися листами для всіх підприємств однаковими, але кожне з них ставило свою печатку, визначаючи тим його приналежність.

Бони друкувалися на простому білому папері, текст і малюнок наносилися квадратним штампом, номінал проставлявся від руки: б/р 50 коп.

B. Абросішов

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Харківське губернське земство. 1 крб.

Харківське губернське земство. 1 руб.

Товариство споживачів «Харківський взаємокредит». 5 руб.

Харківське ощадно-
позичкове товариство
«Автокредит».
Чек. 1 руб.

Перший нагірний кооператив. 3 руб.

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Товариство споживачів «Боротьба». 1 руб. 1919 р.

Кооператив службовців Харківського міського громадського управління. Розписка. 2 руб.

МІСЬКІ БОНИ

Харківське обласне
товариство садоводів
і городників. 5 руб.

Товариство споживачів
«Продовольство». Бон.
1 руб. 1918 р.

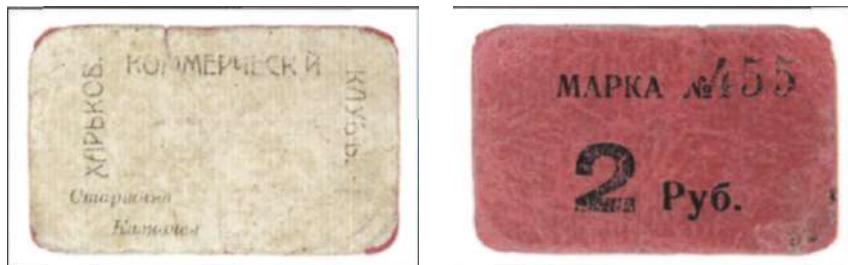
Народний кооператив.
Розмінна квитанція.
50 коп. 1918 р.

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Кондитерська
А. Х. Дірберга.
Бон. 3 руб.

Комерційний клуб.
Марка. 2 руб.

Торговий дім «М. О. Жевер-
жеев і син». Бон. 50 коп.

Трудовое
товарищество
«Версаль».
бон. 1 руб.

Міжміське телефонне сполучення
«Харків—Катериніслав-Бахмут».
Бон. 10 руб.

Паровозобудівний завод і механічне товариство.
Бон. 5 руб.

Економічне і культурно-освітнє
товариство працівників кооперативів
м. Харкова. 3 руб.

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

*Дра чатичний театр
М. М. Синельникова.
50 коп.*

*Фабрично-торговельне
товариство «Гігієна».
Бон. Зруб.*

Товариство споживачів
вищих навчальних
закладів м. Харкова.
Купон. 1 руб.

Загальностудентський
кооператив ум. Харкові.
Бон. 10 руб.

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Технологічний інститут.
Ордеру касу. 5 руб. 1919 р.

Харківське єврейське
товариство споживачів
«Самодіяльність».
Купон. 50 коп.

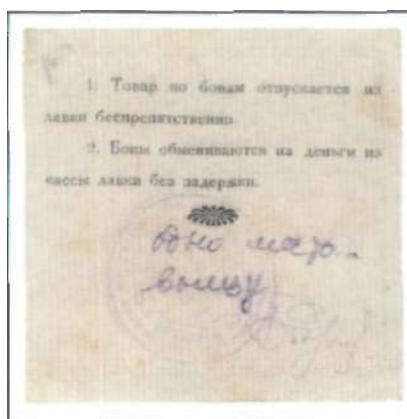
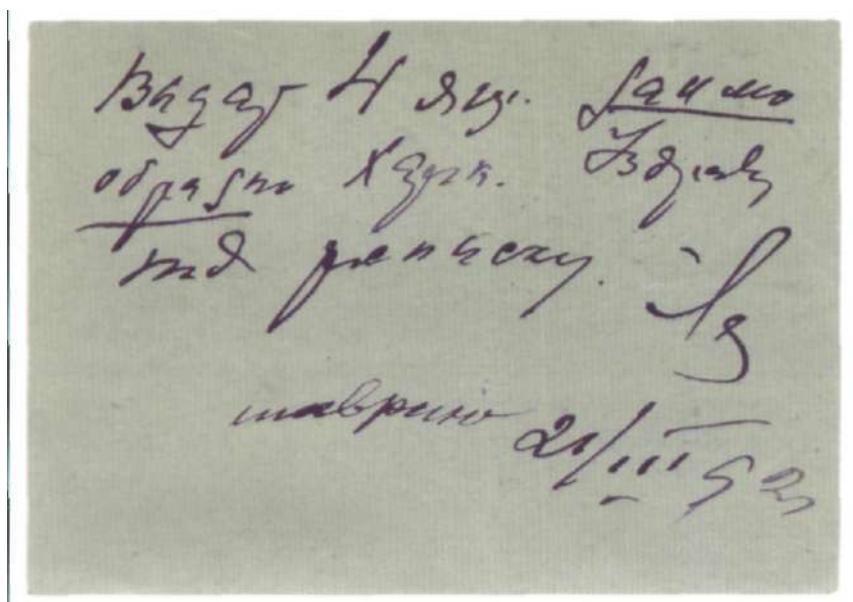

Харківське споживче
товариство.
Розрахунковий знак.
5000 руб.

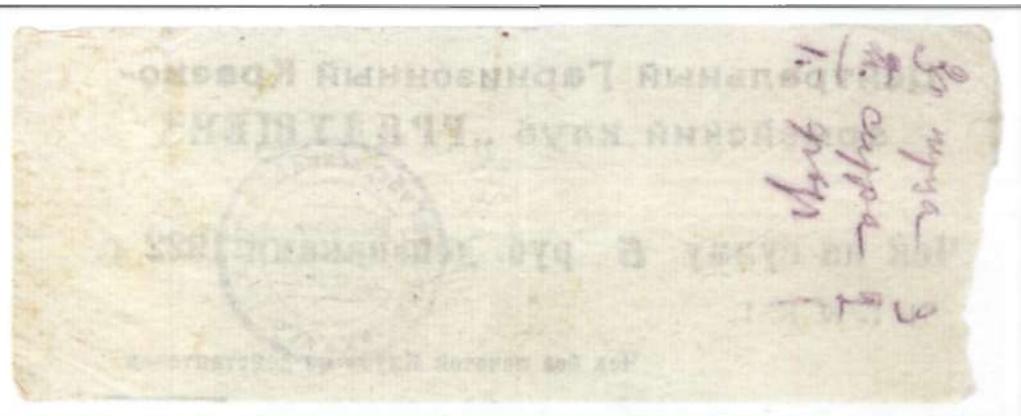

Аптека Ст. Шавинського.
Бон. 5 руб.

Лавка Дома пролетар-
ського студентства
ім. Жовтневої Революції.
Бона. 100руб.

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Центральний гарнізонний клуб «Грядуще». Чек. 5 руб.

Харківське єврейське товариство споживачів «Калколо»

УЦУПТРАН.
Бон. 500 руб.

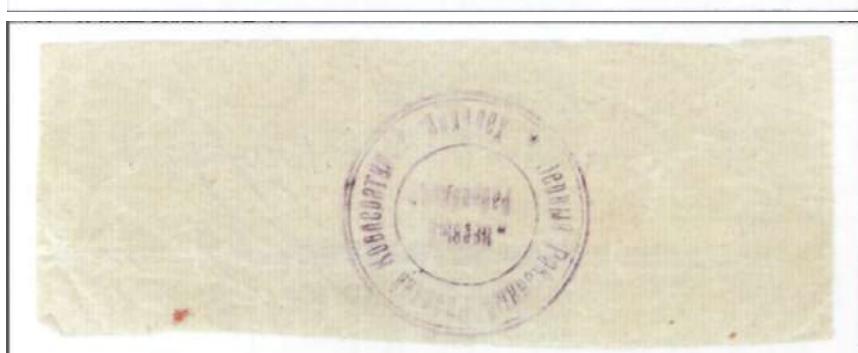
Кооператив «Будівельник».
Бон. 100 000 руб.

Харківська губернська спілка споживчих товариств.
100 000 руб.

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Перший райкооп.
Бона. 100руб.

Завод «Електросила-І • >.
Бон. Зруб.

Управління господарськими
підприємствами ВУЦВК.
1 руб.

МІСЬКІ БОНИ

Закритий кооператив
співпрацівників і військ ДПУ
УРСР. Контрольний талон.
1 руб.

Харківський споживчий
кооператив. 5 коп.

Робочий кооператив «Пищевкус».
Торгова марка. 10 (руб).

Кооперативне об'єднання співпрацівни-
ків ПКГ1. Розрахунковий знак. 2 750 000

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Харківський робочий кооператив «Трудовий хімік».

Бон. 5 млн/туб.

Центральний партійний клуб.
Чек. 1 руб.

Центральний Партийный Клуб.

1 руб.

Чек на сумму один (1) руб. дензнаками 1923 г.

Чек без печатей Клуба не действителен.

Харківське споживче товариство. Талон. 1 руб.

1. ВНУТРЕННИЕ РАСЧЕТНЫЕ ТАЛОНЫ Х.П.О. ИМЕЮТ ХОЖДЕНИЕ ЛИШЬ В ТЕХ УЧРЕЖДЕНИЯХ Х. П. О. И В ОПЛАТУ ЛИШЬ ЗА ТЕ ТОВАРЫ, КОТОРЫЕ БУДУТ ОПРЕДЕЛЕНЫ ПРАВЛЕНИЕМ.
2. ВНУТРЕННИЕ РАСЧЕТНЫЕ ТАЛОНЫ Х.П.О. НА ДЕНЕЖНЫЕ ЗНАКИ НЕ ОБМЕНИВАЮТСЯ.
3. ХОЖДЕНИЕ ВНУТРЕННЕГО РАСЧЕТНОГО ТАЛОНА МОЖЕТ БЫТЬ ПРЕКРАЩЕНО ПРАВЛЕНИЕМ С ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕМ О ТОМ ДЕРЖАТЕЛЕЙ ИХ В ПЕЧАТИ НЕ МЕНЕЕ, КАК ЗА ДВЕ НЕДЕЛИ ДО СРОКА.

ПРАВЛЕНИЕ.

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Харківська центральна
електрична станція.
Платіжний бон

Газета «Комуніст».
10 руб.

«ЦЕРАБКООП».
Товарний ордер. 10 коп.

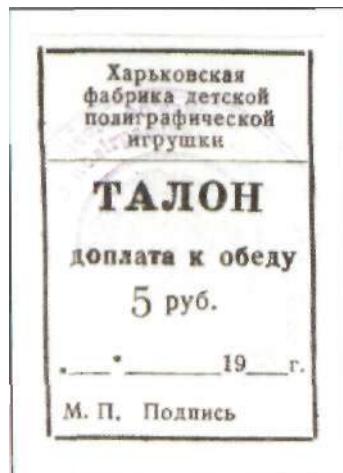

1. Настоящий ордер выдан рабочему

завода.

2. Настоящий ордер обязателен к приему в магазинах Церабкоопа, при том исключительно в порядке рабочего кредитования.

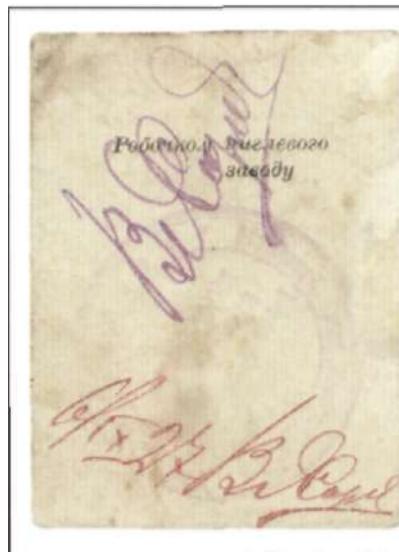
3. Настоящий ордер действителен при условии предъявления кооперативной книжки Церабкоопа.

Харківська фабрика дитячої поліграфічної іграшки. Талон. 5 руб.

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

*Організація допомоги
дітям (ЯДД, ОДД).
Бона. 20 коп.*

ХДНБім. В. Г. Короленка

*Харківський
м'ясокомбінат.
Талон*

З ІСТОРІЇ КОЛЕКЦІОНУВАННЯ

Історію держави вивчають по літописах, хроніках, пам'ятках мистецтва і культури — усіх джерел не перерахувати. А також і по грошах. Вони нерідко розповідають навіть про те, що не повідомив літописець або не побачив мемуарист.

Монети — це втілені в металі свідоцтва про стародавні народи, країни і події. Монета є найважливішим історичним джерелом, особливо корисним при вивченні окремих епох. В археології монетні знахідки служать важливим датуючим матеріалом при дослідженні різних пам'яток. У зображеннях і написах монет часто відбиваються події політичного і суспільного життя: війни, завоювання, внутрішня боротьба, державні і релігійні реформи тощо. Іноді якій-небудь події присвячується спеціальний випуск монет (помеморативні). Будучи виробами художнього ремесла, монети є також джерелом вивчення історії техніки і мистецтва. В деяких випадках вони справжні шедеври образотворчого мистецтва. Як історичне джерело монета перевершує всі інші предмети колекціонування.

Монети почали колекціонувати ще в добу античності. їх мали, наприклад, правителі Римської імперії Юлій Цезар, Нерон.

Наукове колекціонування монет зародилося в епоху Відродження, в XIV—XVI ст., спочатку в Італії, а потім і в інших країнах. Знамениті колекції були у поета Петrarки, що жив у XIV ст., в XV ст. — у флорентійського мецената Козімо Медічи. Королі та імператори скуповували старі монети — це було так само престижно, як збирати предмети мистецтва і створювати галереї. Так формувалися багаті колекції нумізматики в Лондоні, Парижі, Відні, Петербурзі, Брюсселі. Але колекціонерів цікавили, як правило, не наукова значущість монети, а її рідкість, збереження і краса зображення.

У XVI ст. із любительського збирання старовинних монет зародилася нумізматика (*лат. numisma* — монета), яка вийшла за вузькі рамки збирачів захоплень, перетворившись на спеціальну історичну дисципліну, що досліджує технік¹ монетної справи і грошовий обіг минулого і теперішнього часів. Центрами вивчення монет є музеї, де зосереджені нумізматичні колекції, а також археологічні інститути, нумізматичні асоціації. Нумізматика досліджує історію медальєрного мистецтва, жетонів, орденів, медалей і т.п.

В Україні цікавитися нумізматикою почали ще у XVIII ст., і пов'язане це було із знахідками монетних скарбів й утворенням нумізматичних колекцій у маєтках поміщиків, при церквах і монастирях (Києво-Печерська лавра, Василіанський монастир в Умані).

Перехідним етапом від любительського колекціонування до наукового вважається кінець XVIII ст. Основоположником наукового вивчення монет був хранитель мюнц-кабінту у Відні Й. Еккель (1737—1798). Він першим запровадив метод систематизації за географічно-територіальним принципом монет, що має значення і тепер.

З початку XIX ст. колекціонування монет в Україні теж набуває систематичного і наукового характеру. З цим і пов'язане створення перших мюнц-кабінетів при Кременецькому ліцеї, Харківському та Київському університетах. Останній з часом став першим у Києві загальнодоступним музеєм, оскільки, починаючи з 1848 р., його експозицію щочетверга було відкрито для огляду

1859 року було ухвалено урядове розпорядження про відправлення всіх знайдених на території України скарбів у Санкт-Петербург на розгляд Імператорської археографічної комісії. Надходження монетних знахідок до Київського мюнц-кабінету зменшилось, хоча повністю не припинилось. У 1872—1906 рр. його очолив В. Антонович, учений, історик, археолог. Це була «золота доба» відомої монетної збірки. За той час колекція збільшилася майже вдвічі і у 1906 р. налічувала близько 60 тисяч монет і медалей.

З початку ХХ ст. нумізматичні дослідження в Україні поглиблювалися завдяки вивченню грошового обігу в козацько-гетьманській державі XVII—XVIII ст. У цій галузі плідно працювали вчені М. Єршов, М. Петровський, М. Слабченко, І. Крип'якевич.

Знаний історик В. Шугаєвський у 1927—1933 рр. очолював секцію нумізматики при Києво-Печерській лаврі. Після Великої Вітчизняної війни колекцію монет, медалей, орденів колишньої Духовної академії (блізько 10 тисяч екземплярів), яка перебувала у віданні Києво-Печерського заповідника, було передано Центральному історичному музею (ЦІМ).

1969 року на території Лаври відкрито філію ЦІМ — Музей історії коштовностей УРСР, в якому відділ нумізматики нараховував понад 70 тисяч експонатів.

1995 року цей відділ з усіма фондами переведено до будинку Національного музею історії України. До речі, він володіє єдиною у світі золотою серією медалей із портретними зображеннями королів Польщі.

Нумізматична метрологія має всю інформацію про гроші. Наприклад, відомо, що золота монета «Тенсіо обан» розміром з блюдце, 17x10 см, яку карбували понад 400 років тому в Японії, вважається фахівцями найбільшою із золотих монет, що коли-небудь випускалися в світі.

Найлегша монета в світі — срібна вартістю 1/4 джави вагою 0,002 г, випущена близько 1740 р. в Непалі. Цар-монету вартістю 1 рубль відкарбовано 1771 р. з міді вагою 1024 г.

Цікаво, що за радянських часів вийшло сім різних монет із зображенням В. І. Леніна, а ось портрет Й. В. Сталіна жодного разу не прикрасив радянську монету. І все-таки в нумізматиці існують монети, на яких є профіль генералісимуса Сталіна. Це монети з мідно-нікелевого сплаву номіналом 50 і 100 крон, випущені в 1949 р. у Чехословаччині на честь його 70-річчя. Зазначена серія монет є єдиною в світі.

Протягом століть монети карбувалися і лилися з різних металів і сплавів. А ось на Кокосових островах, розташованих в Індійському океані, вперше випущені в обіг пластикові монети. Пластмаса добре відливается у форми і дуже довговічна, чудово вбирає друкарську фарбу, причому вона не стирається навіть при тривалому користуванні. До того ж кожний колір відповідає певному номіналу.

Незабаром після появи ті або інші монети нерідко одержували характерні, частіше іронічні прізвиська. Мотивом служили деколи зображення на монеті, її вигляд. Так, наприклад, у старогрецьких Афінах монети називалися «сови» за зображенням сови, на острові Егіна — «черепашки», в місті Корінфі — «лошата», або «крилаті пегаси». У Росії один з рублів, уведених Петром I в 1723 р., мав назву «хрестовик» — за монограмою, складеною у вигляді хреста з початкових букв імені царя і римської цифри I. Пізніше аналогічні монограми поміщалися на рублях Петра II і Павла I. У 1923 р. був випущений золотий червінець, що отримав прізвисько «сіяч», оскільки для лицьового боку монети було обрано зображення сіяча за скульптурою І. Шадра.

Монети, що виникли з функції грошей як засобу обігу, визнають геніальним винаходом людства. Саме в активній участі монету повсякденному житті людей криється причина нескороминущої наукової цінності пам'яток нумізматики.

Вивченням паперових грошових знаків як історичних джерел минулого, політико-економічних документів та культурних пам'яток займається спеціальна дисципліна — боністика (від франц. bon — талон, чек). Терміном «бон» почали користуватися у XIX ст. у Франції для позначення цінних паперів: чеків, талонів тощо. Серед колекціонерів «бони» поширені як узагальнений термін для грошових знаків, вилучених з обігу (банкноти, державні та банківські білети, утому числі розмінні, розрахункові, кредитні грошові знаки, казначейські білети і зобов'язання Державної скарбниці тощо), власне бони та їх різні сурогати, у тому числі й ті, що не надійшли до обігу, пробні примірники, незакінчені банкноти та спеціальні випуски. Отже, колекція бон — важлива наочна ілюстрація до історії грошового обігу.

У XIX ст. майже у всіх країнах Європи були поширені паперові грошові знаки. Однак саме XX ст. стало епохою паперових грошей. Це було обумовлено насамперед війнами, що змусили працювати друкарські верстати без перерви. Коли під час Першої світової і громадянської воєн та в період НЕПу дійсна вартість паперових грошей різко впала, їх почали збирати колекціонери. Знечінювання відбувалося тому, що емісії проходили одна за одною, попередні втрачали свою реальну цінність, але набували історичної й естетичної.

З'явилися збирачі-боністи. Спочатку боністику вважали якимсь різновидом нумізматики і навіть «новою нумізматикою». У ті далекі і неспокійні часи, коли інфляція перевищувала усі відомі сьогодні розміри, було випущено величезну кількість різних купюр центральних і місцевих грошових знаків. Вони були призначенні як для обов'язкового обігу, тобто випущені якою-небудь владою, так і приватними, від усякого роду торговельних організацій і підприємств для розрахунків з покупцями. Тому колекціонування бон в Європі, зокрема в Україні, у 20-ті роки ХХ ст. набуло широкого розмаху. Кожна людина ставала колекціонером мимоволі. Напевно, у ті часи і виник афоризм «Інфляція — кращий друг боніста».

Колекціонери стали об'єднуватися у товариства. Так, наприклад, у 1923 р. радянські боністи ввійшли до складу Всеросійського товариства філателістів на правах окремої секції. Але наприкінці 20-х рр. інтерес до боністики став падати... І тільки з середини 80-х рр. увага до неї знову зросла, з'явилися нові каталоги бон.

Для виготовлення банкнот завжди залучалися тільки найкращі фахівці в різних галузях науки, техніки і мистецтва. Оформленню банкнот за всіх часів приділялася особлива увага. Завдяки видатним українським живописцям і граверам періоду «визвольних змагань» 1917—1920 рр.: Г Нарбуту, І. Золотову, О. Красовському А. Середі, І. Мозолевському А. Богомазову, а також багатьом іншим, перша українська національна валюта зайняла гідне місце у світовій історії і стала об'єктом усебічного вивчення.

Оформлення сучасних українських банкнот дуже «виразне», оскільки вчить мільйони людей розуміти свою історію, ключові цінності, що представлені провідниками національного духу й української державності. У грошей збалансована колірна гама, продуманий сюжет. У появі наших грошей брали участь не тільки фахівці Національного банку України, але й художники Василь Лопата і Борис Максимов, історики, нумізмати, боністи, широке коло громадськості... Ці купюри претендують на високу художню й історичну цінність.

Чим вище технічний рівень виконання банкноти, тим складніше її підробити. Випуск паперових грошей тісно пов'язаний з паперовим виробництвом та поліграфічною технікою. Якість перших російських асигнацій була невисокою через папір і слабке поліграфічне виконання, що викликало велику хвилю підробок. Але протягом століть поліграфічне виконання поліпшувалося, пробувалися найнезвичайніші матеріали. Так, наприклад, особливим інтересом боністів користуються банкноти-марки для російсько-американської компанії на Алясці (1799—1868), що були виготовлені в Петербурзі на тюленевій шкірі.

У наш час матеріалу для виготовлення грошових знаків відводиться ледве не найголовніше місце. Адже він не тільки є основою для нанесення малюнка банкноти, але і має містити в собі різні ступені захисту (водяні знаки, захисні волокна і стрічку тощо), до того ж бути якомога більш довговічним, екологічно чистим, приємним на дотик. Кожна держава вирішує цю проблему по-своєму. Так, Австралійський резервний банк першим у світі в 1987 р. випустив невеликим тиражем в обіг банкноти номіналом у 10 австралійських доларів із пластику. Румунія — перша європейська країна, що направила в обіг 2000 р. пластикові банкноти номіналом у 500 000 лей.

Сучасна українська гривня має високий технічний рівень захисту, вона нараховує більш ніж 20 ступенів захисту як офіційно задекларованих, так і незадекларованих. Отже, підробити гривню важко, тим більше, що НБУ взяв курс на оновлення банкнот кожні 6—7 років.

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

У нашого головного банку є ще один помічник і консультант — Асоціація нумізматів і боністів України. Це громадська організація, що об'єднує колекціонерів зі всієї країни. НБУ регулярно проводить наради за участю її членів, де розглядаються питання уdosконалення випуску пам'ятних і ювілейних, обігових монет та бон, доцільність уведення тих чи інших серій, поступове збільшення або зменшення кількості найменувань монет, а також консультується і вивчає думку колекціонерів щодо різних питань. Адже колекціонери знають про гроші все або майже все... Виступають єдиним фронтом проти різноманітних організацій, які дискредитують національну валюту України. НБУ теж не залишається в боргу перед колекціонерами — радує їх новими випусками пам'ятних і ювілейних монет, сувенірної продукції і т. ін., а також влаштовує екскурсії на Банкнотно-монетну фабрику. Асоціація має навіть свій веб-сайт в Інтернеті: <http://www.anu.arg.ua>

Наприкінці мені хотілося б звернутися до всіх, хто так чи інакше причетний до створення, випуску і популяризації нашої гривні: давайте не будемо формувати в людях бездуховне, споживче ставлення до гривні, адже вона символізує нашу історію, наше життя, самих нас!

C. V. Хапатов

Довідник

АВЕРС (*франц.* *avers* *типлам.* *adversus* — звернений до чого-н., кого-н.) — лицьовий бік монети, а також медалі. У сучасній літературі з нумізматики вважається лицьовим (головним) той бік, на якому, подібно до печатки, стоїть знак, що гарантує дійсність монети. Такими знаками є: державний герб, державна емблема, герб або гербове зображення феодального роду, власника монетної регалії або (для античних монет) постійний символ інституту — носія монетної регалії. На лицьовому боці європейських монет новітнього часу звичайно розміщено символ республіки, якщо в країні республіканський лад, або портрет правителя, якщо це монархія. Але частіше на аверсі зображується герб держави, а на зворотному боці — номінал.

АЛЮМІНІЙ — м'який легкий метал, що швидко окиснюється. За допомогою штучного окиснювання алюмінію надається велика міцність, що важливо для виготовлення монет. Монети з алюмінієво-магнієвого сплаву з'явилися наприкінці Першої світової війни. В Україні з алюмінієвого сплаву карбувалися монети номіналом 2 коп у 1992—1996 рр., з 2001 р. монети номіналом 10, 25, 50 коп і 1 гри карбуються З алюмінієвої бронзи.

АСИГНАЦІЇ (*польськ.* *asygnacja* від *nіm.* *assignation* з *лат.* *assignare* — призначати, наділяти) — російські паперові гроші, випущені вперше в 1769 р. при Катерині II для покриття витрат на війну з Туреччиною.

АТРИБУЦІЯ МОНЕТ — встановлення місця і часу їх виготовлення, що дозволяє визначити початок карбування і місцевого грошового обігу.

БАНКІВСЬКІ БЛЕТИ (БАНКНОТИ) - кредитні знаки грошей, що випускаються емісійними банками і заміщають металеві гроші в обігу. Являють собою безстрокові боргові зобов'язання. Замінили оборот приватних комерційних векселів. Нерозмінні на золото, перетворилися на паперові гроші.

БАНКНОТА-ЗРАЗОК — банкнота, випущена як зразок і для контролю з надрукованими на ній словами, що це зразок, наприклад *nіm. muster*, *англ. specimen*.

БАНКНОТИ (*англ.* *banknote*) — банківські білети, різновид кредитних грошей.

БІМЕТАЛІЗМ — грошова система, при якій роль загального еквівалента виконують два метали: золото та срібло. Застосовувався у XVI—XVIII ст., у деяких країнах — у XIX ст.

БОНІСТИКА — колекціонування банкнот і цінних паперів, ідо мають назву «бони». Колекція бон — важлива наочна ілюстрація до історії грошового обігу.

ВАЛЮТА (*італ.* *valuta*, букв, вартість) — 1) грошова одиниця якої-небудь країни і її тип (золота, срібна, паперова); 2) кошти на рахунках, паперові гроші, монети, векселі, чеки, що використовуються у міжнародних розрахунках (іноземна валюта).

ВЕКСЕЛЬ (*чім.* *wechsel*, букв, обмін) — цінний папір, який засвідчує грошове забов'язання векселедавця сплатити у певний термін зазначену суму власникові векселя.

ВОДЯНІ ЗНАКИ — знаки, нанесені спеціальним валиком на папір, який призначений для друкування паперових грошей; звичайно вони світлого кольору. Водяні знаки служать засобом захисту випущених паперових грошей.

ГАЛУЗЬ КОЛЕКЦІОNUВАННЯ — класифікація нумізматичної колекції за різними аспектами: матеріалом, територією, часом, темою, характером.

ГРИВЕНКА — стародавня російська вагова одиниця. У XIV—XVIII ст. використовувалася як міра ваги дорогоцінних металів та інших коштовних матеріалів. Розрізняють велику гриненку вагою 409,32 г, що дорівнювала ваговій гривні і пізніше — російському фунту, та малу гриненку, що дорівнювала половині гривні й важила 204 г.

ГРИВНЯ — грошово-вагова і грошово-розрахункова одиниця Давньої Русі й інших слов'янських земель. У середній і північній Європі називалася маркою. Гриня, що складається з визначеної кількості монет, мала назву «грив-

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

ня» кун (грошово-розрахункона одиниця). Гривня срібла (вагова) і гривня кун (розрахункова) стали на Русі платіжно-грошовими поняттями. Спершу їх вага була однаковою. Але потім, унаслідок нестабільності ваги імпортованих монет, а також еволюції самої гривні як одиниці ваги, гривня срібла стала дорівнювати декільком гривням кун.

ГРОШ (*в'єл. grossus* — великий, товстий) — срібна монета, яка з'явилася у середні віки і замінила денарій. На Русі XIV—XV ст. перебували в обігу працькі гроши вагою 3,5 г. Польські і литовські гроши були поширені в Україні у XVI-XVII с.т

ГРОШІ-МАРКИ — паперові гроши, що були випущені в Росії у 1915 р., достоїнством у 1,2,3, 10,15 і 20 коп. Кліше для них було взято з поштових марок, що випускалися на честь 300-річчя дому Романових. Вони надруковані на папері без водяного знака. Лицьова печатка на них в одну фарбу (кольорову), на зворотному боці — герб і текст.

ГРОШОВА ОДИНИЦЯ - вагова кількість благородного металу (золота або срібла), що приймається у певній країні за масштаб цін.

ГРОШОВИЙ ОБІГ — рух грошей у готіковій та безготіковій формі як спосіб обігу і платежу, що опосередковує обмін товарів. Важлива характеристика грошового обігу — швидкість оборої грошей, підвищення якої зменшує попит на гроши та навпаки.

ГРОШОВІ ЗНАКИ — паперові гроши, неповноцінні монети й інші знаки вартості, що не мають власної вартості; золоті або срібні гроши, що замінили в обігу.

ГРОШОВІ РЕФОРМИ — законодавчі акти, спрямовані на змінення грошової системи країни. У ході грошової реформи вилучаються із обігу знецінені паперові гроши, випускаються нові, змінюється грошова одиниця або її золотий вміст, здійснюється перехід від однієї грошової системи до іншої. Грошові реформи в Україні: у 1992 р. замість карбованців СРСР уведені в обіг купони багаторазового використання, виражені в карбованцях, пізніше в українських карбованцях. У вересні 1996 р. під час останньої грошової реформи було зроблено обмін купонів багаторазового використання на нову

грошову одиницю — гривню за курсом 100 000 крб за 1 грн.

ГУРТ (*цим. Gurt*, букв, пояс) — ребро монети, що відповідно оформляється, щоб попередити зловмисне обрізання коштовного металу в обігу.

ГУРТ ІЗ НАСІЧКОЮ — гурт монети, прикрашений рівнобіжними вертикальними або косими насічками (так звані рубчастий і шнуроподібний гурти). Таким чином у давнину прагнули уберегти монету від обрізування (зменшення ваги). Нині гурт із насічкою допомагає відрізняти один номінал від іншого, а також страхує від виготовлення фальшивих монет.

ГУРЧЕННЯ — особлива обробка гурту монети. У наші дні обробка іурту здійснюється тільки для розрізnenня номіналів або в декоративних цілях, а також як засіб захисту від підробки.

ДЕВАЛЬВАЦІЯ (від де... і *лат. valeo* — маю значення, коштую) — зниження курсу національної валюти стосовно будь-якої іноземної валюти, золота. Причини девальвації — інфляція, дефіцитність платіжних балансів.

ДЕНАРИЙ (*лат. denarius* — той, що складається з 10) — римська срібна монета, карбування якої почалось у 269 р. до н. е.

ДЕНОМІНАЦІЯ — зміна номінальної вартості грошових знаків для стабілізації валюти чи спрощення розрахунків. Відбувається шляхом обміну старих банкнот на нові. У тому ж співвідношенні змінюються ціни на товари.

ДЕФЛЯЦІЯ (*в'єл. deflatio* — здування) — зменшення грошової маси в обороті шляхом вилучення частини надлишкових у порівнянні з потребами грошового обігу паперових грошей. Проводиться з метою боротьби з інфляцією шляхом підвищення податків, дисконтної ставки банків, скорочення бюджетних витрат, стимулювання скорочення кредитів, росту заощаджень і т. д.

ДЗЕРКАЛЬНИЙ БЛИСК - один зі ступенів збереження монет. Використовується для задоволення вимог колекціонерів, щоб монети за якістю наблизалися до полірованої пластини.

ДИРХЕМ — старовинна арабська срібна монета. Карбувалася з 695 р. В обігу на теренах України VIII-IX ст.

ДРАХМА (*грец.* — жменя) — засіб грошового обігу — залізні палички, шість штук яких, затиснутих у жменю, складали драхму. Грецька грошова одиниця у VI ст. до н. е.

ЕМІСІЙНІ БАНКИ (центральні банки) — наділені монопольним правом випуску банківських білетів (банкнот). У більшості країн емісійні (центральні) банки націоналізовані або перебувають під контролем держави. В Україні емісійним банком є Національний банк України на підставі Закону України «Про Національний банк України».

ЕМІСІЯ (*лат.* emissio — випуск) — випуск в обіг банківських і казначейських білетів, паперових грошей і цінних паперів.

ЄФІМОК — російська назва талера, який завозили в XVI—XVII ст. у країну. Використовували як монетний метал та в обігу після таврування.

ЗАХИСТ БАНКНОТ — сукупність технічних засобів захисту банкнот від фальсифікації.

ЗОЛОТО — один із найбільш коштовних благородних металів, що виконує в умовах товарного виробництва функцію загального еквівалента. В Україні із золота карбують пам'ятні, ювілейні та інвестиційні монети з 1995 р.

ЗОЛОТИЙ ВМІСТ — кількість золота, що відповідає якій-небудь грошовій одиниці (неідентичне поняттю «золотий стандарт»).

ЗОЛОТИЙ СТАНДАРТ — грошова система, що склалася до кінця XIX ст. у багатьох країнах, при якій тільки золото є загальним еквівалентом і безпосередньою основою грошового обігу.

ІНФЛЯЦІЯ (*лат.* inflatio — здуття) — процес знецінювання паперових грошей, падіння їх купівельної спроможності внаслідок надмірного випуску (емісії) або скорочення товарної маси в обігу при незмінній кількості випущених грошей. Виявляється у підвищенні вартості життя і зростанні цін.

ІСТОРИЧНА МОНЕТА — монета, що карбувалася не тільки як платіжний засіб, але й на пам'ять про яку-небудь історичну подію. Є монети, присвячені хрестовим походам, архітектурним пам'яткам, договорам або сімейним святам мо-

нетного сеньйора. До історичних належать: до дня народження, коронаційні монети, монети на честь перемог тощо. Кожен випуск таких монет — пропаганда знаменних дат, подій в історії певної країни. В Україні карбуються з 1995 р.

КАЗНАЧЕЙСЬКІ БІЛЕТИ — паперові гроші, що випускаються казначейством, як правило, для покриття бюджетного дефіциту. Після скасування золотого стандарту грань між казначейськими і банківськими білетами практично стерлася.

КАРБ НА ГУРТІ — нумізматичне поняття, що позначає ушко/гження гурчу монети у вигляді карбу на одному з країв монетного кружка. Такі карби виникають (за певних умов) уже в процесі фабричного карбування виробу на монетному дворі. Монети, що є в обігу, майже завжди мають більш-менш значні ушкодження на краях. Карб на гурті, безумовно, знижує цінність монети.

КАРБОВАНЕЦЬ — срібний злиток вагою вдвічі менший за гривню, поширений в Новгородській і Московській землях. У XV ст. в Новгороді срібний карбованець остаточно витіснив гривню з обігу'.

КАРБУВАННЯ — найпоширеніший спосіб виготовлення монет, що робився двома штемпелями для зображення на аверсі і реверсі.

КОЛЕКЦІОНЕР-НУМІЗМАТ — людина, що збирає монети й медалі та вивчає історію монет, грошових злитків, медалей. Нумізмати займаються систематизацією монет і вивченням їх культурно-історичної функції.

КОПІЙКА — російська монета вагою 0,68 срібла, карбування якої розпочалось з 1534 р. Заміна срібної копійки мідною (1660—1663 рр.) закінчилася т. зв. мідним бунтом. Петро І запровадив в обіг мідну копійку, яка карбувалася до 1916 р.

КОТИРУВАННЯ (*франц.* coter — визначати) — встановлення курсів іноземних валют, цінних паперів на основі валутного паритету чи цін товарів на біржах або неорганізованих ринках.

КУПЮРА (*франц.* coupure, супер — відрізати) — найменування номінальної вартості паперових грошей, банкнот, цінних паперів (акцій, облігацій).

ЛЕГЕНДА (*nіm.* Legende *vід lat.* legenda, буки, те, що має бути прочитано) — сукупність усіх письмових знаків, що є на монеті (слова, скорочення, окремі букви).

ЛІТТЯ МОНЕТ — техніка виготовлення великих мідних монет.

ЛІГАТУРА (*lat.* ligatura — зв'язок) — домішок металу до золота чи срібла для надання сплаву більшої твердості (або здешевлення).

МЕЛЬХІОР (*nіm.* Melchior, від імені французьких винахідників цього сплаву Майо (Maillot) і Шор'є (Chorier)] — група сплавів міді (основа) головним чином з нікелем (5—30 %), а також з марганцем (бл. 1 %) і залізом (бл. 1 %). Висока стійкість проти корозії на повітрі й у воді, добра оброблюваність. Застосовується для виготовлення монет. У XIX ст. до мельхіору належали сплави Cu-Ni-Zn (нейзильбери) і посріблена латунь, тому вироби з них іноді неправильно називали мельхіоровими. В Україні з мельхіору карбують ювілейні і пам'ятні монети.

МОНЕТА (*lat.* moneta — порадниця) — злиток металу певної форми, ваги і достоїнства, що служить формою існування металевих грошей з такими істотними ознаками: гарантована здатність функціонувати як засіб обігу; втілення встановленого номіналу; зручна форма, стійка проти механічних навантажень у процесі обігу; дотримання стандартного складу матеріалів, величини, форми, ваги; дотримання стандарту в графічному малюнку основних частин поверхні.

МОНЕТИ-ПРИКРАСИ — монети, звичайно з догоцінного металу, перетворені на прикраси. Підвіски з монет нерідко зустрічаються як деталь національного одягу. Нині імітація монет використовується як гудзики.

МОНЕТНА СТОПА — кількість монетних одиниць, карбованих з визначеної ваги чистого грошового металу (наприклад, з гривні).

МОНЕТНЕ ПРАВО — право карбування монет. Одне із суворенних прав, що належать державі (монарху). В усіх сучасних державах монетне право зафіксоване в конституції країни. Воно охоплює монетний закон, монетну конвенцію, положення про карбування монет, монетні статути, правила апробування монет. У більш

широкому розумінні монетне право включає усі права та обов'язки, пов'язані з карбуванням монет. В Україні таке право має Національний банк України на підставі Закону України «Про Національний банк України».

МОНЕТНИЙ ДВІР — назва підприємства, що здійснює карбування монет. Перший монетний двір був заснований у Давньому Римі при храмі Юнони-Мопети. В Україні це Банкнотно-монетна фабрика НБУ.

МОНЕТНИЙ ЗНАК — нанесені на монети дрібні букви і знаки (хрести, зірочки, крапки), що служили символами монетних дворів, монетних майстрів, різьбарів штемпелів, емісій.

МОНЕТНИЙ ШТЕМПЕЛЬ (*nіm.* Stempel — печатка, клеймо) — сталевий інструмент із вигравірованими на ньому негативними зображеннями лицьового і зворотного боків монети, між якими карбується монетна пластина.

МІОНЦ-КАБІНЕТ (*nіm.* Munzkabinett від *Munze* — монета) — систематизовані за науковим принципом зібрання монет, медалей, паперових грошей та інших об'єктів, цікавих для нумізматики (монетні штемпелі, знаряддя карбування). Збереження і вивчення цих колекцій здійснюються вченими-нумізматами.

МІОНЦ-МЕЙСТЕР (від *nіm.* Munze — монета) — начальник монетного відділення на монетному дворі; чиновник, що відповідав за монетне виробництво.

НЕЙЗИЛЬБЕР (від *nіm.* Neusilber, букв, нове срібло) — сплави міді (основа), нікелю і цинку. Висока корозійна стійкість і міцність, задовільна пластичність; при підвищенню вмісті нікелю дає красивий білий колір із зеленуватим або синюватим відливом. В Україні з 1998 р. застосовується для карбування ювілейних і пам'ятних монет.

НОМІНАЛ (*lat.* nominalis — іменний) — позначення достоїнства на монетах і банкнотах.

НУМІЗМАТИКА (*від lat.* numisma — монета) — допоміжна історична дисципліна, предметом якої є вивчення історії монет як засобів грошового обігу. Найважливіше джерело нумізматики — насамперед самі монети як пам'ятки історії культури свого часу. Одна з найпопулярніших галузей колекціонування.

НУМІЗМАТИЧНА КОЛЕКЦІЯ - систематизоване, з характеристикою кожного об'єкта комплексне зібрання монет з покладеним у його основу єдиним принципом. Якщо приватні нумізматичні колекції звичайно охоплюють які-небудь визначені параметри, то великі державні колекції, зосереджені в мюнц-кабінетах, мають переважно універсальний характер.

НУМІЗМАТИЧНИЙ АУКЦІОН - публічний продаж монет, медалей тощо з торгів як особливий вид торгівлі ними. Перед кожним аукціоном випускається аукціонний каталог, а після його завершення — підсумковий список.

НУМІЗМАТИЧНІ КАТАЛОГИ - каталоги, які містять повні дані про монети (а також банкноти і медалі), ідо належать певній історичній епосі, території або відрізняються якими-небудь особливими характеристиками і служать для ідеїпіфікації або іншої монети. Нумізматичний каталог, поряд з описом зображення і написів на монетах, звичайно містить відомості про фракції монет, рік і місце карбування, знак монетного майстра, тиражі, види матеріалу, вагу, особливі прикмети (наприклад, що стосуються гурту).

НУМІЗМАТИЧНІ ТОВАРИСТВА - об'єднання нумізматів, колекціонерів і професіоналів у загальнонаціональному, регіональному або локальному масштабі. Такі об'єднання регулярно проводять засідання, на яких читаються доповіді, вони мають журнали і щорічники, завдяки яким поширюються нумізматичні знання і необхідна для колекціонерів інформація.

ОПІС МОНЕТ — зафіксована на письмі характеристика всіх наявних ознак якої-небудь монети, її призначення, зокрема для каталогу нумізматичної колекції.

ПАМ'ЯТНІ МОНЕТИ — монети, що випускаються в обіг у пам'ять про яку-небудь визначну подію. Ювілейна монета, що карбується в ознаменування ювілейних дат, є різновидом пам'ятної. До пам'ятних монет належать також подарункові, випущені не для обігу а для роздачі їх членами імператорської родини різним людям або у вигляді заохочеї її ія, або у зв'язку з якою-небудь подією.

ПІВТОРАК — польська срібна монета вартістю 1,5 гроша. Карбувався у XVII—XVIII ст.

ПОЗНАЧЕННЯ НОМІНАЛУ - позначення на монетах або купюрах назви грошової одиниці та її вартості за номіналом («5 гривень», «5 карбованців»). Позначення номіналу є загальноприйнятым у тому випадку, коли державою карбуються гроші різних номіналів.

ПОШТОВА МАРКА — монета надзвичайних обставин. Наклеєні на картон і вміщені в рамку поштові марки, що наприкінці Першої світової війни вводилися в обіг низкою держав, громад або ж приватними установами замість монет. Випуск цих поштово-марочних монет здійснювався частково зі спекулятивною метою, тому що банки їх назад не приймали.

ПРОБА (*лат. probo* — оцінюю) — вміст чистого дорогоцінного металу в сплаві, з якого карбуються монети або виготовляються ювелірні вироби.

ПРОБНІ МОНЕТИ — монети не затвердженого офіційно зразка. Від монет, що знаходяться в обігу, вони відрізняються малюнком, масою, металом, формою Походження пробних екземплярів монет пояснюється необхідністю подати на затвердження зразки проектованих нових монет. Іноді такі екземпляри випадково попадають в обіг і виявляються в колекціях нумізматів. Як правило, подібні монети є раритетами.

РЕВЕРС (*франц. revers*) — зворотний бік монети або медалі.

РОЗМІННА МОНЕТА — монета, що призначена для нестатків дрібного товарообігу'. Найчастіше розмінна монета карбувалася з низькопробного срібла або з недорогоцінних металів.

РУБЛЬ — грошова одиниця Росії та СРСР. Термін визначав злиток срібла (новгородську гривню) у Новгороді в XII ст. Петро I започаткував поділ рубля на 100 копійок.

СОЛІД (*лат. solidus* — міцний) — золота, пізніше візантійська, монета, яку вводить імператор Костянтин I у 3 Н р. Основна лічильно-грошова одиниця Римської держави. Пізніше поширена у Європейських країнах.

СРІБЛО — м'який метал, що має стійкість проти корозії, не чутливий до кисню, але чутливий до сірки і сірчаних сполук. З початку VI ст.

до н. е. срібло використовували як монетний метал. Сьогодні його рідко використовують у грошовому обігу, частіше — для пам'ятних і ювілейних монет. Срібло використовується для карбування у вигляді сплаву, найчастіше з міддю. В Україні із срібла карбуються пам'ятні, ювілейні та інвестиційні монети з 1995 р.

СТУПІНЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ МОНЕТ І МЕДАЛЕЙ — нумізматичне поняття, що позначає зовнішній стан монети або медалі на даний момент. Впливає на ціну монет і медалей як об'єктів колекціонування.

СХІДНІ МОНЕТИ — нумізмати-колекціонери під такою назвою мають на увазі монети епохи античності, середніх віків і нового часу з китайськими, арабськими, перськими та індійськими написами (у більш широкому розумінні — на всіх східних мовах), за винятком античних єудейських і фінікійських монет, а також монет елліністичних держав Близького і Середнього Сходу, що з історичних причин заразовують до грецьких монет.

ШАГ — сugo український термін. У XVI—XVIII ст. вживався в понятті трьохгрошовика. Народна українська назва монет 2 коп. (до сер. XIX ст.). Пізніше шагом називали грош, або монету 1/2

коп. Найменша одиниця грошової системи всіх емісій України 1917—1920 рр.

ШЕЛЯГ — українська назва польського соліда у XV—XVI ст., російської копійки у XIX ст.

ЧЕРВІНЕЦЬ — назва золотих монет (дукатів) у Росії. Петро I випустив у 1701 р. перший червінець вагою 3,4 г. Держбанк СРСР розпочав емісію банківських білетів вартістю 1, 2, 5, 10, 25,50 червінців (7,74 г золота).

ЯКІСТЬ МОНЕТ — у нумізматиці прийнято 10 основних характеристик якості монети. Найчастіше колекціонери, якщо вони збирають стародавні монети, мають справу з п'ятьма останніми характеристиками якості монет. Вища категорія — proof, за нею — proof-like: монети з дрібними дефектами. Потім — brilliant uncirculated (bu) і uncirculated (uc). Монети усіх цих категорій не були в обігу і зберігають первісний блиск. Монети extra fine (ef) в обороті вже були, однак за якістю близькі до монет uc, veryfine (vf) допускає вже помітні потертості, a fine (f) — ще більші. На монетах very good (vg) видно сліди значного зносу, a good (g) — дуже сильно зношені. Нижче вже просто дефектні монети. Щоб така монета ввійшла в колекцію, вона має бути виключно рідкісною. До дефектних монет належать усі фальшиві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гроші в Україні: Факти і документи / М.Ф. Дмитрієнко, В.М. Литвин, ВА. Ющенко, Л.В. Яковлева. - К: ARC-Ukraine, 1998. - 454 с.
2. Деньги России: Каталог. — М: Проспект, 2003.
3. Дорофеєва Н.В., Комаринська З.М. З історії грошей України: Навч. посіб. — К: НБУ; Львів: Львівський банківський інститут, 2000. — 165 с.
4. Зубко А. Загадка виникнення київської гривні // Українська нумізматика і боністика. — 1999. - № 2. - С . 43-52.
5. Котляр М. Златники і срібляники — гроші політики // Кур'єр ЮНЕСКО. - 1990. - № 3. - С. 47-49.
6. Котляр М. Чи карбував Богдан Хмельницький власну монету? // Українська нумізматика і боністика. - 2000. - № 1. — С. 42-47.
7. Орешников А.В. Денежные знаки домонгольской Руси. — М., 1936.
8. Сотников М.П., Спасский И.Г. Тысячелетие древнейших монет России. -- Л.: Искусство, 1983.

ЗМІСТ

ВІД ВИДАВНИЦТВА.....	,.....	5
МОНЕТИ.....	.....	7
ГРОШОВІ ЗНАКИ.....	.....	51
МІСЦЕВІ БОНИ <i>В.Абросимов</i>	.....	121
З ІСТОРІЇ КОЛЕКЦІОНУВАННЯ <i>С.В.Халатов</i>	.....	171
ДОВІДНИК.....	.....	175
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	.....	181

Науково-популярне видання

ГРОШОВІ ЗНАКИ ТА МОНЕТИ УКРАЇНИ

Редактор-укладач Т. П. Мартиняк

Дизайн В. І. Лесняка

Комп'ютерна верстка О. А. Федосеєва

Коректори С. А. Латинська, М. М. Поточняк

Підписано до друку 18.02.2005 р. Формат 60x84/8.
Інапір крейдяний. Гарнітура Garamond. Друк офсетний.
Ум. друк, арк 23,0. Обл.-вид. арк. 15,1.
Тираж 300 прим. Вид. № 6. Зам. № 15.

Видавництво «Колорит»
Україна, 61072, м. Харків, вул. 23-го Серпня, 56.
Тел.: (057) 717-51-95
E-mail: edit@colorit.com.ua
www.colorit.com.ua

Свідоцтво про держреєстрацію ДК № 1490 від 10.09.2003 р.

Віддруковано у ТО В «Колорит»
Україна, 61072, м. Харків, вул. 23-го Серпня, 56.
Тел. (057) 717-51-95, факс (057) 717-54-55
E-mail: color@ic.kharkov.ua